

А. М. Полях

**КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА
ТА ОСНОВИ РОЗСЛІДУВАННЯ
КОНТРАБАНДИ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ,
ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН,
ЇХ АНАЛОГІВ АБО ПРЕКУРСОРІВ**

НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО

А. М. Полях

**КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА
ТА ОСНОВИ РОЗСЛІДУВАННЯ
КОНТРАБАНДИ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ,
ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН,
ЇХ АНАЛОГІВ АБО ПРЕКУРСОРІВ**

Монографія

За редакцією проф. *В. Ю. Шепітька*

Харків
«Право»
2010

ББК 67.9(4 УКР)6

П 54

*Рекомендовано до друку вченою радою
Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого
(протокол № 6 засідання від 18 грудня 2009 р.)*

Рецензенти:

В. О. Коновалова – доктор юридичних наук,
професор кафедри криміналістики Національної юридичної
академії України імені Ярослава Мудрого, академік Академії
правових наук України, заслужений діяч науки України;

В. В. Тіщенко – доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри криміналістики Одеської національної
юридичної академії

Полях А. М.

П 54 Криміналістична характеристика та основи розслідуван-
ня контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин,
їх аналогів або прекурсорів : монографія / А. М. Полях. – Х. :
Право, 2010. – 160 с.

ISBN 978-966-458-158-2

Монографію присвячено актуальним проблемам криміналістичної
методики – розслідуванню контрабанди наркотичних засобів, психо-
тропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. Автор звернувся до
розроблення криміналістичної характеристики контрабанди наркотич-
них засобів та формування наукових засад розслідування даної кате-
горії злочинів. У цьому аспекті запропоновано зміст окремих елемен-
тів криміналістичної характеристики та надано важливі криміналістичні
рекомендації для слідчих.

Для науковців, викладачів, студентів, працівників правоохоронних
органів.

ББК 67.9(4 УКР)6

© Полях А. М., 2010

© «Право», 2010

ISBN 978-966-458-158-2

ПЕРЕДМОВА

Соціально-економічні перетворення в державі, утверджен-
ня демократичних інституцій, надання широких прав і свобод
громадянам за роки незалежності України супроводжуються й
загостренням негативних процесів: розвитком тіньової еконо-
міки, поширенням корупції, укоріненням організованої та про-
фесійної злочинності. Трансформація суспільних відносин
вплинула на криміналізацію різних галузей економіки, знижен-
ня соціального захисту населення, зростання кількості осіб, що
зловживають наркотиками. Незаконний обіг наркотичних засо-
бів, наркотизація населення являють собою безпосередню за-
грозу генофонду нації, устоям існування самої країни, набува-
ють глобальних масштабів. Транснаціональний характер нар-
кобізнесу передбачає контрабандне переміщення наркотичних
засобів на значні відстані, охоплює територію різних країн.

Контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин,
їх аналогів або прекурсорів посідає важливе місце у структурі
наркобізнесу та системі інших наркозлочинів. Тільки у 2007 р.
за ст. 305 КК України було засуджено 167 осіб, у першому пів-
річчі 2008 р. — 93 особи. Виявлення, розкриття та розслідуван-
ня контрабанди наркотичних засобів викликає суттєві складно-
щі через удосконалення злочинних механізмів, використання
злочинцями сучасної озброєності і обрання ними різних форм
протидії правоохоронним органам. У таких умовах важливого
значення набувають постановка і вирішення завдання щодо
розроблення криміналістичних рекомендацій, спрямованих на

оптимізацію досудового слідства й підвищення ефективності у викритті злочинців.

У монографії, пропонованій читачеві, розкрито зміст окремих елементів криміналістичної характеристики контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, а також визначено засади розслідування даної категорії злочинів. Надано криміналістичні рекомендації щодо виявлення ознак контрабанди наркотичних засобів, організації та планування розслідування, проведення першочергових слідчих дій та тактичних операцій.

Емпіричну базу монографічного дослідження склали результати узагальнення 150 кримінальних справ, розглянутих судами Київської, Харківської, Полтавської, Львівської, Донецької, Луганської та інших областей України за період з 2003 по 2008 р., за ст. 305 КК України, результати анкетування 250 слідчих СБ України, які розслідували контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, а також дані офіційної статистики щодо цієї категорії злочинів.

Автор висловлює вдячність усім, хто надав допомогу при підготовці монографічного дослідження до видання.

РОЗДІЛ 1

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА КОНТРАБАНДИ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН, ЇХ АНАЛОГІВ АБО ПРЕКУРСОРІВ

§ 1. Проблеми формування криміналістичної характеристики контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів

В індустрії наркобізнесу особливе місце посідає контрабанда наркотичних засобів психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. В Україні встановлено кримінальну відповідальність за контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, тобто їх переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю (ст. 305 КК України). Специфічність предмета контрабанди дозволила законодавцю віднести даний злочин до злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інших злочинів проти здоров'я населення (розділ XIII КК України), на відміну від контрабанди товарів або інших предметів (ст. 201 КК України), що передбачено в іншому розділі КК України (розділ VII «Злочини у сфері господарської діяльності»).

Контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів найбільш широко використовується організованими злочинними угрупованнями, міжнародними злочинними організаціями з метою отримання надприбутків. Даний вид контрабанди набув сьогодні організованого, витонченого і професійного характеру, ставши фактично галуззю

злочинної індустрії у сфері кримінального бізнесу. На теперішній час залишається стійкою тенденція до подальшого формування та становлення злочинних угруповань, що спеціалізуються на такому виді злочинів, налагодження їх організованих (транснаціональних) зв'язків.

Деякі вчені звертаються до дослідження наркобізнесу — специфічного злочинного промислу, системи заборонених нормами національного і міжнародного права діянь: виробництво або закупівля наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів; доставлення їх до місця реалізації; збут, продаж їх споживачам¹. У цьому аспекті контрабанда наркотичних засобів є елементом у технологічному ланцюзі наркобізнесу. Вона міцно пов'язана з іншими злочинами у сфері незаконного обігу наркотичних засобів. Так, М. Г. Вербенський пише, що ситуація останнього десятиріччя ХХ ст. складалася несприятливо в плані наркотизації населення України. На початок перебудови в Україні в 1993 р. на обліку вже перебувало 33,5 тис. споживачів наркотиків, із них 1,4 тис. — неповнолітніх. А в середині 90-х років офіційна статистика досягла 50-тисячної позначки. Нині чисельність офіційно зареєстрованих споживачів наркотиків щорічно збільшується на 5 тис. осіб. На думку дослідника, агресивна експансія транснаціонального наркобізнесу на територію України вже дала негативні результати. На сьогодні немає жодного регіону України, де б із незаконного обігу не вилучалися героїн, кокаїн та інші синтетичні наркотики². За даними деяких дослідників, на обліку в Україні тепер перебувають 152 тис. наркоманів, проте реальна кількість наркозалежних значно більша, адже згідно з даними Всесвітньої організації охорони здоров'я реальне чис-

¹ Бірюков, Г. М. Стратегічні й тактичні основи протидії наркобізнесу в Україні [Текст] / Г. М. Бірюков // Міжнародне співробітництво у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів і психотропних речовин: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. — Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2007. — С. 16–21.

² Вербенський, М. Г. Тенденції незаконного обігу наркотичних засобів в Україні та вплив на них транснаціонального наркобізнесу [Текст] / М. Г. Вербенський // Міжнародне співробітництво у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів і психотропних речовин: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. — Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2007. — С. 4, 8.

ло хворих із діагнозом «наркоманія» удесятеро більше, наводить офіційна статистика¹.

За даними МВС України, на вересень 2007 р. нараховувалося майже 500 тис. осіб, які регулярно вживають наркотичні засоби, із них понад 5 тис. наркозалежних — неповнолітні. Найбільшу кількість наркозалежних зареєстровано у південних областях України².

В. А. Тимошенко відмічає, що найбільш ураженою є Дніпропетровська область — 21,3 тис. наркоспоживачів. Лише у м. Кривий Ріг на обліку перебуває 9 % усіх зареєстрованих у країні споживачів наркотиків. Гостро проблема наркоманії стоїть у таких регіонах, як Автономна Республіка Крим, Донецька, Запорізька, Миколаївська, Луганська, Харківська області. У той же час незаконне виробництво наркосировини, передусім макової соломки, набуло найбільшого поширення у західних та південно-західних областях³. Автор також указує, що від початку 90-х років минулого століття кількість наркозалежних щорічно зростає на 10–12 %, із цього числа лише 27 % — дорослі, 60 % — підлітки та 13 % — діти віком від 11 до 14 років⁴.

У спеціальній літературі зазначено, що за своєю масштабістю, різноспрямованістю та непоправністю спричинювана суспільству шкода від наркотизму перевищує всі інші негативні соціальні явища. Загроза та шкода від наркотизму через глобальність його тенденцій давно стали світовою, всепланетарною проблемою⁵.

¹ Загумьоннова, Л. М. Щодо питання міжнародного співробітництва у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів [Текст] / Л. М. Загумьоннова // Міжнародне співробітництво у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів і психотропних речовин: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. — Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2007. — С. 147.

² Практика розгляду судами справ про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів [текст] // Вісн. Верхов. Суду України: Офіц. наук.-практ. вид. — К., 2008. — № 10(98). — С. 18.

³ Тимошенко, В. А. Наркобізнес: національна та міжнародна протидія новим викликам [Текст]: монографія / В. А. Тимошенко. — К., 2006. — С. 25.

⁴ Там само.

⁵ Наркозлочинність: кримінологічна характеристика та запобігання [Текст]: наук.-практ. посіб. // Бова А. А., Женунтій В. І., Закалюк А. П. та ін.; за ред. А. П. Закалюка. — К.: Юрінком Інтер, 2006. — С. 4.

ло хворих із діагнозом «наркоманія» удесятеро більше, наводить офіційна статистика¹.

За даними МВС України, на вересень 2007 р. нараховувалося майже 500 тис. осіб, які регулярно вживають наркотичні засоби, із них понад 5 тис. наркозалежних — неповнолітні. Найбільшу кількість наркозалежних зареєстровано у південних областях України².

В.А. Тимошенко відмічає, що найбільш ураженою є Дніпропетровська область — 21,3 тис. наркоспоживачів. Лише у м. Кривий Ріг на обліку перебуває 9 % усіх зареєстрованих у країні споживачів наркотиків. Гостро проблема наркоманії стоїть у таких регіонах, як Автономна Республіка Крим, Донецька, Запорізька, Миколаївська, Луганська, Харківська області. У той же час незаконне виробництво наркосировини, передусім макової соломки, набуло найбільшого поширення у західних та південно-західних областях³. Автор також указує, що від початку 90-х років минулого століття кількість наркозалежних щорічно зростає на 10–12 %, із цього числа лише 27 % — дорослі, 60 % — підлітки та 13 % — діти віком від 11 до 14 років⁴.

У спеціальній літературі зазначено, що за своєю масштабістю, різноспрямованістю та непоправністю спричинювана суспільству шкода від наркотизму перевищує всі інші негативні соціальні явища. Загроза та шкода від наркотизму через глобальність його тенденцій давно стали світовою, всепланетарною проблемою⁵.

¹ Загумьоннова, Л. М. Щодо питання міжнародного співробітництва у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів [Текст] / Л. М. Загумьоннова // Міжнародне співробітництво у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів і психотропних речовин: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. — Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2007. — С. 147.

² Практика розгляду судами справ про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів [текст] // Вісн. Верхов. Суду України: Офіц. наук.-практ. вид. — К., 2008. — № 10(98). — С. 18.

³ Тимошенко, В. А. Наркобізнес: національна та міжнародна протидія новим викликам [Текст] : монографія / В. А. Тимошенко. — К., 2006. — С. 25.

⁴ Там само.

⁵ Наркозлочинність: кримінологічна характеристика та запобігання [Текст] : наук.-практ. посіб. // Бова А. А., Женунтій В. І., Закалюк А. П. та ін.; за ред. А. П. Закалюка. — К. : Юрінком Інтер, 2006. — С. 4.

І. В. Смирнова пише, що за дев'ять місяців 2006 р. підрозділами Служби безпеки України з незаконного наркообігу вилучено 1,022 кг героїну, 1,410 кг кокаїну та більше 14 кг психотропних речовин (амфетаміну, МДМА), які не виробляються в Україні, мають виключно контрабандне походження та пройшли митний і прикордонний контроль, що підтверджує вкрай низьку ефективність організації взаємної роботи і спільної протидії контрабандному наркобізнесу. Загалом по Україні ліквідовано 113 каналів контрабанди наркотиків, припинено діяльність 29 організованих груп та 1 транснаціональної злочинної організації, що доводить підвищений інтерес міжнародного і особливо небезпечного транснаціонального наркобізнесу до нашої країни¹.

Деякі науковці акцентують увагу на явищах так званої транснаціоналізації наркобізнесу та його причинах. Так, існує думка, що транснаціоналізація наркобізнесу, його наступальна стратегія на порозі ХХІ ст. багато в чому пов'язані із тим, що до традиційних причин, що породжують це зло (бідність, політична безвихідність, соціальна невлаштованість та відчуження мільйонів людей), у 90 роки додалися нові чинники, що супроводжують глобалізацію фінансової, банківської, торговельної, технологічної, інформаційної та інших галузей людської діяльності. Причому завдяки своєму міжнародному характеру та ринковій основі наркобізнес скоріше, ніж легальний бізнес, реагує на зміни у світі, що відбуваються, використовуючи глобалізацію для розширення наркомережі і експансії за всіма напрямками. За даними фахівців, доходність операцій із наркотиками складає від 300 до 2000 %². Вважається, що транснаціональний наркобізнес — це нова «імперія зла», яка загрожує людству³.

Транснаціональний наркобізнес зумовлений таким явищем, як глобалізація злочинності. Так, В.С. Овчинський указує, що

¹ Смирнова, І. В. Деякі аспекти удосконалення та оптимізації національної системи протидії організованому наркобізнесу і наркоманії [Текст] / І. В. Смирнова // *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика) : наук.-практ. журн.* — 2007. — № 15. — С. 35, 36.

² Транснациональный наркобизнес: Новая глобальная угроза [Текст] / В. И. Булавин, А. Н. Глинкин, А. А. Лавут и др. — М. : Рос. полит. энцикл., 2002. — С. 23.

³ Там само. — С. 27.

глобалізація соціальних та економічних процесів породила і глобалізацію злочинності, яка робить її все більш організованою, транснаціональною і витонченою. Кримінальні співтовариства значно швидше, ніж державні системи різних країн, реагують на розвиток усіх типів комунікацій, на будь-які пом'якшення прикордонного контролю та полегшення пересувань¹.

Специфічним є те, що транснаціональний наркобізнес пов'язаний із міжнародним тероризмом. На це вказувалося у літературі². Так, за останні десятиліття важливим каналом надходження фінансових коштів на «визвольні цілі» «тамільських тигрів», корсиканських сепаратистів, алжирських та ічкерських поборників «чистого ісламу», бойовиків Курдської робочої партії, албанської Армії визволення Косова та філіппінської Нової народної армії стала незаконна торгівля наркотиками, включаючи їх постачання до країн Європи та США. В 90-х роках відбулося зрощування екстремістських організацій з наркобізнесом у Центральній Азії. Ісламський екстремізм у центральноазіатському регіоні вже просякнутий наркотиками³.

У літературних джерелах траплялися спроби виокремити види наркозлочинів. Зокрема, цікавою є пропозиція відносно визначення таких видів наркозлочинів, що є виявом організованого наркобізнесу: 1) наркозлочини, пов'язані з підготування до виготовлення наркотичних засобів; 2) наркозлочини, пов'язані з виготовленням (виробництвом) наркотичних засобів; 3) наркозлочини, пов'язані із незаконним придбанням наркотичних засобів чи їх заволодінням; 4) наркозлочини, пов'язані з переміщенням наркотичних засобів; 5) наркозлочини, пов'язані зі збутом наркотичних засобів; 6) наркозлочини, пов'язані з використанням коштів, здобутих від незаконного

¹ Овчинский, В. С. XXI век против мафии. Криминальная глобализация и Конвенция ООН против транснациональной организованной преступности [Текст] / В. С. Овчинский. – М. : ИНФРА-М, 2001. – С. 5.

² Международный терроризм: борьба за геополитическое господство [Текст] : монография // Возжеников А. В., Выборнов М. А., Поляков К. И. и др. ; под общ. ред. А.В. Возженикова. – М.: Изд-во РАГС, 2005. – С. 195, 196.

³ Там само. – С. 195, 196.

обігу наркотичних засобів¹. Зазначена позиція підтверджує тезу про взаємозв'язок наркозлочинів, а їх види — це певні стадії технологічного процесу наркобізнесу. В такому технологічному процесі контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів віднесено до наркозлочинів, пов'язаних із переміщенням наркотичних засобів². Тобто контрабанда наркотичних засобів — це певний елемент (ланцюг) у загальному технологічному процесі наркобізнесу.

Практично в усіх країнах світу під контрабандою розуміють незаконне переміщення через митний кордон держави певних товарів (чи інших предметів), що вчиняється з приховуванням цих предметів у спеціальних сховищах (тайниках) або з іншими порушеннями³. Суспільна небезпечність контрабанди наркотичних засобів визначається тим, що в такий спосіб на територію України, з території України чи транзитом через Україну неkontrolьовано переміщуються наркотичні засоби, психотропні речовини та їх аналоги, що становлять потенційну небезпеку для здоров'я населення⁴. Причому, на думку деяких дослідників, подія контрабанди не може бути доведеною, якщо не буде встановлено, яким саме кримінально значущим способом учинення цього злочину відбулося фактичне переміщення⁵.

Контрабанда наркотичних засобів є небезпечним злочином. Зокрема, дослідники проблем наркотизму стверджують, що контрабанда наркотиків становить надзвичайну небезпечність для суспільства не тільки тому, що вона підриває одну з найви-

¹ Організований наркобізнес (поняття, форми, підстави кримінальної відповідальності) [Текст] / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, Л. В. Дорош та ін. ; за заг. ред. Ю. В. Бауліна, Л. В. Дорош. — Х. : Право, 2005. — С. 23, 24.

² Організований наркобізнес (поняття, форми, підстави кримінальної відповідальності) [Текст] / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, Л. В. Дорош та ін. ; за заг. ред. Ю. В. Бауліна, Л. В. Дорош. — Х. : Право, 2005. — С. 23, 24.

³ Белкин, Р. С. Криминалистическая энциклопедия [Текст] / Р. С. Белкин. — М.: Мегатрон XXI, 2000. — 2-е изд., доп. — С. 96.

⁴ Організований наркобізнес (поняття, форми, підстави кримінальної відповідальності) [Текст] / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, Л. В. Дорош та ін. ; за заг. ред. Ю. В. Бауліна, Л. В. Дорош. — Х. : Право, 2005. — С. 118.

⁵ Костін, М. І. Контрабанда. Доказування обставин вчинення злочину на досудовому слідстві [Текст] : монографія / М. І. Костін. — К. : ДІА, 2003. — С. 40.

щих соціальних цінностей будь-якої держави — здоров'я людей, поповнюючи нелегальний ринок наркотичних засобів, генеруючи зростання кількості наркотиків, відверто сприяючи поширенню і вживанню наркотиків, але ще й тому, що наркобізнес є надприбутковим видом злочинної діяльності. З одного боку, внаслідок контрабанди зростає насиченість регіональних наркоринків наркотиками, а з іншого — контрабанда впливає на зміну видів наркотиків, що споживаються, а також на криміногенність середовища наркоманів, виникнення низки захворювань (ВІЛ-інфекція, гепатити ін.)¹.

Виявлення та розслідування контрабанди наркотичних засобів викликає суттєві труднощі. Результати анкетування слідчих СБ України² показують, що практичні працівники зазнають певних складнощів при розслідуванні контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. Зокрема, на їх думку, такі складнощі виявляються в організаційному аспекті (відсутності належної взаємодії між оперативними працівниками і слідчими, проблемами у проведенні попередніх та експертних досліджень, великому навантаженні й ін.) — про це зазначили 44 % опитаних; у відсутності окремої криміналістичної методики — 18 % проанкетованих; у відсутності інформаційно-довідкових даних — 12,4 % респондентів; у недостатності літературних джерел — 4 % працівників; інші складнощі назвали 24 % слідчих.

Труднощі у розслідуванні даної категорії злочинів пов'язані також із тим, що такі злочини є транснаціональними, до їх учинення залучається певна кількість людей, за своїм характером злочинна діяльність набуває ознак кримінального бізнесу (наркобізнесу). На думку В. М. Шевчука, контрабанда наркотичних засобів як один із найбільш «перспективних» напрямків

¹ Організований наркобізнес (поняття, форми, підстави кримінальної відповідальності) [Текст] / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, Л. В. Дорош та ін. ; за заг. ред. Ю. В. Бауліна, Л. В. Дорош. — Х. : Право, 2005. — С. 119.

² Під час підготування даного дослідження за спеціально розробленою програмою було проанкетовано 250 слідчих СБ різних областей України. За своїм стажем роботи це слідчі до 3 років — 30 %, до 10 років — 52 %, до 20 років — 15,6 %, понад 20 років — 2,4 %.

діяльності організованих злочинних груп стала транснаціональним злочином, складовою частиною світового наркобізнесу¹. У цьому сенсі в літературних джерелах справедливо зазначається, що відмінною особливістю діяльності торговців наркотиками є постійне вдосконалення системи доставляння, розроблення все більш продуманих і несподіваних маршрутів, пошук нових прийомів контрабандного провезення наркотичних засобів².

Успішному розкриттю та розслідуванню контрабанди наркотичних засобів має сприяти її криміналістична характеристика. У наукових джерелах під криміналістичною характеристикою розуміють систему відомостей про криміналістично значущі ознаки злочинів даного виду, що відбиває закономірні зв'язки між ними і слугує побудові та перевірці слідчих версій у розслідуванні злочинів³. У криміналістичній теорії існують протилежні погляди на значення та роль криміналістичної характеристики злочинів. Сутність проблеми полягає в тому, що, на думку деяких учених, криміналістична характеристика не виправдала себе. Зокрема, Р. С. Белкін зазначав, що склалося парадоксальне становище: сам по собі комплекс відомостей про злочин, який складає зміст криміналістичної характеристики, нічого нового для науки і практики не надав. Мало того, ці дані та їх значення для слідчої практики здавна були відомі, але сутність справи полягає в тому, що такий комплекс, навіть іменований криміналістичною характеристикою, набував практичного значення лише у тих випадках,

¹ Шевчук, В. М. Современные тенденции противодействия контрабанде наркотических средств в Украине (криминалистический анализ) [Текст] / В. М. Шевчук // зб. наук. праць Харків. центру по вивченню організованої злочинності спільно з Американським Університетом у Вашингтоні. – Х. : Східно-регіон. центр гуманіт.-освіт. ініціатив, 2004. – Вип. 9. – С. 233.

² Основы борьбы с организованной преступностью [Текст]: монографія / А. И. Коннов, В. И. Куликов, А. С. Овчинский и др. ; под ред. В. С. Овчинского, В. Е. Эминова, Н. П. Яблокова. – М. : ИНФРА-М, 1996. – С. 42.

³ Настільна книга слідчого: наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів [Текст] / М. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та ін. – К. : Ін Юре, 2003. – С. 190; Тіщенко, В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів [Текст] : монографія / В. В. Тіщенко. – Одеса : Фенікс, 2007. – С. 45–88 та ін.

коли між його складовими встановлено кореляційні зв'язки та залежності¹.

В інших джерелах підкреслюється існування складних взаємозв'язків у структурі відображення злочину. Так, А. В. Дулов пише, що системний підхід слід ширше досліджувати для вивчення і побудови систем відображення кожного елемента структури злочину, їх взаємодії на будь-якому етапі його розвитку, відображення при реалізації кожної функції, взаємодії системи злочину (елементу) з іншими системами².

Під час анкетування слідчих СБ України на їх розсуд було поставлено запитання: «Чи необхідно розробляти та використовувати криміналістичну характеристику контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів?» Отримані відповіді: так — 72 %; ні — 10 %; слід підвищувати практичну роль криміналістичної характеристики — 16 %; існує необхідність у заміні криміналістичної характеристики обставинами, що підлягають з'ясуванню, — 6 %; інше — 2 % опитаних.

На нашу думку, криміналістична характеристика має виконувати практичну (прагматичну) функцію. Ця характеристика слугує слідчому своєрідною інформаційною базою даних, системою відомостей про певний вид (групу, різновид) злочинів. Важливе значення у боротьбі з контрабандою наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів мають наукові розробки, що сприяють оптимізації правоохоронних органів. У цьому відношенні суттєвого значення набувають типові програми (типові версії, типові слідчі дії, типові тактичні прийоми тощо) і алгоритмізація діяльності слідчого. Практичну функцію має виконувати й криміналістична характеристика злочину як типова модель злочинної діяльності.

¹ Белкин, Р. С. Криминалистика и проблемы сегодняшнего дня. Злободневные вопросы российской криминалистики [Текст] / Р. С. Белкин. – М. : НОРМА, 2001. – С. 221, 222.

² Дулов, А. В. Системный подход – методологическая основа криминалистики [Текст] / А. В. Дулов // Актуальні проблеми криміналістики : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. – Х. : Гриф, 2003. – С. 9.

Знання структури та змісту елементів криміналістичної характеристики надасть допомогу практичним працівникам у висуванні слідчих версій та обранні напрямків розслідування. В. М. Варцаба пише, що призначення криміналістичної характеристики полягає в тому, що вона сприяє: 1) формуванню окремих криміналістичних методик; 2) побудові типових програм (алгоритмів) і моделей розслідування злочинів (своєрідних матриць); 3) визначенню напрямків розслідування того чи іншого злочину¹.

Науковознавчі підходи до дослідження злочинного діяння дозволили деяким авторам дійти висновку про те, що інформаційно-пізнавальна модель фактично охоплює два рівні: ретроспективний і перспективний. Зокрема, В. А. Журавель зазначає, що ретроспективний рівень включає криміналістичну характеристику певної категорії злочину, в якій за статистичними показниками відображено кореляційні залежності між її елементами («злочинець — жертва», «сліди злочину — спосіб учинення злочину», «місце, час злочину — злочинець» тощо), а також на підставі аналізу цих кількісних показників сформульовано типові версії відносно особи злочинця та жертви, мотивів злочину й інших обставин, тобто ретроспективний рівень розглядуваної моделі відображає типові варіанти злочинної діяльності, характерні ознаки особи злочинця і жертви, сліди такої діяльності та їх можливі джерела, місця виявлення тощо. Перспективний рівень, на відміну від ретроспективного, описує не сам злочин, а процес його розкриття та розслідування².

У сучасній криміналістичній літературі достатньо часто розроблення криміналістичних методик пов'язують із необхідністю дослідження криміналістичної характеристики певного

¹ Варцаба, В. М. Розслідування злочинів, що вчиняються організованими злочинними групами (тактико-психологічні основи) [Текст] : монографія / В. М. Варцаба. – Х. : Гриф, 2004. – С. 27.

² Журавель, В. А. Окрема криміналістична методика розслідування злочинів: форма, структура, зміст [Текст] / В. А. Журавель // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики : зб. наук. праць. – Х. : Право, 2007. – Вип. 7. – С. 19.

виду злочину. Так, деякі вчені вважають, що вирішення завдань з модернізації, вдосконалення існуючих та розроблення нових методик розслідування злочинів передбачає необхідність підвищення пізнавальної функції криміналістичної характеристики окремих видів злочинів за рахунок виявлення та використання кореляційних зв'язків між її елементами¹.

Криміналістична характеристика контрабанди наркотичних засобів на сьогодні фактично залишається нерозробленою. Лише окремі наукові праці присвячено даній проблематиці, та й то, досить фрагментарно². Причому в цих випадках автори тільки певним чином, побіжно торкаються окремих елементів криміналістичної характеристики контрабанди наркотичних засобів поряд з її іншими видами (економічною контрабандою, контрабандою зброї або контрабандою культурних чи історичних цінностей).

Структура криміналістичної характеристики злочинів передбачає наявність певних елементів. Перш за все необхідно визначитися зі структурою криміналістичної характеристики злочину. В різних джерелах учені-криміналісти визначають від 4 до 17 елементів криміналістичної характеристики злочинів³. У криміналістичній літературі виокремлюють різні й за своїм змістом елементи криміналістичної характеристики. На нашу думку, слушним є виокремлення таких елементів: 1) спосіб злочину; 2) місце та обстановка; 3) час вчинення злочину; 4) знаряддя і засоби; 5) предмет посягання; 6) особа потерпілого; 7) особа злочинця; 8) сліди злочину (в широкому розумінні)⁴.

¹ Журавель, В. А. Сучасні концепції формування окремих криміналістичних методик розслідування злочинів [Текст] / В. А. Журавель // Вісн. Акад.правов. наук України. – Х. : Право, 2007. – № 2(49). – С. 180.

² Шевчук, В. М. Методика розслідування контрабанди: проблеми теорії та практики [Текст] : монографія / В. М. Шевчук. – Х. : Гриф, 2003. – С. 31–38, 98.

³ Коновалов, С. И. Теоретико-методологические проблемы криминалистики [Текст] / С. И. Коновалов. – Ростов-н/Д, 2001. – С. 84, 85.

⁴ Колесниченко, А. Н. Криминалистическая характеристика преступлений [Текст] : учеб. пособ. / А. Н. Колесниченко, В. Е. Коновалова. – Х. : Юрид. ин-т, 1985. – С. 22.

Необхідно зазначити, що не всі елементи криміналістичної характеристики працюють однаково. Розглядаючи елементи криміналістичної характеристики контрабанди наркотичних засобів, слід підкреслити, що при вчиненні цього злочину не має значення такий елемент криміналістичної характеристики, як особа потерпілого, оскільки при вчиненні контрабанди наркотичних засобів потерпілих немає. При цьому важливого значення у даному виді злочинів набуває такий елемент криміналістичної характеристики, як особа злочинця (контрабандиста). До основних елементів криміналістичної характеристики контрабанди наркотичних засобів слід віднести і предмет злочинного посягання, спосіб приготування, вчинення і приховування злочину, типові сліди контрабанди, обстановку вчинення контрабанди, особу контрабандиста. Це положення підтверджують і результати анкетування слідчих СБ України. На думку практичних працівників досудового слідства, особливого значення по даній категорії злочинів набувають такі елементи криміналістичної характеристики: способи контрабанди — 66,4 %; предмет злочинного посягання — 32 %; обстановка вчинення злочину — 28 %; типові сліди злочину — 27,2 %; особа злочинця — 25,2 %; місце і час вчинення злочину — 18 %; особа потерпілого — 0,8 %; інше — 0,4 % опитаних.

Важливо не тільки дослідити окремі елементи криміналістичної характеристики, а й установити кореляційні залежності між ними. Такий підхід надасть можливість моделювати подію злочину і обирати правильні напрямки розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів. Причому особливого значення набувають такі зв'язки: «предмет злочинного посягання — особа злочинця»; «предмет злочинного посягання — способи контрабанди»; «предмет злочинного посягання — типові сліди злочину»; «особа злочинця — способи контрабанди»; «особа злочинця — місце і час учинення злочину»; «обстановка учинення злочину — місце і час учинення злочину — особа злочинця».

§ 2. Предмет контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів

У системі криміналістичної характеристики контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, важливого значення набуває предмет злочинного посягання. У літературних джерелах зазначається, що характеристика предмета посягання має значення для встановлення злочинця, або що ознаки предмета посягання у криміналістичних характеристиках можуть мати різний зв'язок: «предмет посягання — способи вчинення — шляхи збуту — місця приховування — дані про особу злочинця»¹.

Предмет посягання — це елемент криміналістичної характеристики, котрий означає речі матеріального світу, впливаючи на які, особа посягає на ті чи інші суспільні відносини. Точне встановлення предмета посягання дає змогу відмежувати один злочин від іншого, суміжного з ним. Ті чи інші ознаки предмета посягання можуть виступати як пом'якшуючими або обтяжуючими обставинами одного й того самого злочину або перетворювати злочин на особливо тяжкий вид². На думку фахівців у галузі кримінального права, предмет злочину — це матеріальні предмети зовнішнього світу, на які безпосередньо впливає злочинець, вчиняючи злочинне посягання на відповідний об'єкт³. А. О. Пінаєв зазначає, що предмет злочину — це предмет матеріального світу, впливаючи на який, винний спричиняє шкоду певним суспільним відносинам⁴.

¹ Колесниченко, А. Н. Криминалистическая характеристика преступлений [Текст] : учеб. пособие // А. Н. Колесниченко, В. Е. Коновалова. — Х. : Юрид. ин-т, 1985. — С. 43, 44.

² Настільна книга слідчого: наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів [Текст] / М. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та ін. — К. : Ін Юре, 2003. — С. 193.

³ Пінаєв, А. А. Курс лекцій по Общей части уголовного права [Текст] / А. А. Пінаєв. — Х. : Харьков юрид., 2001. — Кн. 1: О преступлении. — С. 73.

⁴ Там само. — С. 73.

Деякі дослідники звертали увагу на те, що в криміналістичному аспекті предмет безпосереднього посягання — це матеріальні утворення. На думку цих учених-криміналістів, для криміналістичної характеристики предмет злочинного посягання важливий як слідоутворюючий об'єкт, що дозволяє будувати версії про механізм слідоутворення, вид слідів на взаємодіючих об'єктах (злочинці, обстановка місця події)¹.

Дослідження предмета контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів не має ґрунтовних розробок і характеризується фрагментарністю. Лише у деяких роботах дослідники певним чином торкаються даної проблеми². Звернення до предмета злочинного посягання мало локальний характер на певний проміжок часу.

Специфічним є те, що предмет злочинного посягання стосовно даного виду злочинів становить підвищену небезпечність для здоров'я людей. Відповідно до чинного кримінального законодавства (ст. 305 КК України), предметом злочинного посягання можуть бути: 1) наркотичні засоби; 2) психотропні речовини; 3) прекурсори; 4) аналоги наркотичних засобів та психотропних речовин³ (рис. 1).

Причому поняття та ознаки зазначених предметів надаються у Законі України «Про обіг в Україні наркотичних засобів,

¹ Одерій, О. В. Розслідування злочинів щодо незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів [Текст] : наук.-практ. посіб. / О. В. Одерій, В. М. Лисенко. — Х. : Золоті сторінки, 2004. — С. 4, 5.

² Докладніше про це див.: Лобер, О. О. Контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів [Текст] / О. О. Лобер // Боротьба з контрабандою: проблеми та шляхи їх вирішення. Аналітичні розробки, пропозиції наукових та практичних працівників. — К., 1998. — Т. 10. — С. 400–406; Момотенко, А. Б. Питання боротьби з контрабандою наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів [Текст] / А. Б. Момотенко // Боротьба з контрабандою: проблеми та шляхи їх вирішення. Аналітичні розробки, пропозиції наукових та практичних працівників. — К. : НДІ «Проблеми людини»; Державна митна служба України, 1998. — Т. 10. — С. 406–414 та ін.

³ Кримінальний кодекс України [Текст] : наук.-практ. коментар / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін. ; за заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. — Вид. 3-тє, перероб. та допов. — Х. : Одиссей, 2006. — С. 829–837.

Рис. 1. Предмет злочинного посягання щодо контрабанди наркотичних засобів

психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів»¹. Ці предмети (крім аналогів) передбачено Переліком наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 6 травня 2000 р. № 770².

Цей перелік складено відповідно до законодавства і міжнародних зобов'язань України. За своїм змістом він містить чотири таблиці (таблиці I, II, III і IV), кожна з яких включає

¹ Відом. Верхов. Ради України. – 1999. – № 36. – Ст. 317; Правовий режим обігу наркотичних засобів в Україні регламентовано й нормами міжнародного права (Єдина Конвенція ООН про наркотичні засоби 1961 р., з поправками, внесеними відповідно до Протоколу 1972 р.; Конвенція про психотропні речовини від 21 лютого 1971 р.; Конвенція про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин від 20 грудня 1988 р.).

² Цей перелік змінено та доповнено постановою Кабінету Міністрів України від 12 грудня 2002 р. № 1890 (Офіц. Вісн. України. – 2002. – № 51. – Ст. 2316).

список № 1 і список № 2, а таблиця I — ще й список № 3¹. Розглядувані списки містять перелік особливо небезпечних наркотичних засобів, обіг яких заборонено (табл. I, список № 1); перелік особливо небезпечних психотропних речовин, обіг яких заборонено (табл. I, список № 2); перелік рослин, які містять наркотичні засоби та психотропні речовини і обіг яких допускається для промислових цілей (табл. I, список № 3); перелік наркотичних засобів, обіг яких обмежено (табл. II, список № 1); перелік психотропних речовин, обіг яких обмежено (табл. II, список № 2); перелік наркотичних засобів, обіг яких обмежено і стосовно яких допускаються виключення деяких заходів контролю (табл. III, список № 1); перелік психотропних речовин, обіг яких обмежено і стосовно яких допускаються виключення деяких заходів контролю (табл. III, список № 2); перелік прекурсорів, обіг яких обмежено і стосовно яких встановлюються заходи контролю (табл. IV, список № 1); перелік прекурсорів, стосовно яких встановлюються заходи контролю (табл. IV, список № 2)².

Характерним для сучасного етапу є збільшення контрабанди «важких» наркотичних засобів. Так, на українсько-польському кордоні 17 квітня 2002 р. на митному пункті Медиці поліцейські центрального слідчого бюро Польщі за сприяння митників і прикордонників затримали мікроавтобус «Форд-Транзит», у якому виявили 84 кг героїну вартістю майже 6 млн доларів США. На той час це була одна з найбільших затриманих партій наркотиків, переміщених через український кордон (для порівняння 84 кг героїну — 1 680 000 доз). З'ясувалося, що контрабандою займалося міжнародне злочинне угруповання, яке свого часу намагалося перевезти з Угорщини через Словаччину 42 кг гашишу³.

¹ Наркотичні засоби, психотропні речовини та прекурсори [Текст] : словник-довідник для працівників правоохоронних органів ; уклад. : Г. П. Петюнін, А. М. Полях, В. Ю. Шепітько. — Х. : Право, 2006. — С. 76–93.

² Там само.

³ Організований наркобізнес (поняття, форми, підстави кримінальної відповідальності) // Факты и комментарии. — 2002. — 19 апреля.

Результати анкетування слідчих СБ України показують, що вони безпосередньо розслідували контрабанду наркотичних засобів за такими їх видами: рослинного походження — вказали 80 % опитаних; синтетичного походження — 22 %; психотропні речовини та їх аналоги — 18 %; прекурсори — 18 % проанкетованих. Причому слідчі називали різні види наркотичних засобів: канабіс (марихуана), смола канабісу (гашиш), гашишна олія, героїн, кокаїн, екстазі, МДМА, амфетамін, макова солома, екстракт макової соломи, морфін, феназепам та ін.

Узагальнення кримінальних справ дозволило встановити такі дані щодо предмета злочинного посягання відносно контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів: наркотичні засоби рослинного походження — 88,4 % (макова солома — 14 %, марихуана — 63 %, гашиш — 5 %, опій — 12 %, героїн — 6 %); психотропні речовини — 9 % (барбітал, діазепам, феназепам, тетразепам, реланіум, МДМА тощо); аналоги психотропних речовин — 1,3 %; прекурсори — 1,3 %.

У Законі України «Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів» введено основні визначення понять, які можуть бути віднесені до предмета злочинного посягання. Відповідно до цього Закону наркотичні засоби — це включені до переліку речовин природного чи синтетичного походження препарати, рослини, які становлять небезпеку для здоров'я населення у разі зловживання ними.

Визначення поняття наркотичних засобів надається також у літературних джерелах. Так, Р. С. Белкін зазначав, що наркотичні речовини — це група речовин та лікарських засобів, які мають підвищену наркотичну активність¹.

Деякі науковці визначають поняття наркотиків як природних і синтетичних речовин, що викликають наркоманію², тобто різко виражений хворобливий потяг і звикання (психічну та фізичну залежність) до одного чи декількох наркотичних речовин, які

¹ Белкин, Р. С. Криминалистическая энциклопедия [Текст] / Р. С. Белкин. — 2-е изд., доп. — М. : Мегатрон XXI, 2000. — С. 128.

² Энциклопедия судебной экспертизы [Текст] ; под ред. Т. В. Аверьяновой, Е. Р. Россинской. — М. : Юрист, 1999. — С. 242, 243.

впливають переважно на нервову систему і викликають у людини при вживанні у малих дозах почуття благополуччя, радощів, приємного заспокоєння чи збудження; деякі наркотики викликають також ілюзії і галюцинації. Вживання у великих дозах наркотичних речовин викликає стан вираженого сп'яніння, приглушеності, наркотичного сп'яніння і, нарешті, гострого сп'яніння¹.

А. Б. Момотенко пише, що наркотичні засоби — рослини, сировина, засоби природного або синтетичного походження, що класифікуються як такі в міжнародних конвенціях, а так само інші рослини, сировина і речовини, що становлять небезпечність для здоров'я населення, віднесені до зазначеної категорії «Комітетом по контролю наркотиків» МОЗ України (конопля, макова солома, кокаїн, героїн)². Ю. І. Сучков зазначає, що поняття «наркотичні засоби» охоплює неоднозначні речовини і препарати органічного та неорганічного походження, які розподіляються на дві різні за своїми медичними та суспільно небезпечними властивостями групи: 1) наркотикомісні речовини та препарати (порошки, таблетки, розчини) рослинного і синтетичного походження, які є одночасно наркотичними лікарськими засобами; 2) «чисті» наркотики — гашиш, опіум, героїн, ЛСД та інші, тобто речовини, що не застосовуються в медичних цілях, негативно впливають на центральну нервову систему, викликають галюцинації тощо, рослини та їх частини, з яких виготовлюють наркотики³. Наркотики — сильнодіючі речовини, переважно рослинного

¹ Энциклопедия судебной экспертизы [Текст] ; под ред. Т. В. Аверьяновой, Е. Р. Россинской. — М. : Юрист, 1999. — С. 242.

² Момотенко, А. Б. Питання боротьби з контрабандою наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів [Текст] / А.Б. Момотенко // Боротьба з контрабандою: проблеми та шляхи їх вирішення. Аналітичні розробки, пропозиції наукових та практичних працівників. — К. : НДІ «Проблеми людини» ; Державна митна служба України, 1998. — Т. 10. — С. 406.

³ Сучков, Ю. И. Преступления в сфере внешнеэкономической деятельности Российской Федерации [Текст] / Ю. И. Сучков. — М. : Экономика, 2005. — С. 132, 133.

походження, які пригнічують, паралізують або збуджують центральну нервову систему¹.

У спеціальній медичній літературі увага приділяється наркотичній отруті. Зокрема, деякі судові медики виокремлюють особливості дії наркотичної отрути алкалоїдної групи. Отрута цієї групи у першій фазі своєї дії на організм викликає збудження, піднесений настрій, ейфорію. Перелічені властивості наркотиків у нестійких людей викликають інколи бажання їх повторного прийняття, що може призвести до звикання і розвитку наркоманії²; захворювання, яке виникає внаслідок вживання наркотичних засобів, що викликають у малих дозах ейфорію, у великих — заціпеніння, наркотичний сон³. Аналіз запропонованих визначень поняття наркотичних засобів дозволяє виокремити різні ознаки. Але у більшості випадків йдеться про різні аспекти стосовно одного поняття. У цьому сенсі деякі автори зазначають, що термін «наркотик» містить три критерії: медичний, юридичний та соціальний⁴.

До предмета злочинного посягання стосовно даної категорії злочинів віднесено психотропні речовини. Існує думка, що психотропні речовини — це будь-які природні або синтетичні речовини та матеріали, кваліфіковані як такі у міжнародних конвенціях, а також інші рослини, сировина і речовини, що являють собою небезпеку для здоров'я населення у разі зловживання ними і віднесені до зазначеної категорії Комітетом⁵.

¹ Шепітько, В. Ю. Криміналістика. Енциклопедичний словник (українсько-російський і російсько-український) [Текст] / В. Ю. Шепітько; за ред. В. Я. Тація. — Х. : Право, 2001. — С. 134.

² Судебно-медичная экспертиза: справочник для юристов [Текст] ; авт.-сост. И. В. Виноградов и др. — М. : Юрид. лит., 1985. — С. 95, 96.

³ Наркомания у подростков [Текст] / В. С. Битенский, Б. Г. Херсонский, С. В. Дворяк, В. А. Глушков — К. : Здоров'я, 1989.

⁴ Бандурка, С. А. Наркомафия: уголовно-правовые средства борьбы [Текст] : учеб. пособ. / С. А. Бандурка, С. В. Слинко. — Х. : Арсис, 2001. — С. 26.

⁵ Наркотичні засоби, психотропні речовини та прекурсори [Текст] : словник-довідник для працівників правоохоронних органів ; уклад. : Г. П. Петюнін, А. М. Полях, В. Ю. Шепітько. — Х. : Право, 2006. — С. 7; Полях, А. М. Предмет злочинного посягання в системі криміналістичної характеристики контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів [Текст] / А. М. Полях // Проблеми законності : Респ. міжвідом. наук. зб. / відп. ред. В. Я. Тацій. — Х. : Нац. юрид. акад. України, 2008. — Вип. 94. — С. 219.

Поняття психотропних речовин встановлено й у Законі України «Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів». Законодавець визначив психотропні речовини як включені до Переліку речовини природного чи синтетичного походження, препарати, природні матеріали, що здатні викликати стан залежності та справляти депресивний або стимулюючий вплив на центральну нервову систему чи викликати порушення сприйняття, або емоцій, або мислення, або поведінки і становлять небезпеку для здоров'я населення у разі зловживання ними.

Предметом злочинного посягання відповідно до ст. 305 КК України можуть бути також прекурсори (тобто речовини та їх солі, що використовуються при виробництві, виготовленні наркотичних засобів і психотропних речовин, включених до Переліку) та аналоги наркотичних засобів і психотропних речовин (що означає заборонені до обігу в Україні речовини природного чи синтетичного походження, не включені до Переліку, хімічна структура і властивості яких подібні до хімічної структури і властивостей наркотичних засобів і психотропних речовин, психоактивну дію яких ці речовини відтворюють)¹.

Прекурсорами наркотичних засобів і психотропних речовин визнаються вихідні або основні хімічні речовини, часто використовувані при виробництві, виготовленні, переробленні наркотичних засобів і психотропних речовин. Прекурсорами вважаються також хімічні речовини, які офіційно застосовуються у промисловому виробництві барвників, мастильних матеріалів, парфумерних, фармацевтичних виробів, але часто нелегально використовуються для синтезування наркотичних і психотропних препаратів. Такими речовинами (прекурсорами) є: N-ацетилантранілова, лізергінова кислоти, сафрол, ефедрин, етиловий ефір та ін. Причому лізергінова кислота, сафрол, ефедрин у промисловості легально використовується для виробництва пахучих речовин, туалетного мила, пластмас, фарб-

¹ Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів: Закон України від 15.02.1995 р. № 60/95-ВР [Текст] // Відом. Верхов. Ради України, 1995. – № 10. – Ст. 60.

ників тощо, а нелегально — для виготовлення низки наркотичних засобів і психотропних речовин: ЛСД, МДА, метаквалона й ін.¹ У спеціальних джерелах зазначається, що для виготовлення наркотичних засобів і психотропних речовин можуть використовуватися близько 360 речовин². Але існують такі хімічні речовини, які найбільш часто використовуються для виготовлення наркотичних засобів або психотропних речовин.

Перелік наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 6 травня 2000 р. № 770, містить Таблицю IV, яка передбачає: Список № 1. Прекурсори, обіг яких обмежено і стосовно яких встановлюються заходи контролю (N-ацетилантранілова кислота, ергометрин, ерготамін, ефедрин, ізосафрол, лізергінова кислота, піперональ, псевдоефедрин, сафрол та ін.) та Список № 2. Прекурсори, стосовно яких встановлюються заходи контролю (ангідрид оцтової кислоти, антранілова кислота, ацетон, етиловий ефір, калію перманганат, метилетилкетон, піперидин, сірчана кислота, соляна кислота та ін.).

На проблему незаконного обігу прекурсорів зверталася увага в юридичній літературі³. Зокрема, вивчення кримінальних справ щодо незаконного обігу прекурсорів деякими дослідниками дозволило встановити, що у 43 % справ предметом безпосереднього посягання був ефедрин, у 32 % — оцтовий ангідрин, у 12 % — соляна кислота, 13 %⁴.

Аналогами наркотичних засобів і психотропних речовин є речовини синтетичного чи природного походження, не включені до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин

¹ Сучков, Ю. И. Преступления в сфере внешнеэкономической деятельности Российской Федерации [Текст] / Ю. И. Сучков. – М. : Экономика, 2005. – С. 127.

² Аналітичний огляд сучасної ситуації з незаконним обігом наркотичних засобів у світі: Основні тенденції, деякі висновки та пропозиції [Текст]. – К. : Нац. центр. Бюро Інтерполу, 1995. – С. 18.

³ Стрижак, В. А. Предмет безпосереднього посягання у справах щодо незаконного обігу прекурсорів [Текст] / В. А. Стрижак // Актуальні проблеми криміналістики : матеріали міжвуз. наук.-практ. конф. – Донецьк : Донец. ін-т внутр. справ МВС України, 2001. – С. 34–39.

⁴ Там само. – С. 36.

та їх прекурсорів¹. Ю. І. Сучков слушно зауважив, що аналоги наркотичних засобів і психотропних речовин не є товаром, не мають товарної вартості й у випадках їх незаконного переміщення через митний кордон повинні визнаватися предметом контрабанди².

У літературних джерелах здійснювалися спроби стосовно класифікації наркотичних засобів та впорядкування даних про їх види³. Частіше наркотичні засоби класифікують залежно від джерела їх походження на три групи: 1) наркотичні засоби рослинного походження; 2) наркотичні засоби синтетичного походження; 3) наркотичні засоби напівсинтетичного походження⁴. Існує й думка про те, що всі наркотики розподіляються на дві групи (рослинного та синтетичного походження) залежно від способу їх виготовлення, а напівсинтетичні наркотики посідають особливе місце, оскільки вони виготовляються з рослинних шляхом достатньо складних хімічних реакцій⁵.

Досить специфічну класифікацію наркотичних засобів запропоновано в посібнику, підготовленому колективом авторів, який фактично є довідником щодо найбільш поширених наркотиків. У цій праці наркотичні засоби та інші речовини поділено на: 1) ті, що отримані із коноплі (марихуана, гашиш, гашишна олія); 2) ті, що отримані з маку (макова солома, опій та

¹ Сучков, Ю. І. Преступления в сфере внешнеэкономической деятельности Российской Федерации [Текст] / Юрий Иванович Сучков. – М.: Экономика, 2005. – С. 126–128.

² Там само. – С. 128.

³ Наркотичні засоби, психотропні речовини та прекурсори [Текст]: словник-довідник для працівників правоохоронних органів / уклад. Г. П. Петюнін, А. М. Полях, В. Ю. Шепітько. – Х.: Право, 2006. –

⁴ Настільна книга слідчого [Текст]: наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів / М. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та ін. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Ін Юре, 2007. – С. 482; Шевчук, В. М. Методика розслідування контрабанди: проблеми теорії та практики [Текст]: монографія / В. М. Шевчук. – Х.: Гриф, 2003. – С. 33–37 та ін.

⁵ Курс криміналістики [Текст]: в 3 т. / И. А. Возгрин, М. С. Гурев, К. А. Корсаков и др.; под ред. О. Н. Коршуновой и А. А. Степанова. – СПб.: Юрид. центр Пресс, 2004. – Т. 2. Криминалистическая методика: Методика расследования преступлений против личности, общественной безопасности и общественного порядка. – С. 523.

екстракт макової соломи, омнопон, морфін, кодеїн, тебаїн, етилморфін, морфілонг, ацетильований опій, героїн); 3) інші наркотичні засоби (амфетамін (фенамін), барбаміл, гідрокodon, дипідолор, ДОМ, кокаїн, ЛСД, мескалін, метадон, метаквалон, ноксирон, первітин (метамфетамін), промедол та ін.; 4) таблетовані та ампуловані форми наркотичних засобів; 5) реактиви, що застосовуються (реактив Марки, реактив Манделіна, реактив Діл-Копаній, реактив Ван-Урка, нінгідрин, нітрат ртуті, парадиметиламінобензальдегід, йодплатинат)¹.

До наркотичних засобів рослинного походження належать: а) ті, що виготовлюються (походять або одержуються) з конопель: канабіс — вершечки однорічної трав'янистої рослини коноплі з квітами чи плодами (за винятком насіння та листя, якщо вони не супроводжуються верхівками); гашиш (лат. Hashish — смола канабісу, яку одержують у різні способи з подальшим пресуванням у невеликі таблетки або кульки; гашишна олія, або олія канабісу (лат. Hashish oil), — екстракт марихуани або гашишу; марихуана (лат. Marihuana) — приготована суміш висушених або невисушених подрібнених верхівок із листя будь-яких сортів коноплі; б) ті, що виготовлюються (походять або одержуються) з олійного маку: з усіх частин маку, цілих чи подрібнених, висушених або невисушених (за винятком дозрілого насіння), рослини виду маку снотворного, зібрані в будь-який спосіб, що містять алкалоїди, а також речовини, які отримують із цієї макової соломи, або сік (латекс); в) ті, що виготовлюються (походять або одержуються) з кокаїнового куща, кокалість: листя кокаїнового куща за винятком того, з якого видалено весь екгонін, кокаїн та інші алкалоїди екгоніну (найбільш активний стимулятор з тих, що зустрічаються в природі); г) наркотичні гриби, як і є галюциногенним наркотиком².

¹ Распространенные наркотические средства [Текст] : учеб. пособ. / В. Г. Савенко, А. Н. Сергеев, С. С. Полуэктов и др. – М. : ЭКЦ МВД России, 1992.

² Докладніше про це див.: Наркотичні засоби, психотропні речовини та прекурсори [Текст] : словник-довідник для працівників правоохоронних органів / уклад. Г. П. Петюнін, А. М. Полях, В. Ю. Шепітько. – Х. : Право, 2006. – 96 с.

Так, підставою для порушення кримінальної справи за ч. 2 ст. 15, ч. 2 ст. 305 КК України слугувало те, що 22 березня 2006 р. гр-н України П., рухаючись із м. Харкова до м. Белгорода РФ як пасажир вагону № 2 електропотягу № 6026, сполученням «Харків–Белгород», у зоні дії митного посту «Козача Лопань» Магістральної митниці незаконно переміщував через митний кордон України з приховуванням від митного контролю особливо небезпечний наркотичний засіб — канабіс (марихуана висушена) загальною вагою 106 г, відповідно висновку фахівця НДЕКЦ при МВС України в Харківській обл. № 726 від 22.03.2006 р., приховував його від митного контролю у валізі серед своїх особистих речей в упакуванні з-під вермішелі¹.

Слід звернути увагу на появу нових видів наркотиків рослинного походження. Це так звані наркотичні гриби, наркотична рослина — епаду (виведена та зростає у Бразилії)². Прогнозується також поширення нового виду наркотичних засобів рослинного походження — кактусів³. Так, деякі дослідники зазначають, що у Великій Британії є десятки різновидів легальних наркотиків, які виготовляють із кактусів, інших природних сильнодіючих стимуляторів. Англія, США пережили справжній бум після заборони так званого чудодійного гриба, який містить галюциноген спилоцин. Там розпочалися інтенсивні пошуки інших наркотиків. Як наслідок — сьогодні там спокійно можна придбати

¹ За матеріалами слідчого відділу УСБУ в Харківській області за 2006 р.

² Кіцул, А. П. Деякі проблеми сучасної практики боротьби з незаконним обігом наркотиків [Текст] / А. П. Кіцул // Проблеми боротьби з корупцією, організованою злочинністю та контрабандою. – К. : Проблеми людини, 1999. – Т. 18. – С. 366–368; Курс криміналістики [Текст] : в 3 т. / И. А. Возгрин, М. С. Гурев, К. А. Корсаков и др. ; под ред. О. Н. Коршуновой и А. А. Степанова. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2004. – Т. 2. Криминалистическая методика: Методика расследования преступлений против личности, общественной безопасности и общественного порядка. – С. 524; Шевчук, В. М. Методика розслідування контрабанди: проблеми теорії та практики [Текст] : монографія / В. М. Шевчук. – Х. : Гриф, 2003.

³ Баяхчев, В. Г. Расследование преступлений, связанных с изготовлением синтетических средств организованными группами [Текст] / В. Г. Баяхчев, И. И. Курылев, А. П. Калинин. – М. : ВНИИ МВД РФ, 1995. – С. 3.

за 5–7 фунтів так звані фант-пілюлі за пару, що вироблюють зі звичайного перцю¹.

Синтетичні наркотичні засоби виготовлюються шляхом хімічних реакцій, вони вироблюються штучно і не зустрічаються у природі. До синтетичних наркотичних засобів належать: метадон (фенадон), метопон, меткатінон (ефедрон), норациметадол, фенамін, фентаніл, ЛСД (діетиламід лізергінової кислоти), тилідин та ін. На сьогодні існує досить велика кількість видів синтетичних наркотичних засобів². У спеціальних дже-релах звертається увага на те, що в системі глобального нарко-бізнесу швидко зростає роль численних синтетичних наркоти-ків. Їх незаконне виготовлення і вживання за темпами значно випереджають аналогічні групи натуральних наркотиків. Через низку обставин виробництво та транспортування синтетичних наркотиків менше піддається виявленню й контролю, ніж на-туральні. Низка синтетичних наркотиків, як і нові види нату-ральних наркотичних засобів, наприклад крек, випустили на ринок у 80-х роках ХХ ст., які є більш сильнодіючими, стають для масового споживача значно «дешевшими», оскільки для одиничної дози потребується менша кількість наркотику. Так, якщо ціна одиничної дози кокаїну (1 г) на ринку США сягає 100 дол., то ціна одного кришталу крека — усього лише 5–10 дол.³ За твердженням деяких фахівців, виробництво пев-них синтетичних наркотиків є нескладним із технологічної точки зору і вимагає порівняно невеликих капіталовкладень, а легкість їх транспортування не йде ні в яке порівняння з про-блемою доставлення природних. У коробці до ручного го-

¹ Загум'янова, Л. М. Щодо питання міжнародного співробітництва у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів [Текст] / Л. М. Загум'янова // Міжнародне співробітництво у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів і психотропних речовин: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. — Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2007. — С. 150.

² Наркотичні засоби, психотропні речовини та прекурсори [Текст] : словник-довідник для працівників правоохоронних органів / уклад. Г. П. Петюнін, А. М. Полях, В. Ю. Шепітько. — Х. : Право, 2006. — С. 9–33.

³ Транснаціональний наркобізнес: Новая глобальная угроза [Текст] / В. И. Булавин, А. Н. Глинкин, А. А. Лавут и др. — М. : Рос. полит. энцикл., 2002. — С. 36, 37.

динника середнього розміру, наприклад, розміщується така кількість синтетичного наркотику, який має назву «гіперпудра», котра еквівалентна 80 тис. доз¹. Дані положення підтверджуються практикою діяльності правоохоронних органів з викриття злочинів у сфері незаконного обігу синтетичних наркотичних засобів. Так, у 1998 р. в Україні вперше викрито лабораторію з виготовлення синтетичних наркотиків. Під керівництвом двох представників із Казахстану і Білорусі цим «промислом» займалися співробітники Донецького науково-дослідного інституту біохімії і вуглехімії, які збиралися виготовляти по 100 кг наркотику «екстазі» щомісяця. Із лабораторії було вилучено 3,5 кг наркотичної сировини, чого вистачило б для виготовлення 3 млн 700 тис. доз наркотику².

Інший приклад пов'язаний із виробництвом і постачанням принципово нового виду наркотиків — 3-метилфентанілу. Як зазначається у спеціальній літературі, для вживання цю речовину розводять у співвідношенні 1:20 000, тому її майже безперешкодно можна перевозити через державні кордони (був випадок, коли з Москви цей наркотик переправлявся до Ізраїлю у вигляді поштових листівок, просякнутих цією речовиною). Розслідування цих злочинів, що здійснювалося спільно МВС і ФСБ Росії, дало змогу розкрити значну частину мережі збуту наркотику і, головне, знищити підпільні лабораторії з виготовлення синтетичних наркотиків. Здійснені у цьому зв'язку оперативно-розшукові заходи допомогли провести затримання в м. Москві за підозрою у вчиненні незаконних операцій з цим новим наркотичним товаром³.

У класифікаціях наркотичних засобів у деяких випадках виокремлюють так звані напівсинтетичні наркотики. Їх виготовлюють із природного алкалоїду шляхом простої трансфор-

¹ Транснаціональний наркобізнес: Новая глобальная угроза [Текст] / В. И. Булавин, А. Н. Глинкин, А. А. Лавут и др. – М. : Рос. полит. энцикл., 2002. – С. 37.

² Планетарная проблема [Текст] // Кримінал і детектив. – 1997. – № 3. – С. 12.

³ Біленчук, П. Д. Криміналістична тактика і методика розслідування окремих видів злочинів [Текст] : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / П. Д. Біленчук, А. П. Гель, Г. С. Семаков. – К. : МАУП, 2007. – С. 346, 347.

мації¹. До таких наркотичних засобів відносять: героїн; дезоморфін; дигідроморфін; гідрокодон; гідроморфон; етилморфін; кодеїн; кодоксим; нікокодин; оксиморфен та ін.

Важливим критерієм розподілу наркотичних засобів є спосіб їх виготовлення (або вироблення). За цим критерієм усі наркотичні засоби поділяють на: 1) наркотичні засоби кустарного виготовлення (виготовлюються у підпільних лабораторіях або у побутових умовах); 2) наркотичні засоби промислового виготовлення, призначеного для їх легального обігу². Такий розподіл має практичну значущість, оскільки дозволяє встановлювати особливості виготовлення (вироблення) і сприяє визначенню оперативно-розшукових заходів та слідчих дій.

Наркотичні засоби також можуть бути поділені залежно від особливостей впливу на організм людини. У цьому відношенні слід розділяти: 1) психостимулюючі засоби (психостимулятори) — зменшують психічну депресію, почуття втоми, сонливості та підвищують розумову працездатність. До наркотиків-психостимуляторів належать екстазі, ефедрон, кокаїн тощо. На Заході їх інколи називають «fast killers» («швидкими вбивцями») через їх шкоду здоров'ю³; 2) галюциногени (психодіелептики) — викликають розлади сприйняття у вигляді відчуттів чи образів, що мимовільно виникають без реального подразника (об'єкта). Загальною рисою галюциногенів, що відрізняє їх від інших видів наркотичних речовин, є їх властивість змінювати сприйняття, настрої, характер мислення людини. До таких наркотиків належать: ЛСД, препарати коноплі, кетамін, циклодол, псилоцибін і мескалін⁴; 3) психоседативні засоби — у те-

¹ Настільна книга слідчого [Текст] : наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів / М. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та ін. — С. 482.

² Такий критерій запропоновано: Курс криміналістики [Текст] : в 3 т. / И. А. Возгрин, М. С. Гурев, К. А. Корсаков и др. ; под ред. О. Н. Коршуновой и А. А. Степанова. — Т. 2 Криминалистическая методика: Методика расследования преступлений против личности, общественной безопасности и общественного порядка. — С. 526.

³ Там само. — С. 525, 526.

⁴ Наркотичні засоби, психотропні речовини та прекурсори [Текст] : словник-довідник для працівників правоохоронних органів / уклад. Г. П. Петюнін, А. М. Полях, В. Ю. Шепітько. — Х. : Право, 2006. — С. 5, 6.

рапевтичних дозах мають заспокоювати. Поділяються на: а) нейролептики; б) транквілізатори; 4) снодійні та седативні (заспокійливі) засоби — викликають стан сонливості, посилюють процеси гальмування, знищують підвищену подразливість; 5) речовини-інгальанти (наприклад, деякі речовини побутової хімії).

Наркотичні засоби залежно від можливостей обігу поділяються на: 1) наркотики, обіг яких заборонено; 2) обіг яких обмежено; 3) рослини, які містять наркотичні засоби і обіг яких допускається для промислових цілей¹. Крім цього, наркотичні засоби можна розподілити на ті, що передбачені Переліком наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, і ті, що не передбачені таким Переліком. За розмірами наркотичні засоби бувають: невеликих, великих та особливо великих розмірів² (рис. 2).

§ 3. Способи контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів

Важливим елементом криміналістичної характеристики контрабанди наркотичних засобів є спосіб злочину (способи

¹ Про затвердження переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів: Постанова Кабінету Міністрів України від 06.05.2000 р. № 770 [Текст] // Офіц. вісн. України. – 2000. – №19. – Ст. 789.

² На дану обставину звертають особливу увагу: Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 р. № 4 // постанови Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах (1973–2004): Офіц. вид. ; за заг. ред. В. Т. Малишенка. – К. : Ін Юре, 2004. – С. 194–203. При цьому у п. 1 даної Постанови зазначається, що оскільки для встановлення виду, назви і властивостей наркотичного засобу, психотропної речовини, аналогу такого засобу, речовини або прекурсорю, їх походження, способу виготовлення чи перероблення, а також належності наркотиковмісних рослин необхідні спеціальні знання, у справах даної категорії обов'язково має бути висновок експерта з цих питань.

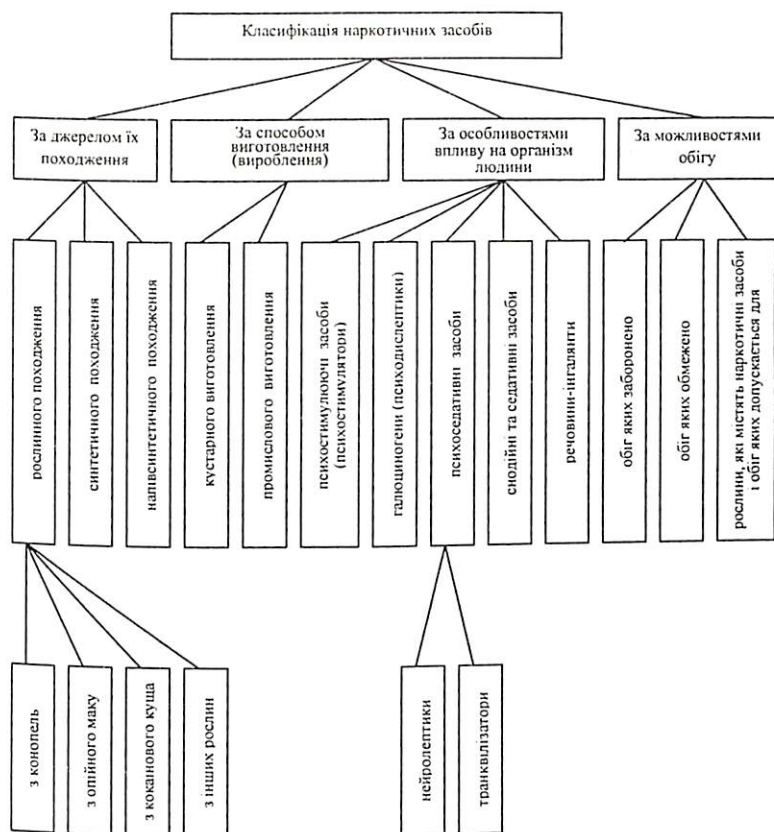

Рис. 2. Підстави класифікації наркотичних засобів

приготування, вчинення та приховування такої контрабанди). Спосіб учинення злочину та інформація щодо нього виступають основою для: а) розроблення криміналістичної характеристики окремих видів злочинів; б) виявлення взаємозв'язку структурних елементів характеристики (спосіб — особа злочинця, спосіб — сліди, спосіб — предмет посягання тощо); в) побудови і висунення версій; г) планування розслідування; г) розроблення особливостей тактики провадження слідчих дій; д) прогнозування механізму вчинення конкретного виду

злочинів; е) розроблення криміналістичної профілактики злочинів¹.

Спосіб злочину певним чином досліджувався в юридичній літературі. Найбільш ґрунтовні дослідження способу злочину здійснено в кримінально-правовому сенсі². В криміналістиці спосіб злочину розглядається в межах закономірностей механізму злочину та як елемент криміналістичної характеристики³.

У теорії криміналістики спосіб злочину розглядається як спосіб дії злочинця, що виявляється у певній взаємопов'язаній системі операцій і прийомів підготовки, вчинення і приховування злочину⁴. Досить складна система операцій і прийомів використовується при вчиненні контрабанди. В. М. Шевчук пише, що спосіб учинення контрабанди — це детермінована система дій злочинця з підготовки, виконання та приховування незаконного переміщення предметів контрабанди через митний кордон, а також із використання результатів цієї діяльності⁵. М. І. Костін зазначає, що подія контрабанди не може вважатися доведеною, якщо не буде встановлено, в який саме кримінально значущий спосіб вчинення цього злочину сталося його фактичне переміщення⁶.

В кримінально-процесуальній⁷ та криміналістичній літературі⁸ способи контрабанди піддавалися науковому аналізу. Але про-

¹ Шевчук, В. М. Методика розслідування контрабанди: проблеми теорії та практики [Текст] : монографія / В. М. Шевчук. – Х. : Гриф, 2003. – С. 50.

² Кудрявцев, В. Н. Объективная сторона преступления [Текст] / В. Н. Кудрявцев. – М. : Госюриздат, 1960. – С. 71–75; Панов, Н. И. Уголовно-правовое значение способа совершения преступления [Текст] / Н. И. Панов. – Х. : Харьк. юрид. ин-т, 1984. – С. 2–24 та ін.

³ Зуйков, Г. Г. Установление способа совершения преступления [Текст] / Г. Г. Зуйков. – М., 1970. Колесниченко, А. Н. Криминалистическая характеристика преступлений [Текст] : учеб. пособие / А. Н. Колесниченко. – С. 22–26 та ін.

⁴ Там само. – С. 22.

⁵ Шевчук, В. М. Методика розслідування контрабанди: проблеми теорії та практики [Текст] : монографія / В. М. Шевчук. – Х. : Гриф, 2003. – С. 51.

⁶ Кості М.І. Контрабанда. Доказування обставин вчинення злочину на досудовому слідстві: монографія / М. І. Костін. – К.: ДІЯ, 2003. – С. 40.

⁷ Там само.

⁸ Шевчук, В. М. Методика розслідування контрабанди: проблеми теорії та практики [Текст] : монографія / В. М. Шевчук. – Х. : Гриф, 2003. – С. 49–80.

блеми вивчення способів контрабанди наркотичних засобів розглянуто недостатньо. Лише деякі наукові праці присвячено даній проблематиці, та й то фрагментарно. Лише в окремих літературних джерелах висвітлюються проблеми незаконного обігу наркотичних засобів (тобто розглядається закінчений цикл операцій, у тому числі контрабандне вивезення наркотичних засобів за кордон або контрабандний транзит через територію України)¹.

Контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів вчинюється, як правило, з попередньою підготовкою. Дії з підготування до вчинення контрабанди охоплюють: обирання місця і способу вчинення контрабанди, вивчення обстановки, в якій має діяти злочинець, приготування засобів учинення злочину, створення злочинної групи, розроблення плану вчинення контрабанди². М. І. Костін вважає, що розмежування етапів підготування, приховування і вчинення контрабанди є досить умовним і викликане перш за все необхідністю аналітичного дослідження складових конкретного способу контрабанди. На етапі підготовки відбувається планування контрабанди, створення необхідних умов, підшукування або пристосування засобів (наприклад, обрання предмета контрабанди; виду, часу, напрямку та місця переміщення через митний кордон України; необхідного упакування; придбання

¹ Настільна книга слідчого [Текст] : наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів / М. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та ін. – К. : Ін Юре, 2003. – С. 481–501; Серова, Е. Б. Методика расследования преступлений в сфере незаконного оборота наркотических средств и психотропных веществ [Текст] / Е. Б. Серова // Курс криминалистики : в 3 т. / И. А. Возгрин, М. С. Гурев, К. А. Корсаков и др. ; под ред. О. Н. Коршуновой, А. А. Степанова. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2004. – Т. 2. Криминалистическая методика : Методика расследования преступлений против личности, общественной безопасности и общественного порядка. – С. 522–546 та ін.

² Схожі елементи підготовки до вчинення контрабанди виокремлено в криміналістичній літературі (див.: Настільна книга слідчого [Текст] : наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів / М. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та ін. – 2-ге вид., перероб. і допов. – К. : Ін Юре, 2007. – С. 482; Шевчук, В. М. Методика розслідування контрабанди: проблеми теорії та практики [Текст] : монографія / В. М. Шевчук. – Х. : Гриф, 2003. – С. 52 та ін.).

проїзних квитків; підготування або виготовлення тайників; проведення розрахунків та ін.)¹.

Специфіка підготування до вчинення контрабанди наркотичних засобів пов'язана зі створенням складної структури взаємодій учасників злочинної групи. У цьому аспекті деякі фахівці слушно зазначають, що кримінальні формування України та інших країн СНД формують цілісні «мережеві» системи, здійснюють на постійній основі злочинну діяльність, пов'язану із забезпеченням виходу з-під соціального та правового контролю, проникають до органів влади, активно шукають виходи за кордон, контакти з уже існуючими там кримінальними угрупованнями².

У криміналістичній літературі на сучасному етапі відзначається транснаціоналізація злочинних груп. Т. В. Авер'янова та Р. С. Белкін пишуть, що транснаціональна злочинність — похідна від організованої злочинної діяльності. Причому до основних напрямків злочинної діяльності транснаціональних злочинних формувань відносять: незаконний обіг зброї; незаконний обіг наркотиків; торгівлю «живим товаром» (проституція, торгівля дітьми); контрабанду цінних видів сировини, антикваріату, коштовних металів, каменів тощо; відмивання злочинних доходів, легалізація злочинного бізнесу³. Т. С. Волчецька підкреслює, що для різних видів діяльності злочинних організацій — наркобізнесу, ринку порнографії та сексуальних послуг, торгівлі людьми, зброєю, викраденими автомобілями — характерні такі ознаки, як пошук дешевого ринку робочої сили, на-

¹ Костін, М. І. Контрабанда. Доказування обставин вчинення злочину на досудовому слідстві [Текст] : монографія / М. І. Костін. – К. : ДІА, 2003. – С. 42.

² Скулиш, Є. Д. Окремі аспекти протидії транснаціональному наркобізнесу [Текст] / Є. Д. Скулиш // Міжнародне співробітництво у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів і психотропних речовин : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2007. – С. 351.

³ Авер'янова, Т. В. Понятие, основные признаки и стратегия борьбы с транснациональной преступностью / Т. В. Авер'янова, Р. С. Белкин // Со-временные проблемы борьбы с транснациональной преступностью: материалы междунар. наук.-практ. конф. – Краснодар : Изд-во Кубанск. гос. ун-та, 2000. – С. 222–225.

дійних каналів збуту, забезпечених стабільним попитом і високою сплатоспроможністю. Все це якраз і виводить злочинність на міжнародний рівень¹.

Транснаціональний характер злочинних груп чітко простежується в наркобізнесі. Кримінальні формування для отримання надприбутків виходять за межі національних кордонів, змушені здійснювати масштабні переміщення наркотиків та пошук ринків збуту. На думку В. А. Тимошенка, відмінною рисою діяльності торговців наркотиками є постійне вдосконалення системи доставлення, розроблення все більш продуманих і несподіваних маршрутів, відшукування нових прийомів контрабандного провезення наркотичних засобів².

Існують певні маршрути пересування міжнародної контрабанди наркотичних засобів (причому вирізняють маршрути контрабанди кокаїну, героїну або гашишу). Зокрема, в літературних джерелах (за даними зарубіжних спецслужб) як напрямки міжнародної контрабанди вказано маршрути героїну з Бірма і Таїланду до Лос-Анджелеса і Нью-Йорка через Китай, Південну Корею, Японію і Океанію, а також до Європи і США через Індію, Пакистан, Афганістан, Туркменістан, Росію, Україну, Беларусь, Польщу; з Туреччини в Україну і далі через країни Балтії до Центральної Європи, у тому числі Амстердам, і далі до Нью-Йорка³. Відомі й інші маршрути поставки героїну, в яких також задіяно Україну. Так, улітку 2001 р. Ф. під час

¹ Волчецкая, Т. С. Изучение феномена транснациональной организованной преступной деятельности [Текст] / Т. С. Волчецкая // Проблемы борьбы с транснациональной организованной преступностью. По материалам междунар. конф. : сб. науч. тр. ; под ред. Т. С. Волчецкой. – Калининград : Изд-во КГУ, 2002. – С. 6.

² Тимошенко, В. А. Наркобізнес: національна та міжнародна протидія новим викликам [Текст] : монографія / В. А. Тимошенко. – К., 2006. – С. 35.

³ Кононов, А. И. Проявление российской организованной преступности в традиционных для транснациональных преступных организаций сферах. Криминалистические основы борьбы с организованной преступностью [Текст] / А. И. Коннов // Основы борьбы с организованной преступностью : монография / А. И. Коннов, В. И. Куликов, А. С. Овчинского и др. ; под ред. В. С. Овчинского, В. Е. Эминова, Н. П. Яблокова. – М. : ИНФРА-М, 1996. – С. 195, 196.

одного зі своїх приїздів зі США до Києва запропонував своєму знайомому С. взяти участь у контрабандному поставленні героїну з Пакистану через Україну до США і обіцяв щомісячно сплачувати 400 доларів, а також підшукувати людей, які перевозитимуть наркотики з Пакистану в Україну. У цей же час Ф. на території США звернувся до Х. з пропозицією взяти участь у контрабанді героїну з України до США і обіцяв винагороду в розмірі 3 000 дол. У серпні 2001 р. Ф. на території США з аналогічною пропозицією звернувся до Р., якому запропонував таку саме винагороду в розмірі 3 000 дол. Виконуючи пропозицію Ф., С. восени 2001 р. запропонував Є. і Т. взяти участь в контрабанді героїну з Пакистану в Україну і обіцяв сплатити за це по 700 дол. кожному¹.

Треба враховувати, що основними районами вирощування опійного маку є країни «Золотого трикутника» (Південно-Східна Азія) та «Золотого півмісяця» (Південно-Західна Азія). Приблизно 90 % світового виробництва опіума припадає на держави, де можливості діяльності американських органів з боротьби з наркотиками вкрай обмежені (Бірма, Лаос, Іран, Афганістан, Ліван). За оцінками ЦРУ та держдепартаменту США, найбільш потужними виробниками опіуму в 1989 р. є: Бірма (1100–1500 тонн), Афганістан (700–800), Іран (200–400), Лаос (210–300), Пакистан (105–175), Мексика (40–50) і Таїланд (23–33 тонни). Причому в країнах «Золотого півмісяця» (Пакистан, Іран та Афганістан) виробляється близько 60–70 % героїну високого ступеня очищення, що продається на Заході².

Відносно виробників та постачальників інших наркотичних засобів маємо таку картину. Основними виробниками наркотиків, що виготовляються з каннабісу, є такі регіони: Близький і Середній Схід та Південна Азія (Ліван, Пакистан, Афганістан, Індія, Непал); Південно-Східна Азія (Таїланд, Лаос, Філіппіни);

¹ Архів Бориспольського міського суду Київської обл. за 2002 р. – Справа № 1-172/02.

² Основы борьбы с организованной преступностью [Текст] : монография / А. И. Коннов, В. И. Куликов, А. С. Овчинский и др. ; под ред. В. С. Овчинского, В. Е. Эминова, Н. П. Яблокова. – С. 41.

Північна та Південна Америка, Мексика, Ямайка, Колумбія, Бразилія); Африка (Марокко, Нігерія, Гана, Заір, Уганда). Великими виробниками кокаїну є країни «андської групи»: Перу (100–300 тис. га плантацій коки; 300–1000 тонн кокаїнгідрохлориду); Болівія (70 тис. га та 200–300 тонн); Колумбія (25–60 тис. га та 40–160 тонн). За даними Інтерполу, 62,8 % кокаїну, конфіскованого в Європі в 90-х роках, мало колумбійське походження¹.

В юридичній літературі звернуто увагу на своєрідне територіальне розташування України, яке використовує наркобізнес. Зокрема, геополітичне становище України сприяє її використанню як зони транзиту наркотиків з країн — традиційних виробників до місць традиційного споживання (Західна, Північна та Південна Європа). Протягом останніх 10–15 років Україна фактично опинилася на перехресті наркомаршрутів з Азії та Латинської Америки до Європи. Останніми роками відзначається збільшення обсягів переміщення героїну афганського походження так званим «шовковим шляхом», що проходить через територію центральноазіатських країн, СНД, Росію та Закавказзя. На сьогодні цей шлях є основним джерелом надходження вказаного наркотику і на внутрішній ринок України, що зумовлено перш за все стрімким зростанням нарковиробництва в Афганістані. У зворотному напрямку постачаються амфетамін та прекурсори, необхідні для виробництва героїну².

Узагальнення судової практики та аналіз роботи щодо боротьби з контрабандою наркотиків дозволили встановити головні шляхи переміщення наркотичних засобів через територію України: 1) Балканський маршрут починається у Південно-Західній Азії, проходить через територію Ірану та Туреччини, а потім поділяється на два розгалуження, які пролягають через Балкани. Перше з них, яке називають «Північна дорога», про-

¹ Основы борьбы с организованной преступностью [Текст] : монография / А. И. Коннов, В. И. Куликов, А. С. Овчинский и др. ; под ред. В. С. Овчинского, В. Е. Эминова, Н. П. Яблокова. – С. 41.

² Скулиш, Є. Д. Окремі аспекти протидії транснаціональному наркобізнесу [Текст] / Є. Д. Скулиш // Міжнародне співробітництво у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів і психотропних речовин : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2007. – С. 351, 352.

лягає через Болгарію, Румунію, Угорщину, Австрію, Німеччину. Друге розгалуження — «Південна дорога» — морем через Туреччину та Грецію, має вихід до Італії. Як «Північна дорога», так і «Південна дорога» Балканського маршруту пролягають через територію України; 2) Північно-Чорноморський маршрут також має два розгалуження, й обидва вони починаються в Афганістані. Перший маршрут пролягає територією країн Центральної Азії до ринків Західної Європи через Російську Федерацію, Україну, Білорусь та Республіку Польща. Другий маршрут з Афганістану проходить через Іран, Азербайджан, Вірменію, Грузію, Росію, звідки пролягає до країн Західної Європи; 3) Східно-Середземноморський маршрут: розпочинається в портах Пакистану та пролягає до ринків Західної Європи через Індійський океан, Червоне море, Суецький канал, південну частину острова Кіпр. Маршрут становить стратегічну загрозу для України. Для транспортування наркотиків використовуються українські судна закордонного прямування; 4) Циганський маршрут: а) наркотики виробляються кустарним способом в Україні; б) наркотики виробляються кустарним способом у Молдові; 5) Албанський маршрут: починається (виробництво наркотиків) у регіонах із компактним проживанням албанської діаспори в країнах Балканського півострова (Албанія, Македонія, Боснія і Герцеговина), далі через Румунію, Угорщину наркотики переміщуються автомобільним транспортом в Україну через п/п на українсько-румунських кордонах «Дякове», «Порубне», на українсько-угорських кордонах — «Вилок», «Лужанка», «Косине», «Дзвінкове», де після їх розподілу в албанських діаспорах у регіонах України морським або повітряним транспортом доставляються наркокурерами до Туреччини або залізничним до Росії; 6) Африканський маршрут: починається (виробництво наркотиків) у країнах Центральної та Північно-Західної Африки, транзитом через європейські країни, далі повітряним або автомобільним транспортом наркотики потрапляють в Україну; 7) Угорський маршрут: в Україну потрапляють і наркотики, які були вироблені в Угорщині. Їх переправляють

залізничним або автомобільним транспортом для продажу в Україні; 8) Місцевий кримінальний маршрут: найбільш розвинений вид злочинної діяльності (пов'язаний з наркобізнесом) через державний кордон на Північному Сході та Півдні України. Перевезення здійснюють дрібні наркокур'єри через автомобільні та залізничні п/п на українсько-російському та українсько-молдавському кордонах¹.

При дослідженні проблем оптимізації національної системи протидії організованому наркобізнесу І.В.Смирнова зазначає, що відбулася тенденція щорічного зростання виявлених і ліквідованих наркоканалів. Статистика з високими показниками МВС України щодо ліквідованих ОЗГ жодним чином не впливає на «географію» контрабандного постачання в Україну наркозасобів. Традиційно експортна контрабанда триває стосовно амфетамінів, метамфетамінів, «екстазі» та ЛСД з територій Західної Європи; ефедрину, наркотиковмісних лікарських препаратів — з Румунії, Молдови, Болгарії; кокаїну — з Антського трикутника; героїну — з Афганістану в складних схемах транспортування (транзитом)².

Причинами, які значно сприяли розвиткові в Україні наркобізнесу, є географічне становище держави, прозорість кордонів з іншими республіками СНД, недостатній режим митного кордону³. Україна практично розташована у центрі Європи, через її територію проходять важливі транспортні магістралі. Це дозволяє переправляти наркотики та нарко-

¹ Практика розгляду судами справ про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів [Текст] // Вісн.Верхов. Суду України: Офіц. наук.-практ. вид. – К., 2008. – №10(98). – С. 18–21.

² Смирнова, І. В. Деякі аспекти удосконалення та оптимізації національної системи протидії організованому наркобізнесу і наркоманії [Текст] / І. В. Смирнова // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика) : наук.-практ. журнал. – К. : Міжвідом. наук.-дослід. центр з проблем боротьби з орг. злочинністю, 2007. – № 15. – С. 34.

³ Заболотна, А. В. Актуальні проблеми боротьби з наркоманією [Текст] / А. В. Заболотна // Вісн. Луганськ. ін-ту внутр. справ МВС України. – 1998. – Вип. 4. – С. 195.

тичну сировину з країн Центральної Азії до Росії та деяких країн Європи¹.

Слідча практика підтверджує існування міжнародних маршрутів пересування наркотичних засобів. Так, у 2002 р. відділом по боротьбі з міжнародним наркобізнесом Головного управління Служби безпеки України у взаємодії з Департаментом держбезпеки Литви було викрито наркоугруповання, що організувало добре налагоджений законспірований канал контрабанди² наркотиків з країн Латинської Америки. У січні 1998 р. на українсько-чеському кордоні прикордонники з партії паркету вагою 40 тонн, що прибув в Україну із Уганди через Одеський порт, вилучили 6 тонн гашишу. Приблизно в той же час було заарештовано наркоділків, які доставили в Севастополь у трюмах одного із торгових суден 600 кг кокаїну. В Іллічівську 17 листопада 2000 р. у трюмах мальтійського судна «Тропікал ленд», що прибув з ван-тажем бананів, прикордонники знайшли 3 тонни гашишу³.

Контрабанда наркотичних засобів пов'язана із іншими причинами. Зокрема, інтерес з боку наркоділків викликаний також наявністю значної сировинної бази в Україні. З наявного земельного фонду (60 млн га) приватним господарям передано в користування 25,2 млн га, на яких щорічно виявляється та ліквідується понад 1 млн м кв. нелегальних посівів маку. Іншим найбільш доступним і значним джерелом наркосировини в Україні є дикоростучі коноплі, якими, за оцінкою фахівців, забруднено понад 100 тис. га земель. Це приваблює оптовиків-заготівельників із багатьох країн СНД⁴. Так, наприкінці грудня

¹ Бірюков, Г. М. Стратегічні й тактичні основи протидії наркобізнесу в Україні [Текст] / Г. М. Бірюков // Міжнародне співробітництво у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів і психотропних речовин : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2007. – С. 18.

² Докладніше про це див.: Організований наркобізнес (поняття, форми, підстави кримінальної відповідальності) [Текст] / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, Л. В. Дорош та ін. ; за заг. ред. Ю. В. Бауліна, Л. В. Дорош. – Х. : Право, 2005. – С. 120.

³ Факты и комментарии. – 2002. – 19 квіт.

⁴ Організований наркобізнес (поняття, форми, підстави кримінальної відповідальності) [Текст] / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, Л. В. Дорош та ін. ; за заг. ред. Ю. В. Бауліна, Л. В. Дорош. – Х. : Право, 2005. – С. 118.

2004 р. — на початку січня 2005 р. в м. Москві гр-н Російської Федерації Д. запропонував своєму знайомому гр-ну України Ш. організувати незаконне доставлення марихуани з України до Російської Федерації з метою її збуту на території м. Москви. Ш., погодившись на зазначену пропозицію, з метою реалізації спільного злочинного задуму в м. Москва в січні 2005 р. під час зустрічі запропонував своїм знайомим гр-нам Російської Федерації М., Б., Г., К. та С. реалізовувати контрабандно переміщену з України в Росію марихуану в м. Москві відповідно до його вказівок щодо вартості марихуани та покупців. Зокрема, Ш. на початку лютого 2005 р., діючи у складі організованої групи, умисно організував та вчинив незаконне переміщення через митний кордон України з Російською Федерацією з приховуванням від митного контролю особливо небезпечного наркотичного засобу — канабісу (висушена марихуана) вагою 1 кг, що є великим розміром; у період з 18 по 20 лютого 2005 р., діючи у складі організованої групи, умисно, з метою продовження злочинної діяльності з незаконного обігу наркотичних засобів, використав грошові кошти в сумі 2 000 доларів США, одержані від незаконного продажу канабісу в м. Москві для придбання в м. Херсоні у не встановлених слідством осіб канабісу загальною вагою 3 кг 462 г для подальшого контрабандного переміщення в Російську Федерацію і реалізації на території м. Москви; в період з 19 по 26 лютого 2005 р., діючи у складі організованої групи, повторно умисно організував учинення незакінченого замаху на незаконне переміщення через митний кордон України з Російською Федерацією з приховуванням від митного контролю особливо небезпечного наркотичного засобу — канабісу вагою 3 кг 462 г, що є особливо великим розміром; а також у період з 19 по 23 лютого 2005 р., незаконно діючи у складі організованої групи, зберігав та перевозив з метою подальшого збуту в м. Москві особливо небезпечний наркотичний засіб — канабіс в особливо великому розмірі загальною вагою 3 кг 462 г¹.

Деякі фахівці намагалися визначити умовні регіони митного кордону України, які мають свої характерні ознаки щодо

¹ За матеріалами слідчого відділу УСБУ в Херсонській області за 2005 р.

незаконного переміщення наркотичних засобів через кордон України. В. А. Щербань називає такі чотири умовні регіони: 1) східний регіон (кордон із Російською Федерацією) — пролягають шляхи переміщення товарів та предметів із країн Середньої Азії та Кавказу, які історично вирощують і споживають наркотики рослинного походження; 2) північний регіон (кордон із Республікою Беларусь) — ця ділянка має вихід через територію Республіки Беларусь у Росію та країни Балтії; 3) причорноморське узбережжя — це пов'язане з пожвавленням судноплавством та з вигідним з точки зору наркомафії географічним положенням — близькість Туреччини, яка є головною ланкою «Балканського шляху»; 4) західний регіон — на цій ділянці митного кордону є вихід на Республіку Молдова та країни Східної Європи¹.

У літературі мали місце спроби відносно визначення типових шляхів та особливостей переміщення наркотичних засобів через територію України. Так, В. А. Щербань називає такі типові шляхи: 1) міжнародне залізничне сполучення; 2) міжнародні автомобільні перевезення; 3) морські та контейнерні перевезення².

У криміналістичній літературі виокремлюються різні способи вчинення контрабанди. Так, М. І. Костін вважає, що передбачено лише два види незаконного переміщення предметів і товарів через митний кордон України — з приховуванням від митного контролю та поза митним контролем³. В. М. Шевчук називає три основні групи способів: а) переміщення поза митним контролем; б) переміщення шляхом приховування від митного контролю; в) комбіновані способи контрабанди⁴. Інші

¹ Щербань, В. А. Організація боротьби з контрабандою наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів [Текст] / В. А. Щербань // Боротьба з контрабандою: проблеми та шляхи їх вирішення. Аналітичні розробки, пропозиції наукових та практичних працівників. — К. : НДІ «Проблеми людини»; Державна митна служба України, 1998. — Т. 10. — С. 391, 392.

² Там само. — С. 391.

³ Костін, М. І. Контрабанда. Доказування обставин вчинення злочину на досудовому слідстві [Текст] : монографія / М. І. Костін. — К. : ДІА, 2003. — С. 43.

⁴ Шевчук, В. М. Криміналістичні проблеми дослідження та систематизації способів вчинення контрабанди [Текст] / В. М. Шевчук // Митна справа: наук.-аналіт. журн. з питань митної справи. — 2002. — № 4. — С. 38–49; Шевчук В. М. Методика розслідування контрабанди: проблеми теорії та практики. — С. 55.

вчені до таємних способів переміщення предмета контрабанди відносять: а) використання таємних стежок, обхідних доріг із метою обминути митний контроль в умовах «прозорості» або погано охоронюваних кордонів; б) переміщення товарів або інших цінностей у спеціально зроблених тайниках; в) переміщення товарів або інших цінностей, замаскованих під об'єкти, які не потребують декларування та обкладення митною сплатою; г) таємне переміщення об'єктів шляхом використання в цих цілях природних отворів тіла, органів людини¹. Ці способи притаманні й учиненню контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів. Слід зазначити, що кожна з груп перелічених способів охоплює їх певні різновиди. Крім цього, позиція В.М.Шевчука є більш слушною щодо виокремлення й третьої групи способів учинення контрабанди — «комбінованих» способів. Ідеться про поєднання зазначених груп шляхом найрізноманітніших кількісних і якісних комбінацій, зі створенням при цьому так званих комбінованих (змішаних) способів контрабанди².

У сучасних літературних джерелах вирізняють й інші способи вчинення контрабанди. Зокрема, Ю.І.Сучков зазначає такі способи переміщення товарів або інших предметів через митний кордон: 1) обхід (поза) митних установ або приховування від митного контролю; 2) обманне використання документів чи засобів митної ідентифікації; 3) недекларування або недостовірне декларування³. І.А. Ніколайчук визначає дві групи способів контрабанди: 1) легальні (відкриті) способи контрабанди: ненасильницькі та насильницькі; 2) приховані (таємні)⁴. Інші автори виокремлюють: 1) способи таємного

¹ Криміналістика: учеб. для вузов / Т.В. Аверьянова, Р.С. Белкин, Ю.Г. Корухов, Е.Р. Россинская; под ред. Р.С. Белкина. — С. 779.

² Шевчук, В. М. Методика розслідування контрабанди: проблеми теорії та практики [Текст] : монографія / В. М. Шевчук. — Х. : Гриф, 2003. — С. 64.

³ Сучков, Ю. И. Преступления в сфере внешнеэкономической деятельности Российской Федерации [Текст] / Ю. И. Сучков. — М. : Экономика, 2005. — С. 200.

⁴ Николайчук, И. А. Соккрытие преступлений как форма противодействия расследованию [Текст] / И. А. Николайчук ; под ред. Р. С. Белкина. — М. : Мегатрон XXI, 2000. — С. 217.

переміщення через митний кордон; 2) способи обману митних органів¹.

Узагальнення кримінальних справ за ст. 305 КК України свідчить про використання контрабандистами різних способів учинення даної категорії злочинів. Установлено, що злочинці використовували такі способи переміщення предмета контрабанди з приховуванням від митного контролю: з приховуванням у службовому купе провідників пасажирського потягу (4 %); з приховуванням у пасажирському купе потягу (20 %); в технологічних місцях пасажирського потягу (6 %); з приховуванням на собі або в особистих речах під час слідування пасажирським потягом (27 %); в туалеті пасажирського потягу (3 %); в легковому автотранспорті (6 %); в пасажирському автотранспорті (3 %); з приховуванням на собі або в особистих речах під час слідування автотранспортом (18 %); з приховуванням на собі або в особистих речах при пішому перетинанні кордону (5 %); в організмі людини чи тварини (1 %); в міжнародних поштових відправленнях (2 %); інше (5 %). Використовувалися також способи переміщення предмета контрабанди поза митним контролем: у легковому автотранспорті (6 %); на собі або в особистих речах під час слідування в автотранспорті (4 %); на собі або в особистих речах при пішому перетинанні кордону (55 %); інше (25 %). Також під час узагальнення кримінальних справ установлено, що переміщення наркотичних засобів відбувалося: в дорожніх сумках серед особистих речей (24 %); в дорожніх сумках, обладнаних сховищами (1 %); в постільній білизні (3 %); на собі, в особистих речах, кишнях та ін. (35 %); в спеціальних сховищах легкового автотранспорту (4 %).

Результати анкетування слідчих СБ України показують, що працівники правоохоронних органів до способів учинення контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, які зустрічалися в їхній практиці, відносять такі: з приховуванням на собі або в особистих речах при пішому перетинанні кордону (34 % опитаних); з прихову-

¹ Криміналістика : учебник для вузов / Т. В. Аверьянова, Р. С. Белкин, Ю. Г. Корухов, Е. Р. Россинская ; под ред. Р. С. Белкина. – С. 775.

ванням у легковому автотранспорті (34 %); з приховуванням у пасажирському купе потягу (30 %); з приховуванням в технологічних місцях пасажирського потягу (23,2 %); з приховуванням у службовому купе провідників пасажирського потягу (14,4 %); з приховуванням у туалеті пасажирського потягу (14 %); з приховуванням у пасажирському автотранспорті (13,2 %); з приховуванням у поштових відправленнях (8 %); інше — з приховуванням у технологічних приміщеннях морського, річкового, авіаційного транспорту тощо (16 %). Інтерес становлять також дані, отримані під час анкетування та інтерв'ювання слідчих відносно способів переміщення контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, які зустрічалися в їхній практиці: переміщення в дорожніх сумках серед особистих речей (59,2 % опитаних); переміщення на собі, в особистих речах, кишенях та ін. (46 %); переміщення в спеціальних сховищах легкового автотранспорту (21,2 %); переміщення в постільній білизні (12 %); переміщення в склянках із різнною рідиною (варення, компоти та ін.) (8 %); переміщення в посилових ящиках серед різних речей (7,2 %); переміщення в дорожніх сумках, обладнаних різними сховищами (4 %); переміщення в книзі — тайнику (2 %); інше (11,2 % респондентів).

Важливе місце в структурі способу контрабанди наркотичних засобів посідають способи її приховування. Треба пам'ятати, що вчинення багатьох злочинів пов'язане з діями злочинця щодо приховування їх результату. Приховування злочинів є однією з форм протидії розслідуванню¹. В криміналістиці приховування злочинів розглядається як діяльність, спрямована на перешкоджання розслідуванню злочинів шляхом утаювання, знищення, маскування і фальсифікації слідів злочину².

На теперішній час відбувається трансформація способів приховування злочинів. На дану тенденцію зверталася увага

¹ Докладніше про це див.: Настільна книга слідчого [Текст] : наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів / М. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та ін. — 2-ге вид., перероб. і допов. — К. : Ін Юре, 2007. — С. 184.

² Шепітько, В. Ю. Криміналістика: словник термінів [Текст] / В. Ю. Шепітько. — К. : Ін Юре, 2004. — С. 180.

в наукових дослідженнях. Зокрема, Б. В. Щур зазначає, що в сучасних умовах прослідковуються певні особливості в діяльності злочинців із приховування злочинів. На його думку, приховування злочинів, які використовуються ОЗГ, мають такі специфічні риси: 1) у процесі приховування злочинної діяльності застосовується цілий комплекс способів приховування; 2) існує спеціальний «загін» осіб, які сприяють приховуванню злочинів; 3) підвищення рівня агресивності при здійсненні діяльності з приховування; 4) участь у приховуванні злочинів свідків та потерпілих; 5) спрацьовування системи безпеки організованої групи (відсікання ланки виконавців від керівників та ідеологів, відмежування конкретного злочинного епізоду від усієї злочинної діяльності групи, необхідний рівень впливу на тих або інших осіб тощо); 6) контроль за особами, взятими під варту, надання матеріальної та моральної підтримки з метою приховування злочинної діяльності¹.

Розгляд способів приховування контрабанди наркотичних засобів передбачає необхідність звернення до аналізу терміна, який застосовано у ст. 305 КК України, — «з приховуванням від митного контролю». Тлумачення цього терміна означає, що переміщення наркотичних засобів через митний кордон України з приховуванням від митного контролю може здійснюватися шляхом ненадання документів та відомостей, необхідних для такого контролю, або надання підроблених документів чи неправдивих відомостей при пред'явленні наркотичних засобів для огляду службовим особам митних органів; приховування цих засобів у спеціально виготовлених сховищах (тайниках) тощо². На думку М. І. Костіна, термін «з приховуванням від митного контролю» охоплює: 1) з використанням тайників (у спеціально виготовлених, обладнаних або пристосованих scho-

¹ Щур, Б. В. Тактика нейтралізації протидії розслідуванню злочинів, вчинених організованими групами [Текст] / Б. В. Щур ; за ред. В. Ю. Шепітька : монографія. — Х. : Гриф, 2005. — С. 38.

² Див.: Кримінальний кодекс України : наук.-практ. коментар / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін. ; за заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. — Вид. 3-тє, перероб. та допов. — Х. : Одиссей, 2006. — С. 832, 833.

вищах, конструктивних порожнинах, ємкостях транспортних засобів, багажу тощо); 2) з використанням інших засобів, що ускладнюють їх виявлення; 3) шляхом надання одним предметам вигляду інших (тобто шляхом зміни їх зовнішніх ознак: форми та стану, упаковки, ярликів, етикеток тощо); 4) шляхом подання підроблених документів; документів, які одержані незаконним шляхом; документів, що містять неправдиві дані; документи, котрі є підставою для переміщення інших предметів¹.

У постанові Пленуму Верховного Суду України від 3 червня 2005 р. №8 звернено увагу на те, що під незаконним переміщенням предметів поза митним контролем потрібно розуміти їх переміщення через митний кордон України поза місцем розташування митного органу (тобто поза зонами митного контролю), або поза часом здійснення митного оформлення, або з використанням незаконного звільнення від митного контролю внаслідок зловживання посадовими особами митного органу своїм службовим становищем. Незаконне переміщення предметів із приховуванням від митного контролю — це їх переміщення через митний кордон України з використанням спеціально виготовлених сховищ (тайників) та інших засобів чи способів, що ускладнюють їх виявлення або шляхом надання одним товарам вигляду інших, або з поданням митному органу як підстави для переміщення товарів підроблених документів чи одержаних незаконним шляхом або таких, що містять неправдиві дані. Причому в постанові Пленуму визначено, що під спеціально виготовленим сховищем (тайником) треба розуміти сховище, виготовлене з метою незаконного переміщення товарів через митний кордон України, а також обладнані та пристосовані з цією самою метою конструктивні ємності та предмети, які попередньо піддавалися розбиранню, монтажу тощо. Використанням інших засобів чи способів, що ускладнюють виявлення предметів, можуть визнаватися, зокрема, приховування останніх у валізах, одязі, взутті, головних

¹ Костін, М. І. Контрабанда. Доказування обставин вчинення злочину на досудовому слідстві [Текст] : монографія / М. І. Костін. — К. : ДІА, 2003. — С. 44, 45.

уборах, речах особистого користування, на тілі або в організмі людини чи тварини, а також надання одним предметам вигляду інших¹.

Приховування контрабанди наркотичних засобів досить часто пов'язане із використанням різного роду тайників. У криміналістиці тайник визначається як створене або пристосоване сховище, яке приховується від інших, відоме не всім². Для виготовлення тайників контрабандисти можуть використовувати найрізноманітніші матеріальні об'єкти, коло яких є досить широким. При цьому слід мати на увазі, що тайник, призначений для приховування в ньому предметів контрабанди, може бути створено тільки шляхом його виготовлення, і ніяким іншим чином. Виготовленням тайників слід уважати створення таємних емкостей у транспортних засобах, багажі, ручній поклажі і різного роду предметах побутового призначення для приховування в них від митного контролю товарів або інших предметів з метою їх незаконного переміщення через митний кордон³.

Слідча практика підтверджує тезу про використання різноманітних тайників при вчиненні контрабанди наркотичних засобів. Так, співробітники Чорноморської регіональної митниці затримали в Одеському морському порту понад 200 кг героїну. Вантаж було заховано у спеціально підготовлених сховищах вантажівки, яка мала подвійні стінки. Орієнтовна ціна такої кількості героїну на чорному ринку сягала 20 млн дол. США. Тоді ж було зроблено спробу перевезти 5 кг гашишу, який був схований у бідоні з медом з Молдови до Санкт-Петербурга⁴.

¹ Про судову практику у справах про контрабанду та порушення митних правил: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 3 червня 2005 р. № 8 [Текст] // 36. постанов Пленуму Верхов. Суду України у кримінальних справах: 1973–2006 рр. – 3-тє вид. зі змінами та доп. – Х. : Одісей, 2007. – С. 230–238.

² Шепітько, В. Ю. Криміналістика. Енциклопедичний словник (українсько-російський і російсько-український) [Текст] / В.Ю. Шепітько ; за ред. В. Я.Тация. – Х. : Право, 2001. – С. 217.

³ Сучков, Ю. И. Преступления в сфере внешнеэкономической деятельности Российской Федерации [Текст] / Ю. И. Сучков. – М. : Экономика, 2005. – С. 203.

⁴ Урядовий кур'єр. – 2002. – № 74. – 18 квіт.

На початку 2002 р. у Києві були затримані американці (наші колишні співвітчизники), які організували канал переправлення афганських наркотиків через Пакистан та інші європейські країни до США. У цей наркобізнес були залучені громадяни України. В Пакистані на замовлення наркокур'єрів було виготовлено черевики з товстими литими підощвами, в яких вони приховували по 250 г наркотику. За попередніми підрахунками, організатор наркотрафіку, який діяв упродовж кількох місяців, отримав не менше одного мільйона доларів чистого прибутку¹.

Досить часто тайники влаштовують у транспортному засобі. Зокрема, 16 серпня 1995 р. на митному пості «Яготин» Волинської митниці при митному контролі автомобіля «Сканія» під керуванням гр-на Ірану в лівому підвісному правому баці (тайнику) за допомогою приладу для огляду закритих місць та електричного дрилу було виявлено 8,72 кг героїну та 21 кг опію-сирцю².

У деяких випадках при вчиненні контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів використовується їх приховування в організмі людини чи тварини. В криміналістиці вирізняють два різновиди такого приховування: 1) ковтальний спосіб (ковтання наркотиків з метою їх переміщення через кордон); 2) спосіб використання внутрішніх порожнин (приховування предметів контрабанди в порожнинах людського тіла — анальному отворі і в жіночих статевих органах)³. При цьому при ковтанні наркотики закладають у презервативи, резинові напальники тощо, зав'язують шовковою ниткою, змащують вазеліном і ковтають. Часто приймають велику кількість скріплюючих і таких, що знижують кислотність

¹ Організований наркобізнес (поняття, форми, підстави кримінальної відповідальності). – Факти и комментарии. – 2002. – № 168. – 14 сент.

² Лобер, О. О. Контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів [Текст] / О. О. Лобер // Боротьба з контрабандою: проблеми та шляхи їх вирішення. Аналітичні розробки, пропозиції наукових та практичних працівників. – К. : НДІ «Проблеми людини» ; Державна митна служба України, 1998. – Т. 10. – С. 401.

³ Шевчук, В. М. Методика розслідування контрабанди: проблеми теорії та практики [Текст] : монографія / В. М. Шевчук. – Х. : Гриф, 2003. – С. 60.

шлунка, препаратів. При приховуванні з використанням порожнин тіла наркотики запаковують так само, як і при ковтанні, але в цьому разі їх загортають спеціальною чорною плівкою підвищеної еластичності, і після цього покривають мастилом. Потім ці закладки (контейнери), найчастіше циліндричної форми, вкладають у відповідну порожнину тіла¹. Так, 14 березня 2004 р., гр-ка України Г. слідувала як пасажир в автомобілі марки ГАЗ-2417 під керуванням гр-на Б. з України до Російської Федерації через митний пункт пропуску «Гоптівка» Магістральної митниці. При проходженні митного контролю, в зоні митного контролю пункту пропуску «Гоптівка» Г. заявила інспектору Магістральної митниці, що не переміщує через митний кордон України заборонених предметів. Однак при проведенні її особистого огляду медичним працівником у вагіні гр-ки Г. було виявлено прихований від митного контролю флакон з особливо небезпечним наркотичним засобом — концентратом макової соломи (опієм екстракційним), загальною вагою сухого залишку в перерахунку на наявний обсяг рідини — 1,0266 г, за висновком ХНДІ-СЕ ім. М. С. Бокаріуса № 2525 від 06.04.2004 р.²

У механізмі приховування наркотичних засобів важливого значення набувають типові місця приховування. Виокремлення таких місць має сприяти успішному виявленню предмета контрабанди. Обрання місць приховування залежить від низки чинників. В. О. Коновалова та В. Ю. Шепітько слушно зазначають, що вирішення завдання стосовно обрання місця приховування спрямоване на пошук нового шляху, що не міститься в загальноприйнятих людських стандартах³. Разом з тим, контрабандисти певним чином обмежені можливостями для приховування. Тому важливими є вивчення митної практики, узагальнення типових місць приховування наркотичних засобів.

¹ Момотенко, А. Б. Питання боротьби з контрабандою наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів. — С. 412.

² За матеріалами слідчого відділу УСБУ в Харківській області за 2004 р.

³ Коновалова В.О. Юридична психологія: акад. курс: підруч. / В.О. Коновалова, В.Ю. Шепітько. — К.: Ін Юре, 2004. — С. 263.

На сьогодні встановлено певні залежності між видом наркотику та місцем його приховування. Так, при контрабанді макової соломи більшість перевізників використовують потяги міжнародного сполучення. Характерно, що при незначній вазі макова солома має великий обсяг, тому перевізники ховають її у великогабаритні предмети: картонні коробки, господарські сумки, речові мішки та ін. Професійні ж перевізники, як правило, провозять більш значну кількість наркосировини, використовуючи приховування макової соломи в конструктивних порожнинах вагонів потягів. При контрабанді коноплі найчастіше гашиш приховується в кейсах, під виглядом внутрішніх прокладок, обкладинок книг, у взутті під виглядом устілок, у персональних комп'ютерах, харчових продуктах, пляшках з-під різних напоїв і консервних бляшанках тощо. Для приховування гашишного масла використовують каркаси і твердини рюкзаків, трубки, рами, шини велосипедів і мотоциклів, пляшки з-під алкогольних та інших напоїв. Для приховування героїну використовують батарейки живлення (у великі батарейки розміщується маленька, а пустоти заповнюють), газові та аерозольні балони, фото-, відео- та аудіокасети. Кокаїн приховують у подвійному дні дорожніх валіз і сумок, склянках з-під соків, кави, пива, шкатулках, касетах фотографій («Поляроїд»)¹.

Слідча практика підтверджує існування залежностей між видом наркотичних засобів та способами їх приховування. Так, гр-н України Т. 10 січня 2006 р., у пункті контролю «Харків» митного посту «Козача Лопань» Магістральної митниці, рухаючись як пасажир з України до Російської Федерації у пасажирському потягу №10, сполученням «Донецьк — Москва», у вагоні №14 на пасажирському місці №1, здійснюючи свій злочинний умисел, спрямований на контрабанду особливо небезпечного наркотичного засобу, незаконно переміщував через митний кордон України з приховуванням від митного контролю

¹ Момотенко, А. Б. Питання боротьби з контрабандою наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів [Текст] / А. Б. Момотенко // Боротьба з контрабандою: проблеми та шляхи їх вирішення. Аналітичні розробки, пропозиції наукових та практичних працівників. — К. : НДІ «Проблеми людини»; Державна митна служба України, 1998. — Т. 10. — С. 411, 412.

особливо небезпечний наркотичний засіб — канабіс (марихуана висушена), загальною вагою 99, 5933 г, (згідно з висновком експерта НДЕКЦ при УМВС України в Харківській області №110 від 24.01.2006 р.) Т. помістив у гумові медичні рукавички в кількості 10 штук і приховав від митного контролю в шкарпетках, які у полімерному пакеті знаходилися на днищі його сумки серед особистих речей¹.

§ 4. Обстановка вчинення злочину.

Місце і час вчинення контрабанди

Важливим елементом криміналістичної характеристики контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів є обстановка вчинення злочину — частина матеріального середовища, що містить, крім ділянки території, сукупність різних предметів, поведінку учасників події, їх психологічні взаємовідносини². До ознак обстановки належать як ознаки, що визначають речове середовище, в якому вчиняється злочин, так і його об'єктивні умови³.

У криміналістичному розумінні обстановка вчинення злочину — це система різного роду взаємодіючих до й у момент вчинення злочину об'єктів, явищ і процесів, що характеризують місце, час, речові, природно-кліматичні, виробничі, побутові й інші умови оточуючого середовища, особливості учасників протиправної події, психологічні зв'язки між ними й інші чинники об'єктивної реальності, що визначають можливість, умови й інші обставини вчинення злочину. Уявляється, що обстановка є родовим визначенням стосовно поняття умов, місця та часу вчинення злочину⁴.

¹ За матеріалами слідчого відділу УСБУ в Харківській області за 2006 р.

² Настільна книга слідчого [Текст] : наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів / М. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та ін. — 2-ге вид., перероб. і допов. — К. : Ін Юре, 2007. — С. 184.

³ Колесниченко, А. Н. Криминалистическая характеристика преступлений [текст] : учеб. пособие / А. Н. Колесниченко, В. Е. Коновалова. — Х. : Юрид. ин-т, 1985. — С. 41.

⁴ Гуров, М. С. Убийства на «разборках» (методика расследования) [Текст] / М. С. Гурев. — СПб. : Питер, 2001. — С. 47.

У криміналістичній літературі наголошувалося на необхідності дослідження обстановки вчинення контрабанди¹, але ретельний аналіз даного елемента криміналістичної характеристики залишається недостатньо дослідженим.

Контрабанду наркотичних засобів з точки зору обстановки вчинення цього злочину слід розглядати як певний елемент наркобізнесу. Останній, намагаючись розширити вживання наркотиків, об'єктивно впливає на зростання злочинності, загрожуючи встановленому правопорядку в суспільстві, громадській безпеці та здоров'ю населення. Наркобізнес є однією зі складових організованої злочинності². Організовані злочинні групи створюються для постійної кримінальної діяльності, регулярного незаконного збагачення у вигляді промислу, а багаторазове вчинення злочинів сприяє зростанню кримінального професіоналізму злочинного співтовариства³. На сучасному етапі наркотрафік вийшов за межі однієї країни і перетворився на загальносвітову проблему⁴.

У криміналістичній літературі мали місце спроби дослідити обстановку вчинення обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів. Так, В. М. Лисенко та О. В. Одерій намагалися виокремити об'єктивні та суб'єктивні умови стосовно обстановки вчинення даної категорії злочинів. Зокрема, до об'єктивних умов вони віднесли: 1) географічне положення України та прозорість кордонів між колишніми республіками СРСР, що дозволяють прокласти нові відносно

¹ Шевчук, В. М. Методика розслідування контрабанди: проблеми теорії та практики [Текст] : монографія / В. М. Шевчук. – Х. : Гриф, 2003. – С. 89.

² Організований наркобізнес (поняття, форми, підстави кримінальної відповідальності) [Текст] / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, Л. В. Дорош та ін. ; за заг. ред. Ю. В. Бауліна, Л. В. Дорош. – Х. : Право, 2005. – С. 9.

³ Андреев, И. С. Курс криминалистики [Текст] / И. С. Андреев, Г. И. Грамович, Н. И. Порубов ; под ред. Н. И. Порубова. – Минск : Выш. шк., 2000. – С. 316.

⁴ Хамдамов, А. А. Проблемы взаимодействия правоохранительных органов стран центрально-азиатского региона в борьбе с наркотрафиком [Текст] / А. А. Хамдамов, Т. Р. Сантбаев // Міжнародне співробітництво у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів і психотропних речовин : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2007. – С. 114.

безпечні шляхи транспортування наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів, створюють реальну загрозу перетворення території країни на стійкий ринок збуту наркотиків та їх транзитного переміщення; 2) геоботанічні умови (розташування України у певній географічній (кліматичній) зоні надає можливість мати свою сировинну базу); 3) етнографічні умови (мається на увазі етнічний склад населення, що проживає на території України); 4) демографічні умови (характеризують наявність на території України контингенту осіб, які так чи інакше мають відношення до даної проблеми); 5) виробничо-медичні умови (йдеться про наявність в Україні фармацевтичних підприємств, аптек, інших медичних установ, де зберігаються, виготовляються, відпускаються, перевозяться або здійснюються інші дії з наркотичними засобами); 6) потужність науково-виробничого потенціалу хімічної промисловості України; 7) умови дозвілля; 8) фінансові умови; 9) умови законодавчого характеру; 10) ринкові умови, що складаються у сфері незаконного обігу наркотичних засобів; 11) інформаційні умови (йдеться про відносну доступність відомостей про вирощування рослин із нарко- або психотропними інгредієнтами, виготовлення (як у лабораторних умовах, так і в побутових) і вживання наркотичних засобів та психотропних речовин тощо¹.

Обстановку вчинення контрабанди наркотичних засобів необхідно розглядати паралельно з розвитком інших сфер життєдіяльності у суспільстві. Тому слушним можна вважати висновок про те, що наступальна стратегія транснаціональної злочинності у сфері наркобізнесу на порозі двох тисячоліть багато в чому пов'язана з тим, що до традиційних чинників, які сприяють її розвитку, додалися нові, що супроводжують процеси глобалізації фінансової, банківської, торговельної, технологічної, інформаційної та інших сфер людської діяльності. Ці чинники, з одного боку, впливають на спосіб життя людини,

¹ Одерій, О. В. Розслідування злочинів щодо незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів [Текст] : наук.-практ. посіб. / О. В. Одерій, В. М. Лисенко. – Х. : Золоті сторінки, 2004. – С. 21–28.

а з іншого, — відкривають нові можливості для представників злочинного світу¹. У цьому відношенні в літературних джерелах звертається увага на те, що найбільш тяжка наркоситуація склалася в державах, які переживають соціальну, економічну кризи, а на територіях держав учасниць СНД вона має виражену тенденцію до її загострення².

Важливим елементом обстановки вчинення контрабанди наркотичних засобів є географічне положення України. На заході Україна межує з Румунією, Молдовою, Угорщиною, Словаччиною, Польщею, на сході та півночі — з Беларуссю і Російською Федерацією. Загальна довжина кордонів — 8,5 тис. км, у тому числі сухопутних — 6 тис. км³. З огляду на геополітичне розташування України ситуація ускладнюється загрозою розширення сфер впливу міжнародної наркомафії, яка вже використовує територію нашої держави не тільки як транспортну артерію для перевезення наркотиків, а й як новий ринок збуту⁴.

Транснаціональні наркосиндикати активно використовують відкритість країни та її територію. Зміна з середини 90-х років ХХ ст. геополітичної ситуації у центральноазіатському регіоні призвела до активізації постачання на український ринок героїну афганського походження, основним каналом надходження

¹ Глобалізація наркобізнесу: угрозы для России и других стран с переходной экономикой [Текст] / А. Н. Глинкин, А. А. Лавут, В. И. Булавин и др. — М., 1999. — С. 6.

² Сапальов, В. П. Місце спеціальних підрозділів по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю СБ України у протидії транснаціональному наркобізнесу [Текст] / В. П. Сапальов, П. Т. Дорошенко // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика) : наук.-практ. журнал. — К. : Міжвідом. наук.-дослід. центр з проблем боротьби з організованою злочинністю, 2007. — № 15. — С. 123.

³ Організований наркобізнес (поняття, форми, підстави кримінальної відповідальності) [Текст] / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, Л. В. Дорош та ін. ; за заг. ред. Ю. В. Бауліна, Л. В. Дорош. — Х. : Право, 2005. — С. 118.

⁴ Кричун, Ю. А. Діяльність України і міжнародних організацій у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів [Текст] / Ю. А. Кричун, К. С. Фомічов // Міжнародне співробітництво у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів і психотропних речовин : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. — Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2007. — С. 92.

якого була північна гілка так званого Балканського шляху — морем через Туреччину, а також повітряним транспортом через Пакистан та Індію. Так, у квітні 2002 р. працівники Чорноморської регіональної митниці затримали 203 кг героїну, який переправлявся через територію України до Західної Європи¹.

Елементом обстановки вчинення контрабанди наркотичних засобів є недоліки в діяльності митних органів. В.М. Шевчук пише, що за нових ринкових умов, коли наша економіка стала «відкритою», а державні кордони «прозорими» і в багатьох місцях «розмитими», поряд з економічними злочинами різко зросла і контрабанда². О.А. Провозьон зазначає, що відсутність належним чином облаштованої лінії держкордону, дорожніх знаків щодо обмеження руху в прикордонній смузі, а також інформаційних знаків про наближення до держкордону та ще й за недостатності сил митного та прикордонного контролю дає змогу порушникам виправдувати свої дії, знаходячи лазівки в чинному законодавстві³. Крім цього, автор наголошує на деяких причинах невиявлення наркотичних засобів при митному контролі: відсутність оперативної інформації з боку правоохоронних органів про можливу контрабанду наркотиків; недостатність професійної підготовки особового складу митниць для пошуку наркотиків; низька технічна забезпеченість митних постів і підрозділу по КБ та ПМП спеціальними засобами пошуку та ідентифікації наркотиків⁴. На низький технічний рівень засобів митного контролю і недостатнє матеріально-технічне

¹ Короткий, В. Г. Досвід роботи Дніпропетровської митниці щодо боротьби з незаконним переміщенням наркотиків [Текст] / В. Г. Короткий. — С. 172, 173.

² Шевчук, В. М. Проблеми вдосконалення діяльності митних органів по виявленню і розслідуванню контрабанди [Текст] / В. М. Шевчук // Боротьба з контрабандою: проблеми та шляхи їх вирішення. Аналітичні розробки, пропозиції наукових та практичних працівників. — К. : НДІ «Проблеми людини»; Державна митна служба України, 1998. — Т. 10. — С. 259.

³ Провозьон, О. А. Митні органи та їх правоохоронна діяльність на сучасному етапі (проблемні питання) [Текст] / О. А. Провозьон // Боротьба з контрабандою: проблеми та шляхи їх вирішення. Аналітичні розробки, пропозиції наукових та практичних працівників. — К. : НДІ «Проблеми людини», 1998. — Т. 10. — С. 255.

⁴ Там само.

забезпечення підрозділів із боротьби з контрабандою наркотиків звертали увагу й інші фахівці¹.

Результати анкетування слідчих СБ України свідчать про те, що вчиненню контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів сприяє: відсутність належного контролю з боку працівників митниць (зазначили 58 % опитаних); неналежна робота працівників органів внутрішніх справ (24 %); корумпованість посадових осіб митниць і прикордонників (21,2 %); неналежна робота працівників залізничного транспорту (14 %); корумпованість посадових осіб органів внутрішніх справ (12 %); інше (16,4 %).

Деякі вчені звертали увагу на те, що робота із виявлення каналів надходження контрабандних наркотиків не відповідає наркаситуації, що сталася у державі. Часто причиною цього стають відсутність спеціалізованого обладнання та невикористання новітніх технологій для виявлення наркотиків на кордонах, адже факти транзиту наркоречовин фіксуються майже щодня, але питання про те, коли і в якій спосіб останні перетнули кордон, залишається без відповіді².

Слушною є пропозиція Л. Ю. Капітанчука про необхідність удосконалення професійно-спеціальної підготовки особового складу підрозділів кордону, які виявляють та вилучають наркотичні речовини. Зокрема, навчальні програми їх підготовки

¹ Капітанчук, Л. Ю. Роль та місце органів охорони державного кордону України у протидії незаконному обігу наркотичних засобів [Текст] / Л. Ю. Капітанчук // Міжнародне співробітництво у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів і психотропних речовин : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2007. – С. 49; Ляхін, С. М. Актуальні питання та проблеми боротьби з контрабандою наркотиків на українсько-словацькому кордоні [Текст] / С. М. Ляхін // Боротьба з контрабандою: проблеми та шляхи їх вирішення. Аналітичні розробки, пропозиції наукових та практичних працівників. – К. : НДІ «Проблеми людини» ; Державна митна служба України, 1998. – Т. 10. – С. 423.

² Загум'яоннова, Л. М. Щодо питання міжнародного співробітництва у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів [Текст] / Л. М. Загум'яоннова // Міжнародне співробітництво у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів і психотропних речовин: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. – Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2007. – С. 148.

повинні включати нові криміналістичні технології (експрес-тести), нові способи незаконного переміщення наркотичних речовин через державний кордон¹.

Обстановка вчинення контрабанди наркотичних засобів пов'язана з явищем нелегальної міграції. Саме нелегальна міграція провокує ввезення на територію України значного обсягу наркотичних засобів. О. М. Беницький і Є. М. Дем'яненко зазначають, що через територію України рухаються нескінченні потоки людей, які прямують до західних країн, з країн Близького і Середнього Сходу, Азії. Частина з них залишається в Україні, створюючи іранські, арабські, пакистанські, турецькі, індійські, в'єтнамські, китайські діаспори-колонії в Україні, у середовищі яких сконцентровано багато елементів наркобізнесу, що діють у межах транснаціональних злочинних угруповань². Для проведення незаконних операцій із наркотиками міжнародні наркоугруповання продовжують активно використовувати канали нелегальної міграції, чому сприяють відсутність адекватного контролю за міграцією та незаконне перебування в Україні значної кількості іноземців. Так, нігерійські, афганські, пакистанські, іранські та деякі інші етнічні общини, що мешкають в Україні, фактично перетворилися на осередки наркобізнесу³.

¹ Капітанчук, Л. Ю. Роль та місце органів охорони державного кордону України у протидії незаконному обігу наркотичних засобів [Текст] / Л. Ю. Капітанчук // Міжнародне співробітництво у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів і психотропних речовин : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2007. – С. 49.

² Беницький, О. М. Окремі питання протидії транспортуванню наркотичних засобів в Україну нелегальними мігрантами [Текст] / О. М. Беницький, Є. М. Дем'яненко // Міжнародне співробітництво у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів і психотропних речовин : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2007. – С. 168, 169.

³ Гусейніков, Ю. В. Наркобізнес як загроза державній безпеці України [Текст] / Ю. В. Гусейніков // Міжнародне співробітництво у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів і психотропних речовин : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2007. – С. 40.

У криміналістичній літературі мали місце спроби виокремити певні умови, що сприяють вчиненню контрабанди. Так, В. М. Шевчук відмічає, що, як правило, найбільш часто такими умовами виступають: недосконалість і прогалини в чинному митному, кримінальному і кримінально-процесуальному законодавстві; недоліки в організації та проведенні митного контролю; «відкритість» і «прозорість» митних кордонів; корупція та зловживання службовим становищем у митних і правоохоронних органах; помилки в митній і податковій політиці; недостатній рівень спеціальної підготовки осіб, які здійснюють боротьбу з контрабандою; прогалини і помилки у кадровій політиці в деяких підрозділах митних органів; неналежна міждержавна співпраця в боротьбі з контрабандою й ін.¹ Зазначені умови повною мірою стосуються й контрабанди наркотичних засобів. Разом із тим вчиненню контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів притаманні й деякі специфічні умови.

Вивчення митної та слідчої практики дає змогу виокремити такі специфічні умови, що сприяють вчиненню контрабанди наркотичних засобів: а) низький технічний та технологічний рівень оснащення співробітників митного контролю та оперативних підрозділів; б) низька організація праці працівників митниць та великі навантаження; в) відсутність належного досвіду у працівників митниць; г) наявність корупційних зв'язків з митниками та іншими працівниками правоохоронних органів; г) відсутність належної міждержавної взаємодії щодо виявлення контрабанди наркотичних засобів.

Важливе значення у системі криміналістичної характеристики контрабанди наркотичних засобів мають місце і час її вчинення. Місце вчинення злочину дає змогу відповісти на запитання: де вчинено злочин? Під час розслідування багатьох злочинів слід ураховувати: а) місце, де відбувалися підготовчі дії до злочину; б) місце безпосереднього вчинення злочину; в) місце, де залишено сліди (у широкому розумінні); г) місце

¹ Шевчук, В. М. Методика розслідування контрабанди: проблеми теорії та практики [Текст] : монографія / В. М. Шевчук. – Х. : Гриф, 2003. – С. 92.

приховування слідів злочину, знарядь і засобів його вчинення, предмета злочинного посягання¹.

При вчиненні контрабанди наркотичних засобів слід установлювати обставини, які пов'язані з певними місцями, які мають важливе юридичне значення. Так, В. М. Шевчук зазначає, що аналіз кримінальних справ про контрабанду дає змогу дійти висновку про те, що місце вчинення таких злочинів у більшості випадків залежить від способу незаконного переміщення товарів, предметів, речовин через митний кордон (переміщення поза митним контролем, з використанням тайників, шляхом фальсифікації митних та інших документів тощо). В одному місці злочинці переміщують контрабанду шляхом об'їзду, обходу митниць, митних постів, в іншому — поза встановленим часом для проведення митного контролю, а у деяких — тільки в зоні митного контролю шляхом приховування предметів контрабанди від митного контролю². М. І. Костін вважає, що при переміщенні предметів контрабанди поза місцем розташування митниці необхідно встановлювати: а) фактичне місце затримання правопорушника; б) розташування місця затримання правопорушника відносно лінії митного кордону; в) шлях і спосіб переміщення предметів контрабанди до місця затримання; г) фактичне місце перетинання митного кордону; г) місце відправлення і призначення предметів контрабанди, останній при переміщенні географічний пункт перед перетинанням митного кордону³. Зокрема, 13 грудня 2003 р. А. мав намір перемістити у вагоні № 9 потягу № 238 сполученням «Донецьк — Москва» через митний кордон України з приховуванням від митного контролю канабіс вагою 188,45 г, однак під час митного контролю, який проводився на митному посту «Тополі» Дворечанського району Харківської області, цей наркотичний засіб було виявлено, а при декларуванні співробітниками

¹ Настільна книга слідчого [Текст] : наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів / М. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та ін. — 2-ге вид., перероб. і допов. — К. : Ін Юре, 2007. — С. 184.

² Шевчук, В. М. Методика розслідування контрабанди: проблеми теорії та практики [Текст] : монографія / В. М. Шевчук. — Х. : Гриф, 2003. — С. 90.

³ Костін, М. І. Контрабанда. Доказування обставин вчинення злочину на досудовому слідстві [Текст] : монографія. — К. : ДІЯ, 2003. — С. 60.

Куп'янської митниці А. заявляв, що з України в Росію ніяких наркотичних засобів не переміщує¹. Тобто важливого значення набувають місце знаходження контрабандиста, його розташування (№ вагона, № купе, № потяга тощо), місце проведення митного контролю (конкретний митний пост), а також те, що він знаходився в зоні митного контролю.

Крім місця вчинення контрабанди наркотичних засобів доцільно визначати й місця їх приховування. У цьому разі мова йдеться про місця приховування предмета контрабанди. Як місця приховування контрабанди використовуються транспортні засоби, багаж, особисті речі, поштові відправлення, природні порожнини тіла та ін.² Контрабандисти досить часто використовують різного роду тайники — створені або пристосовані сховища³. Так, А. маючи намір вчинити контрабанду наркотичних засобів — канабісу загальною вагою 187,47 г, з якого 186,53 г розмістив у поліетиленовий пакет та розташував його під підкладку своєї дорожньої сумки для доставлення до м. Москви, а іншу частину канабісу змішав з тютюном та розмістив у двох цигарках «Вінстон», які зберігав при собі⁴. В іншому випадку 13 грудня 2003 р. в 8 год. 30 хв. у зону митного контролю міжнародного автомобільного пункту пропуску (МАПП) «Гоптівка» Магістральної митниці в'їхав автомобіль ВАЗ-2108 білого кольору під керуванням гр-на України Л. У салоні автомобіля як пасажир знаходився гр-н України С. При усному та письмовому декларуванні Л. заявив співробітникам митниці, що через митний кордон України нічого забороненого в керуваному ним автомобілі не переміщується. Однак під час наступного спільного огляду зазначеного автомобіля співробітниками Державної прикордонної служби України і Магістральної митниці під панеллю приладів, під переднім бампером автомобіля, в багажнику в сумці з-під інструмента і серед особистих

¹ За матеріалами слідчого відділу УСБУ в Харківській області за 2003 р.

² Николайчук, И. А. Соккрытие преступлений как форма противодействия расследованию [Текст] : монография / И. А. Николайчук ; под ред. Р. С. Белкина. — М. : Мегатрон XXI, 2000. — С. 218.

³ Шепітько, В. Ю. Криміналістика: словник термінів [Текст] / В. Ю. Шепітько. — К. : Ін Юре, 2004. — С. 231.

⁴ За матеріалами слідчого відділу УСБУ в Харківській області за 2003 р.

речей Л. було виявлено речовину рослинного походження темно-зеленого кольору, яка знаходилася в чотирьох пакетах та пластиковій коробці циліндричної форми. Виявлені предмети Л. намагався незаконно перемістити через митний кордон України з приховуванням від митного контролю¹.

Суттєве значення має й час учинення контрабанди наркотичних засобів. Встановлення часу вчинення злочину має кримінально-правове, процесуальне і криміналістичне значення. Крім часу події злочину, нерідко необхідно встановлювати час різного роду супровідних обставин². У криміналістичній літературі підкреслювалося, що обрання часу вчинення контрабанди зумовлено певними закономірностями. Якщо час учинення контрабанди не пов'язаний з розкладом транспорту, то злочинці найчастіше намагаються обрати другу половину ночі або кінець зміни митного наряду, що пов'язано зі стомленістю й меншою увагою працівників митниці³. М. І. Костін вважає за необхідне в разі переміщення предметів контрабанди через митний кордон України поза митним контролем встановлювати такі обставини, зокрема при переміщенні поза часом здійснення митного оформлення: а) реальні астрономічні час і дату переміщення предметів контрабанди; б) місце — пункт митного пропуску, через який відбувалося переміщення предметів контрабанди; в) віднесеність пункту пропуску до офіційно встановленого переліку пунктів пропуску митниць або визначеного за спеціальним дозволом митниці; г) офіційно встановлений час здійснення митного оформлення на даному пункті пропуску; ґ) час початку та час закінчення практичного оформлення у поточну добу переміщення предметів контрабанди⁴.

¹ За матеріалами слідчого відділу УСБУ в Харківській області за 2004 р.

² Колесниченко, А. Н. Криміналістическая характеристика преступлений [текст] : учеб. пособие / А. Н. Колесниченко, В. Е. Коновалова. — Х. : Юрид. ин-т, 1985. — С. 41, 42.

³ Шевчук, В. М. Методика розслідування контрабанди: проблеми теорії та практики [Текст] : монографія / В. М. Шевчук. — Х. : Гриф, 2003. — С. 91.

⁴ Костін, М. І. Контрабанда. Доказування обставин вчинення злочину на досудовому слідстві [Текст] : монографія / М. І. Костін. — К. : ДІА, 2003. — С. 60.

§ 5. Особа злочинця

Досить складним елементом криміналістичної характеристики контрабанди наркотичних засобів є особа злочинця. В першу чергу нас цікавить особа контрабандиста за своїми соціально-психологічними характеристиками, її ланцюгами зв'язків з іншими злочинцями (виробниками та постачальниками наркотичних засобів, організаторами наркобізнесу, лідерами злочинних угруповань, розповсюджувачами наркотиків чи психотропних речовин та ін.). Контрабанда наркотичних засобів значною мірою пов'язана з діяльністю організованих злочинних груп (чи злочинних організацій) з чітким розподілом ролей та функцій учасників. Причому до організованих злочинних груп, що вчиняють злочини «наркобізнесового» спрямування, можуть залучатися корумповані службові особи (митники, прикордонники та ін.).

У криміналістиці особа злочинця в системі криміналістичної характеристики злочинів розглядається як поняття, що виражає сутність особи, яка вчинила злочин¹. О. Н. Колесниченко і В. О. Коновалова слушно зазначають, що комплекс ознак, які характеризують особу злочинця, може бути різним, залежно від його цільового призначення, і відповідно охоплює ознаки різної природи. Комплекс ознак особи злочинця як елемент криміналістичної характеристики охоплює всі ознаки, що можуть слугувати визначенню ефективних шляхів і методів встановлення, розшуку та викриття винного. Конкретний зміст даного елемента криміналістичної характеристики визначається тим набором ознак особистості, які є специфічними для злочинців, що вчиняють злочин даного виду і суттєвими для успішного розслідування². М. В. Салтевський відмічає, що особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики відзначається

¹ Настільна книга слідчого [Текст] : наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів / М. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та ін. – 2-ге вид., перероб. і допов. – К. : Ін Юре, 2007. – С. 185.

² Колесниченко, А. Н. Криминалистическая характеристика преступлений [текст] : учеб. пособие / А. Н. Колесниченко, В. Е. Коновалова. – Х. : Юрид. ин-т, 1985. – С. 46.

всіма вченими-криміналістами. Однак які ознаки і властивості слід описувати — це питання залишається відкритим. Тому іноді особу злочинця характеризують у кримінально-правовому, а частіше за все — в кримінологічному аспекті, що найбільш розроблені в науці. Криміналістична характеристика особи злочинця повинна подавати людину як соціально-біологічну систему, властивості й ознаки якої відображаються в матеріальному середовищі і використовуються для розслідування злочинів¹.

Погоджуючись із тим, що доцільно відмежовувати криміналістичні ознаки особи злочинця від кримінально-правових та кримінологічних, необхідно заперечити проти використання такого терміна, як «криміналістична характеристика особи злочинця». Цей термін інколи використовується й в інших працях криміналістів. Зокрема, Г. А. Матусовський наголошував на існуванні та особливостях криміналістичної характеристики особи «економічного злочинця». Він писав що, така характеристика вимагає її вивчення на рівні сутнісного оцінювання узагальнених у кримінології та криміналістиці фактичних даних, а також аналізу статистичних даних, що характеризують об'єкт дослідження². Використання такого терміна вносить плутанину. Немає необхідності називати кожний елемент криміналістичної характеристики злочину теж криміналістичною характеристикою. Має йтися про певну групу криміналістично значущих ознак щодо окремих елементів криміналістичної характеристики злочину.

У сучасних криміналістичних джерелах виділяють навіть окреме вчення про особу злочинця. У цьому відношенні деякі вчені-криміналісти вважають, що особа злочинця являє собою сукупність соціально негативних і соціально позитивних властивостей та ознак. Їх зміст і співвідношення дає змогу зрозуміти, хто вчиняє злочин, виявити причини та умови злочинної поведінки. У дослідженні особи обвинуваченого та підсудного

¹ Салтевський, М. В. Криміналістика [Текст] : підручник : у 2 ч. / М. В. Салтевський. — Х. : Консум, 2001. — Ч. 2. — С. 271.

² Матусовський, Г. А. Экономические преступления: криминалистический анализ [Текст] / Г. А. Матусовский. — Х. : Консум, 1999. — С. 66.

на досудовому слідстві і в суді традиційно виокремлюють два напрямки: соціальний та природно-біологічний¹. Зокрема, пропонується встановлювати такі обставини, що підлягають дослідженню: персонографічні; ті, що мають кримінально-правове значення; ті, що характеризують світогляд і поведінку суб'єкта. Причому до персонографічних відомостей відносять: 1) ім'я (прізвище, ім'я, по батькові); 2) дату народження; 3) місце реєстрації і місце фактичного проживання; 4) національність; 5) громадянство; 6) соціальний стан; 7) родинний стан; 8) матеріальний стан; 9) освіту; 10) суспільно корисну працю; 11) наявність урядових нагород, спеціальних та інших звань, коли, ким та у зв'язку з чим вони були присвоєні; 12) ставлення до військової служби; 13) наявність спортивних навичок; 14) чи притягувався до кримінальної відповідальності; 15) схильність до вживання алкоголю, наркотичних засобів, психотропних та сильнодіючих речовин².

Слід підкреслити, що на сьогодні в криміналістиці фактично склалися два напрямки у вивченні особи злочинця: 1) передбачає вивчення такої особи за залишеними нею слідами; 2) передбачає вивчення особи підозрюваного (обвинуваченого) в процесі розслідування злочину з метою встановлення щодо неї різного роду відомостей³.

Заслуговує на увагу підхід Л. М. Іванова, який пропонує полісистемні дослідження особи в кримінальному судочинстві. Така особа розглядається як системне поняття відносно різнопланових взаємодій. Причому, на думку автора, завданням високого ступеня складності є проблема психолого-криміналістичного моделювання особи в кримінальному судочинстві⁴.

¹ Курс криміналістики [Текст] : в 3 т. / С. Н. Аммосов, В. С. Бурданова, А. Н. Басалаев и др. ; под ред. О. Н. Коршуновой и А. А. Степанова. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2004. – Т. 1. Общетеоретические вопросы. Криминалистическая техника. Криминалистическая тактика. – С. 86–98.

² Там само. – С. 90–92.

³ Криминалистика [Текст] : учеб. / Л. В. Бертовский, Н. Р. Божкова, А. Ю. Бутырин и др. ; под ред. Е. П. Ищенко, В. И. Комиссарова. – М. : Юрист, 2007. – С. 345.

⁴ Иванов, Л. Н. Полисистемные исследования личности в уголовном судопроизводстве [Текст] / Л. Н. Иванов. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 2006. – С. 132.

Інтерес становлять пропозиції деяких науковців відносно доцільності розроблення «стереотипного портрета злочинця», «психологічного портрета злочинця»¹ або «психологічного профілю»². В.О. Образцов зазначає, що психологічний портрет (профіль) відображує внутрішні психологічні, а також поведінкові ознаки людини. Його основна функція — бути засобом пошуку, виявлення злочинця, особи якого не встановлено. Психологічний портрет формується не на основі достовірних знань про відображувані у ньому ознаки, а знань імовірного характеру³.

У криміналістичній літературі мали місце спроби щодо розроблення та пропонування так званого інформаційного портрета контрабандиста (ІПК). Так, на думку В. М. Шевчука, в умовах обмеженого часу на проведення митного оформлення і значного обсягу роботи працівники митних органів мають урахувати ІПК, в якому концентруються основні особисті ознаки злочинця. Зважаючи на ІПК та накопичений досвід, вони вирішують питання про те, якому із суб'єктів (або об'єктів) переміщення слід приділити особливу увагу при проведенні оглядових операцій⁴. Автор підкреслює, що у зв'язку з цим важливе орієнтуюче значення мають такі ознаки, як стать, вік, мета поїздки, а також психологічні особливості поведінки особи на момент здійснення (виконання) незаконного переміщення товарів через кордон⁵. Іншими словами, ІПК — це набір відомостей про особу контрабандиста, на які необхідно звертати увагу практичним працівникам митних органів під час виконання своєї професійної діяльності. Це певний «трафарет», який дає змогу виявляти осіб, що намагаються вчинити контрабанду, в тому числі контрабанду наркотичних засобів.

¹ Боков, С. Н. О стереотипном портрете преступника [Текст] / С. Н. Боков // Воронежские криминалистические чтения ; под ред. О. Я. Басва. — Воронеж : Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 2001. — Вып. 2. — С. 203–213.

² Образцов, В. А. Криминалистика [Текст] : курс лекцій / В. А. Образцов. — М., 1996. — С. 183–196.

³ Там само. — С. 190.

⁴ Шевчук, В. М. Методика розслідування контрабанди: проблеми теорії та практики [Текст] : монографія / В. М. Шевчук. — Х. : Гриф, 2003. — С. 94.

⁵ Там само.

Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики злочинів за своїм конкретним змістом визначається певним набором (системою) ознак, специфічних для тих осіб, що вчиняють злочин даного виду¹. Причому важливим є встановлення зв'язків «особи злочинця» з іншими елементами криміналістичної характеристики.

Дослідженню особи злочинця в системі криміналістичної характеристики контрабанди приділялася певна увага у наукових джерелах². Що стосується визначення специфіки особи контрабандиста наркотичних засобів, то такий елемент криміналістичної характеристики розглядався лише фрагментарно.

У криміналістичній літературі зазначається, що у вивченні особи контрабандиста доцільно виділяти три специфічні напрямки: 1) знання і врахування працівниками митних органів особистих характеристик поведінки контрабандистів, що сприяє виявленню контрабанди при здійсненні митного контролю; 2) отримання інформації про особу невідомого злочинця; 3) збирання і дослідження відомостей про вже відомого слідству затриманого підозрюваного з метою мати вичерпну криміналістичну оцінку особи суб'єкта³.

Особа контрабандиста не є однозначною і може бути диференційована на види залежно від рольової функції. У цьому плані можна вирізнити: 1) організаторів контрабанди наркотичних засобів; 2) перевізників наркотичних засобів; 3) осіб, що сприяють переміщенню наркотичних засобів при вчиненні контрабанди; 4) осіб, яким адресовано наркотичні засоби (рис. 3).

Оскільки контрабанда наркотичних засобів завжди пов'язана з іншими ланцюгами їх незаконного обігу, то існують певні взаємозв'язки між особами, що вчиняють такі злочини. Зокрема, у спеціальних дослідженнях увага акцентується на тому, що

¹ Советская криминалистика. Методика расследования отдельных видов преступлений [Текст] / В. К. Лисиченко, В. И. Гончаренко, М. В. Салтевский и др. ; под ред. В. К. Лисиченко. – К. : Вища шк., 1988. – С. 39.

² Шевчук, В. М. Методика розслідування контрабанди: проблеми теорії та практики [Текст] : монографія / В. М. Шевчук. – Х. : Гриф, 2003. – С. 93–105.

³ Там само. – С. 94.

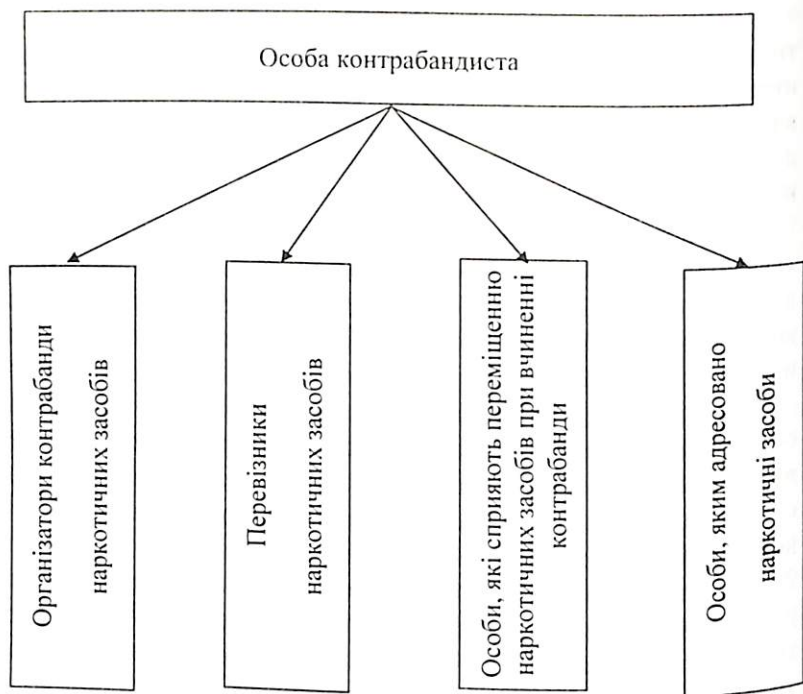

Рис. 3. Диференціація контрабандистів залежно від їх рольової функції

великі наркокартелі прагнуть поставити під контроль увесь ланцюг наркобізнесу: вирощування наркотиковмісних рослин — виробництво природних або синтетичних наркотиків — контрабанда — збут — «відмивання» наркогрошей¹. Існують також вказівки про те, що розповсюдженням наркотиків займаються добре організовані і такі, що мають складну структуру, організації². Контрабанда наркотичних засобів передбачає

¹ Основы борьбы с организованной преступностью [Текст] : монография / А. И. Коннов, В. И. Куликов, А. С. Овчинский и др. ; под ред. В. С. Овчинского, В. Е. Эминова, Н. П. Яблокова. – М. : ИНФРА-М, 1996. – С. 42.

² Вишня, В. Б. Контроль оборота наркотиков и химических веществ [Текст] / В. Б. Вишня, В. А. Мирошниченко // Міжнародне співробітництво у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів і психотропних речовин : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2007. – С. 357.

переміщення цих предметів через митний кордон з метою їх подальшого обігу. В криміналістичній літературі зазначається, що в узагальненому вигляді можна виділити такі варіанти незаконного обігу наркотиків: 1) виготовлення і реалізація в Україні; 2) виготовлення в Україні і контрабандне вивезення за кордон, переважно в країни Європи, Центральної Азії та СНД; 3) контрабандне ввезення з-за кордону і реалізація в Україні; 4) контрабандний транзит через територію України¹.

У літературних джерелах слушно наголошується на тому, що найбільшу небезпечність становлять організатори злочинних угруповань. Ці особи організують і керують діяльністю груп із придбання, виготовлення і розповсюдження наркотиків на чорному ринку. Вони фінансують злочинну діяльність групи з придбання наркотичних засобів і наркосировини, розв'язують виникаючі у зв'язку з цим проблеми, організують доставлення наркотиків до місця призначення та їх реалізацію. Самі організатори нерідко у здійсненні операцій зі скуповування та продажу наркотиків особистої участі не беруть, вони лише фінансують цю діяльність і отримують прибутки, старанно маскують свою причетність до наркобізнесу².

Деякі дослідники під час вивчення кримінальних справ встановили, що найчастіше вчинення контрабанди набуває форм організованої злочинної діяльності при переміщенні культурних цінностей, радіоактивних речовин, товарів підакцизної групи, зброї та особливо наркотиків, що становить підвищену суспільну небезпечність. У середньому кількість таких груп складає від трьох до п'яти осіб. Переважає вчинення контрабанди за попередньою змовою групою осіб, що становить близько 90 відсотків від загальної кількості виявленої контрабанди, вчиненої у різних формах співучасті. Проте є всі підстави вважати, що значна частина контрабанди, вчинена в більш небезпечних організованих формах, ще й досі лишається

¹ Настільна книга слідчого [Текст] : наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів / М. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та ін. – 2-ге вид., перероб. і допов. – К. : Ін Юре, 2007. – С. 481.

² Там само. – С. 486.

ся латентною¹. У кримінально-правовій літературі вказується, що згідно з чинним законодавством, кількісний склад організованої групи в наркобізнесі становить три чи більше суб'єктів відповідного наркозлочину. Якісна ознака цієї форми організованого наркобізнесу — спільна участь декількох осіб, що попередньо зорганізувалися у стійке об'єднання, у готуванні або вчиненні злочинів².

Результати проведеного нами узагальнення кримінальних справ за ст. 305 КК України підтверджують теоретичні положення щодо форм співучасті у вчиненні контрабанди наркотичних засобів. Зокрема, було встановлено, що даний вид злочину вчинено: без попередньої змови — 5 %; за попередньою змовою групою осіб — 91 %; організованою злочинною групою — 4 %; злочинною організацією — 0 %. Такі показники пов'язані з об'єктивними причинами. Зокрема, В.А. Тимошенко слушно зазначає, що як перевізників наркотичних засобів організатори злочинних угруповань використовують споживачів і дрібних збувальників та осіб, відкрито не пов'язаних зі злочинним обігом наркотиків: родичів, сусідів, випадкових знайомих, попутників, водіїв, працівників повітряного і залізничного транспорту й ін. Причому спеціалізація членів груп, крім сприяння підвищенню ефективності наркобізнесу, забезпечує і безпеку функціонування організації. Конспірація ж сприяє ще й тому, що рідко хто з членів групи знає, чим займаються інші, внаслідок чого втрата одного з них не загрожувє стабільності організації³.

Організатори контрабанди наркотичних речовин використовують переважно перевізників, яких у митній практиці називають «мулами» або «верблюдами». Нерідко для переміщення таких предметів контрабанди використовується

¹ Костін, М. І. Контрабанда. Доказування обставин вчинення злочину на досудовому слідстві [Текст] : монографія / М. І. Костін. — К. : ДІА, 2003. — С. 96.

² Організований наркобізнес (поняття, форми, підстави кримінальної відповідальності) [Текст] / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, Л. В. Дорош та ін. ; за заг. ред. Ю. В. Бауліна, Л. В. Дорош. — Х. : Право, 2005. — С. 33.

³ Тимошенко, В. А. Наркобізнес: національна та міжнародна протидія новим викликам [Текст] : монографія / В. А. Тимошенко. — К., 2006. — С. 370, 371.

«природний контейнер» — власний шлунок наркоперевізника¹.

У деяких випадках простежується зв'язок контрабандистів із працівниками транспорту з метою більш безпечного перевезення наркотиків. На дану проблему зверталася увага і в літературних джерелах. Так, деякі автори пишуть, що при переміщенні наркотиків залізничним транспортом до незаконних операцій залучаються й працівники залізниці. Наркоречовина переховується в технічних частинах вагонів, а у разі виявлення частіше за все вважається безхазяйною, оскільки виявити її реального власника у більшості випадків складно. Наприклад, під час контрольованого поставлення було затримано провідницю пасажирського потягу сполученням «Трускавець — Дніпропетровськ», яка займалася перевезенням наркотичних засобів. При затриманні у неї було вилучено 12 кг макової соломи. Також було затримано її чоловіка (провідник ЛВЧД-1 Придніпровської залізниці), який безпосередньо зустрічав товар і займався його подальшою реалізацією².

Контрабанда наркотичних засобів певним чином пов'язана з проникненням нелегальних мігрантів. І. В. Смирнова пише, що однією з проблем для України є нелегальні мігранти. Виступаючи водночас як кур'єри і наркодилери, вони найчастіше утворюють фрагменти транспортних артерій наркомережі, де використовуються як «носії», особливо героїну, в біологічних контейнерах, таких, як піхва у жінок, шлунок у так званих

¹ Валерко, В. На ринку наркотиків в Україні – нові надходження [Текст] / В. Валерко // Галицькі контракти. – 1996. – №21. – С. 58; Тимошенко, В. Контрабанда наркотиків в Україні як складова транснаціонального наркобізнесу [Текст] / В. Тимошенко // Служба безпеки. – 1998. – №9. – С. 10, 11.

² Рудой, В. Д. Особенности организации выявления, раскрытия и расследования наркопреступлений на транспортных магистралях Украины [Текст] / В. Д. Рудой // Міжнародне співробітництво у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів і психотропних речовин : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2007. – С. 395.

«мулів» — перевізників наркотичних засобів, або зашивання під шкіру на стегнах і сідницях¹.

Результати аналітичної діяльності щодо міграційних процесів у світі показують, що за останні десять років наплив іноземців у країни Західної Європи зріс майже у 20 разів². В Україні за збут наркотиків відбувають покарання в місцях позбавлення волі представники 20 країн світу: Афганістану, Пакистану, Ірану, Йорданії, Нігерії, Сирії, Польщі, Болгарії, Угорщини тощо, а також члени етнічних наркоугруповань. Так, у травні 2006 р. у м. Києві затримано громадянина Нідерландів (етнічного афганця), в якого вилучено 1920 пігулок «екстазі», котрі він контрабандним шляхом на власному автомобілі привіз із Нідерландів³.

У деяких спеціалізованих джерелах зазначається, що характерною рисою діяльності наркоструктур на території України стало функціонування стійких організованих злочинних груп на етнічній основі, які об'єднують вихідців з африканських країн. Найбільш впливовими серед них є нігерійські, причетні до широкомасштабних операцій з незаконного міжнародного обігу наркотиків. Протягом останніх років на нелегальному ринку активізували розповсюдження наркотичних речовин чеченські організовані злочинні групи, які з метою отримання значних прибутків намагаються встановити контроль над контрабандними каналами транспортування героїну в Західну

¹ Смирнова, І. В. Деякі аспекти удосконалення та оптимізації національної системи протидії організованому наркобізнесу і наркоманіям [Текст] / І. В. Смирнова // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика) : наук.-практ. журнал. – К., 2007. – № 15. – С. 32, 33.

² Сорока, А. З. Щодо криміналістичних аспектів участі іноземних громадян у злочинах, пов'язаних із порушенням державного кордону та незаконним обігом наркотичних речовин [Текст] / А. З. Сорока // Міжнародне співробітництво у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів і психотропних речовин : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2007. – С. 338.

³ Смирнова, І. В. Деякі аспекти удосконалення та оптимізації національної системи протидії організованому наркобізнесу і наркоманії [Текст] / І. В. Смирнова // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика) : наук.-практ. журнал. – К., 2007. – № 15. – С. 33.

Європу через територію України та держав Балтії¹. Причому, слід підкреслити, що на сучасному етапі виникають також нові транснаціональні угруповання, які утворюються на етнічній чи національній належності².

Зазначені тенденції мають місце і в інших країнах Європи та Америки. Так, лідируюче становище в контрабанді героїну в Європі і торгівлі ним займають особи турецької національності. На думку німецьких експертів, для турецьких наркоорганізацій характерні такі основні принципи: члени турецької злочинної групи, як правило, належать до однієї родини (є родичами); наркобізнес здійснюється на принципі абсолютної довіри; усередині злочинних організацій домінує «принцип мовчання», який забезпечується частковою загрозою кари за його порушення; організації мають ієрархічну структуру, яка звичайно складається з таких осіб: організатор (керівник), що мешкає, як правило, в Туреччині; його заступники, що здійснюють представництво в країнах збуту наркотиків; держателі «складів» наркотиків, оптові торговці в країнах збуту; наркокур'єри; дільці, що займаються «відмиванням» наркогрошей³.

У розповсюдженні наркотиків у Великій Британії також втягнені злочинні групи різної етнічної належності. Якщо торгівлю канабісом та його похідними, а також амфетаміном, ведуть в основному місцеві уродженці, то збутом героїну займаються перш за все вихідці з Пакистану, Індії та Туреччині. Значну частину операцій з кокаїном провадять емігранти з Вест-Індії. За даними іспанської поліції, близько 70 % героїну, розповсюджуваного в країні, проходить через руки місцевих циган («хітанос»). У цій торгівлі беруть участь

¹ Скулиш, Є. Д. Окремі аспекти протидії транснаціональному наркобізнесу [Текст] / Є. Д. Скулиш // Міжнародне співробітництво у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів і психотропних речовин : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2007. – С. 352.

² Там само.

³ Основы борьбы с организованной преступностью [Текст] : монография / А. И. Коннов, В. И. Куликов, А. С. Овчинский и др. ; под ред. В. С. Овчинского, В. Е. Эминова, Н. П. Яблокова. – С. 43.

від 1000 до 1500 людей з 500 000 циган, що мешкають в Іспанії¹.

Узагальнення кримінальних справ за ст. 305 КК України дозволило встановити такі показники щодо особи контрабандиста (перевізника наркотичних засобів): 1) вік: від 16 до 18 років — 9 %; від 19 до 21 року — 17 %; від 22 до 25 років — 23 %; від 26 до 30 років — 27 %; від 41 до 50 років — 6 %; від 51 до 60 років — 3 %; понад 60 років — 0 %; 2) стать: чоловіча — 83 %; жіноча — 17 %; 3) освіта: незакінчена середня — 12 %; середня — 45 %; середня спеціальна — 31 %; незакінчена вища — 5 %; вища — 7 %; 4) соціальний стан: не працює — 74 %; працює — 9 %; навчається (студент, учень) — 6 %; службовець — 1 %; приватний підприємець — 3 %; інвалід — 1 %; пенсіонер — 5 %; інше — 1 %; 5) наявність судимостей: раніше судимий — 25 %; несудимий — 75 %; 6) повторність учинення злочинів у сфері обігу наркотиків: так — 8 %; ні — 92 %; 7) наявність психічних відхилень: так — менше 2 %; 8) наявність наркотичної залежності: так — менше 2 %.

Отже, особа контрабандиста (перевізника наркотичних засобів) характеризується досить «молодим» віком (від 16 до 25 років — 49 % і від 26 до 30 років — 27 %). У більшості випадків це чоловіки (83 %)², які мають переважно середню освіту (76 %), ніде не працюють (74 %). Значна кількість з них має судимості (25 %), у тому числі вони вчиняли злочини у сфері обігу наркотичних засобів (8 %).

¹ Основы борьбы с организованной преступностью [Текст] : монография / А. И. Коннов, В. И. Куликов, А. С. Овчинский и др. ; под ред. В. С. Овчинского, В. Е. Эминова, Н. П. Яблокова. – С. 43.

² На цю тенденцію звертали увагу й інші дослідники. В.М.Шевчук доводить, що контрабанда належить до розряду «чоловічих» злочинів (за його даними, це 71,8 % від загальної кількості злочинців щодо вчинення контрабанди). Див.: Шевчук, В. М. Методика розслідування контрабанди: проблеми теорії та практики [Текст] : монографія / В. М. Шевчук. – Х. : Гриф, 2003. – С. 96.

РОЗДІЛ 2

ПОЧАТКОВИЙ ЕТАП РОЗСЛІДУВАННЯ

§ 1. Особливості виявлення ознак контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів

Проблеми виявлення ознак контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів належним чином не досліджувалися у криміналістиці. Певну увагу було приділено тільки виявленню ознак контрабанди взагалі¹.

Існують різні підходи до розуміння категорії виявлення злочину чи виявлення його ознак. Дана проблема залишається дискусійною в юридичній науці. Це в більшості випадків пов'язують із розмежуванням понять розкриття і розслідування злочинів, слідчого та дослідчого процесів. Так, деякі криміналісти вважають, що виявлення злочину — це певний етап його розкриття або розслідування. І. Ф. Герасимов пише, що процес роботи по справі до пред'явлення обвинувачення поділяється на три етапи (етапи розкриття злочину): виявлення злочину або його ознак; збирання відомостей про особу, яка вчинила злочин; встановлення всіх обставин злочинної події і особи, яка вчинила це діяння². Р. С. Белкін слушно зауважував, що закон пов'язує порушення кримінальної справи і все наступне провадження щодо неї з виявленням ознак злочину. В загальній формі, як уявляється, точніше було б говорити про

¹ Шевчук, В. М. Методика розслідування контрабанди: проблеми теорії та практики [Текст] : монографія / В. М. Шевчук. — Х. : Гриф, 2003. — С. 106–134.

² Герасимов, И. Ф. Этапы раскрытия преступления [Текст] / И. Ф. Герасимов // Следственные ситуации и раскрытие преступлений. — Свердловск, 1975. — С. 10.

виявлення ознак можливого злочину, оскільки одні й ті самі ознаки можуть бути прийнятні як злочинному, так і незлочинному діянню¹. Слід погодитися з тим, що хибним є змішування дослідчої діяльності зі слідчо-процесуальною, діяльності з виявлення ознак злочину — з процесом його розслідування².

У криміналістичній літературі зверталася увага на те, що у розкритті злочинів вкладається різний зміст. Г. А. Матусовський писав, що в криміналістиці це питання вирішується неоднозначно. Існує декілька концепцій. Одна з них полягає в тому, що розслідування злочинів не обов'язково пов'язане з їх розкриттям, оскільки у деяких випадках уже в період розгляду матеріалів, що містять ознаки злочину, або на початковому етапі розслідування є достатня доказова інформація, що вказує на певну особу, причетну до вчиненого злочину. Причому, на думку автора, правильне визначення сутності розкриття злочину має важливе криміналістичне значення, оскільки воно пов'язане з побудовою структури окремих криміналістичних методик розслідування, певним його етапом³. У данному разі в основі такого рішення має бути положення ч. 2 ст. 98 КПК України про те, що якщо на момент порушення кримінальної справи встановлено особу, яка вчинила злочин, кримінальну справу повинно бути порушено щодо цієї особи. Тобто має йтися про ситуації, коли конкретний злочин може бути віднесено до числа «очевидних»⁴.

Деякі вчені «розкриття злочинів» розглядають через мету розслідування. Заслуговує на увагу позиція В.Д. Зеленського, який підкреслює, що кінцева мета розслідування, як і всієї системи правосуддя, — встановлення істини. Реалізується вона через розкриття злочину: встановлення дійсних обставин злочину і винуватості осіб, які його вчинили. Основні цілі розслі-

¹ Белкин, Р. С. Курс криминалистики [Текст] : в 3 т. / Р. С. Белкин. — М. : Юристъ, 1997. — Т. 3: Криминалистические средства, приемы и рекомендации. — С. 398.

² Шевчук, В. М. Методика розслідування контрабанди: проблеми теорії та практики [Текст] : монографія / В. М. Шевчук. — Х. : Гриф, 2003. — С. 106.

³ Матусовский, Г. А. Экономические преступления: криминалистический анализ [Текст] / Г. А. Матусовский. — Х. : Консум, 1999. — С. 134, 135.

⁴ Там само.

дування, перш за все розкриття злочинів, мають бути вказані в законі, через їх соціальну значущість. До числа таких основних цілей належить захист прав і законних інтересів особи та організацій. Однак ця мета, як і встановлення винуватості чи невинуватості осіб, може бути досягнута тільки в процесі розкриття злочину¹.

Підкреслимо, що порушення кримінальної справи передбачає виявлення ознак злочину. Мета порушення кримінальної справи полягає в констатації вчинення злочину і реального існування негативних кримінально-правових відносин. Обов'язок такої констатації впливає з правової регламентації ч. 2 ст. 94 КПК України, відповідно до якої для того, щоб порушити кримінальну справу, потрібно достовірно встановити ознаки конкретного злочину, а разом з цим і наявність негативних кримінально-правових відносин².

Виявлення злочину доцільно розглядати як важливий елемент в отриманні інформації взагалі про злочинну чи незлочинну подію. Деякі криміналісти у цьому плані виявлення злочинів розглядають як певну операцію в системі зв'язків розслідування. Г. А. Густов указує, що всі операції криміналістичного циклу пов'язані поміж собою і знаходяться у певній залежності одна від одної: кожна попередня операція готує наступну і породжує зв'язки розвитку і управління, а виконання наступних операцій надає нову інформацію, розвиває існуючі зв'язки, вдосконалює систему розслідування, рухає слідство до мети. Від того, чи правильно використано вихідну інформацію (перша операція), залежить обґрунтованість порушення кримінальної справи; від належної організації розслідування (друга операція), зокрема від того, наскільки своєчасно і правильно прийняті криміналістичні і процесуальні рішення, залежить, чи можливо отримати нові знання при

¹ Зеленский, В. Д. О некоторых вопросах уголовно-процессуального закона, влияющих на организацию расследования [Текст] / В.Д. Зеленский // Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации – проблемы практической реализации : материалы Всерос. науч.-практ. конф. – Краснодар : Изд-во Кубан. гос. ун-та, 2002. – С. 107.

² Зеленецкий, В. С. Возбуждение уголовного дела [Текст] / В. С. Зеленецкий. – Х. : КримАрт, 1998. – С. 29.

виконанні прийнятих рішень (третя операція); своєчасне і правильне використання нових даних (четверта операція) сприяє вдосконаленню системи розслідування, внесенню до неї необхідних корективів, зумовлює зміну напрямків розслідування з метою встановлення істини і правильного вирішення завдань розслідування¹. Пропонована точка зору має певне наукове підґрунтя, оскільки розглядає процес установа-лення істини як єдину систему послідовного виконання операцій, які є залежними і мають відповідну послідовність. У такій послідовній системі перша операція пов'язана з вихідною інформацією та своєрідністю її отримання до порушення кримінальної справи. Саме від цієї першої операції залежать ефективність розслідування злочину та забезпечення гарантій особи у забезпеченні її прав і свобод.

У сучасних літературних джерелах мають місце визначення поняття досудового провадження. Так, Є. Д. Лук'янчиков пише, що досудове провадження можна визначити як діяльність уповноважених державних органів, що здійснюється в досудових стадіях процесуальними формами і спрямована на виявлення та розслідування злочинів і вирішення кримінальних справ². Тобто автор відносить виявлення злочинів до досудових стадій провадження по справі. Слід підкреслити, що виявлення злочинів є найбільш раннім етапом збирання інформації. Деякі вчені-процесуалісти навіть відстоюють думку про наявність так званого дослідчого кримінального процесу, який передбачає можливість проведення дослідчих процесуальних дій. Так, В. С. Зеленецький розглядає діяльність до порушення кримінальної справи як дослідчий кримінальний процес. На його думку, цей процес виконує стосовно слідчого і судового про-

¹ Густов, Г. А. Основы криминалистической теории расследования [Текст] / Г. А. Густов // Курс криминалистики : в 3 т. ; под ред. О. Н. Коршуновой и А. А. Степанова. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2004. – Т. 1: Общетеоретические вопросы. Криминалистическая техника. Криминалис- тическая тактика. – С. 120, 121.

² Лук'янчиков, Є. Д. Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів [Текст] : монографія / Є. Д. Лук'янчиков. – К. : Нац. акад. внутр. справ України, 2005. – С. 10.

цесів важливу службово-допоміжну функцію у вирішенні питання про винуватість і кримінальну відповідальність осіб, що вчинили злочин¹.

Специфічною є й думка про необхідність створення загальної теорії розкриття злочинів. Пропонування ідеї про таку теорію та акцентування уваги на її структурі належить І.Ф. Герасимову². Цю концепцію було піддано критиці. Зокрема, Р.С. Белкін зазначав, що немає і не може бути самостійної «теорії розкриття злочинів», як і не може бути «теорії припинення злочинів» або теорії їх розслідування. Як процесуальна, так і непроцесуальна діяльність правоохоронних органів вирішує всі подібні види завдань на базі своїх теоретичних основ, використовуючи для цього увесь притаманний їм арсенал засобів і методів, а при можливості застосовуючи й засоби та методи суміжних галузей діяльності³.

В юридичній літературі мали місце спроби визначити можливі шляхи виявлення ознак злочину. Зокрема, існує думка, що ознаки злочину можуть бути виявлені трьома шляхами. По-перше, проведенням оперативно-розшукових заходів, що передують порушенню кримінальної справи. По-друге, їх можуть виявити громадяни, а також представники різних організацій та підприємств при проведенні перевірочних і контрольних заходів. По-третє, вони виявляються безпосередньо слідчим, прокурором і судом. У більшості випадків дані про ознаки злочину входять до складу тієї вихідної інформації, яку має слідчий або орган дізнання до моменту порушення кримінальної справи і початку розслідування⁴. З такою позицією слід погодитися. Причому аналіз криміналістичної літератури дає змогу встано-

¹ Зеленецкий, В. С. Возбуждение уголовного дела [Текст] / В. С. Зеленецкий. – Х. : КримАрт, 1998. – С. 33.

² Герасимов, И. Ф. Проблемы общей теории раскрытия преступлений [Текст] / И. Ф. Герасимов // Актуальные проблемы советской криминалистики. – М., 1980. – С. 28–31.

³ Белкин, Р. С. Курс криминалистики [Текст] : в 3 т. / Р. С. Белкин. – М. : Юристъ, 1997. – Т. 3 : Криминалистические средства, приемы и рекомендации. – С. 389.

⁴ Белкин, Р. С. Курс криминалистики [Текст] : учеб. пособие / Р. С. Белкин. – 3-е изд., доп. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2001. – С. 788.

вити, що й інші вчені-криміналісти теж поділяють дану точку зору¹.

Під час виявлення злочинів прослідковується взаємозв'язок кримінально-процесуальної та оперативно-розшукової діяльності. Так, деякі слідчі дії можуть бути проведені до порушення кримінальної справи (огляд місця події, зняття інформації з каналів зв'язку, арешт кореспонденції). У спеціальних літературних джерелах зазначається, що концепція «проактивних» розслідувань (надання права правоохоронним органам, що здійснюють боротьбу з професійною та організованою злочинністю, застосовувати одночасно й кримінально-процесуальні дії та оперативно-розшукові заходи) вимагає надання легітимності «інтрузивним» методам розслідування. В їх числі перш за все прослуховування телефонних переговорів, зняття інформації з технічних каналів зв'язку. За своєю правовою природою це розвідувальний метод. Однак унаслідок парадоксальності його знову намагаються закріпити як слідчу дію².

Є.Д. Лук'янчиков зазначає: неможливо залишити поза увагою те, що проведення деяких слідчих дій конче потрібне для встановлення своєчасного виявлення даних, необхідних для прийняття правильного рішення за заявами та повідомленнями. Адже незрозуміло, чому можна проводити огляд місця події і забороняється огляд документів, предметів, одягу або освідування особи, якщо це потрібно для встановлення ознак злочину; чому треба вигадувати відомчі або спеціальні дослідження речовин і предметів для встановлення ознак злочину (наркотичні речовини, вибухівка, зброя тощо), а не вирішувати це питання шляхом проведення судових експертиз³.

¹ Варцаба, В. М. Розслідування злочинів, що вчиняються організованими злочинними групами (тактико-психологічні основи) [Текст] : монографія / В. М. Варцаба; за ред. В. Ю. Шепітька. – Х. : Гриф, 2004. – С. 43, 44.

² Основы оперативно-розыскной деятельности [Текст] : учебник / К. В. Сурков, Ю. Ф. Кваша, С. В. Степашин и др. ; под ред. В. Б. Рушайло. – Изд. 2-е, испр. и доп. – СПб. : Лань, 2000. – С. 70.

³ Лук'янчиков, Є. Д. Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів: монографія [Текст] / Є. Д. Лук'янчиков. – К. : Нац. акад. внутр. справ України, 2005. – С. 26.

Проблема проведення деяких слідчих дій до порушення кримінальної справи дещо інакше вирішується в Російській Федерації. З цього приводу Т.В. Толстухіна пише, що радує та обстановка, що законодавець установив перелік слідчих дій, які можуть здійснюватися на стадії порушення кримінальної справи (ч. 4 ст. 146 КПК РФ). Крім огляду місця події, можуть бути проведені інші слідчі дії: освідування та призначення судової експертизи. Значення цих слідчих дій не потребує додаткової аргументації¹.

Результати анкетування слідчих СБ України показують, що існує необхідність у проведенні перевірочних та слідчих дій до порушення кримінальної справи про контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів: попереднього експертного дослідження тих чи інших речовин — зазначили 82% опитаних; огляду місця події — 73,2%; опитування громадян — 70%; зняття інформації з каналів зв'язку — 25,2%; освідування — 20,8%; інше — 6% слідчих.

До порушення кримінальної справи важливого значення набуває процес отримання оперативної інформації. Зокрема, Р.С. Белкін вирізняв певні варіанти використання у доказуванні оперативної інформації: 1) оперативна інформація, що орієнтує слідчого про дії та поведінку осіб, причетних до розслідуваної події; 2) оперативна інформація, що орієнтує слідчого про місцезнаходження об'єктів, що мають значення по справі; 3) оперативна інформація, яка міститься в матеріальних утвореннях². На нашу думку, отримання оперативної інформації за допомогою оперативно-розшукових органів (проведення оперативно-розшукової діяльності) виконує забезпечувальну функцію. У цьому сенсі М.І. Костін підкреслює, що, враховуючи забезпечувальний характер оперативно-розшукової діяльності до вирішення завдань кримінального судочинства, цінність оперативно-

¹ Толстухина, Т. В. Назначение экспертизы в стадии возбуждения уголовного дела [Текст] / Т. В. Толстухина // Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации – проблемы практической реализации : материалы Всерос. науч.-практ. конф. – Краснодар : Изд-во Кубанск. гос. ун-та, 2002. – С. 170.

² Белкин, Р. С. Курс криминалистики [Текст] : в 3 т. / Р. С. Белкин. – М. : Юрист, 1997. – Т. 3 : Криминалистические средства, приемы и рекомендации. – С. 404, 405.

розшукової інформації, очевидно, повинна визначатися, з одного боку, негласними, організаційно-технічними й іншими можливостями такої діяльності, а з іншого — результативністю використання цих можливостей у виявленні і доведенні обставин предмета оперативно-розшукового дослідження, які повинні бути визначальними в логіці цілеспрямування, організації та тактики здійснення оперативно-розшукових заходів¹. Ю. В. Астаф'єв зазначає, що оперативно-розшукова діяльність надає привід для виникнення кримінального процесу, дозволяє ретельно перевіряти наявність підстав до порушення кримінальної справи, сприяє організації процесу доказування, надає матеріали, які слугують підставою збирання доказів. Саме проблема взаємозв'язку оперативно-розшукової та доказової діяльності, результатів ОРД і доказів стала центральною в теорії та на практиці².

Наведені положення підтверджуються й аналізом законодавчих актів України. Так, у Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність» (ст. 10) зазначається, що матеріали оперативно-розшукової діяльності використовуються: 1) як приводи та підстави для порушення кримінальної справи або проведення невідкладних слідчих дій; 2) для отримання фактичних даних, які можуть бути доказами у кримінальній справі; 3) для попередження, припинення та розслідування злочинів... розшуку злочинців. Фактично в цьому Законі підкреслюється роль оперативно-розшукової діяльності у виявленні ознак злочину та можливостей використання її результатів у доведенні злочинної діяльності.

У криміналістичній літературі мали місце спроби визначити поняття «виявлення ознак контрабанди». Так, В. М. Шевчук пише, що виявлення ознак контрабанди — це діяльність уповноважених на те органів, яка передусє порушенню кримінальної справи, спрямована на встановлення фактів незаконного пере-

¹ Костін, М. І. Контрабанда. Доказування обставин вчинення злочину на досудовому слідстві [Текст] : монографія / Михайло Іванович Костін. — К. : ДІА, 2003. — С. 141.

² Астафьев, Ю. В. Оценка и проверка результатов оперативно-розыскной деятельности в уголовно-процессуальном познании [Текст] / Ю. В. Астафьев // Воронежские криминалистические чтения: сб. науч. тр. / под ред. О. Я. Басова. — Воронеж : Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 2008. — Вып. 10. — С. 20.

міщення предметів контрабанди через митний кордон і становить матеріальну та правову передумови розкриття і розслідування цього виду злочину¹. Цікавим є й те, що автор на підставі аналізу митної та судово-слідчої практики дійшов висновку, що ознаки контрабанди можуть бути виявлені під час: а) здійснення митного контролю; б) провадження справ про порушення митних правил; в) здійснення прикордонного контролю; г) проведення оперативно-розшукових заходів; д) провадження дізнання та досудового слідства; е) здійснення прокуратурою загальнонаглядових функцій; ж) перевірення заяв і повідомлень про вчинену контрабанду або про її підготовлення².

Узагальнення нами кримінальних справ за ст. 305 КК України, дало змогу встановити, що інформація про характер злочину на початковому етапі розслідування надійшла: а) від працівників митниць — 62%; б) від прикордонників — 12%; в) від оперативних підрозділів СБУ — 15%; г) від оперативних підрозділів МВС — 11%; ґ) внаслідок з'явлення з повинною — 0%; д) інше — 0% справ.

Згідно з чинним законодавством України митні органи (спеціально уповноважені органи виконавчої влади в галузі митної справи, на які покладено безпосереднє здійснення митної справи) здійснюють боротьбу з контрабандою та порушеннями митних правил (п. 10 ст. 11 МК України). Митні органи здійснюють митний контроль. У ст. 40 МК України встановлює, що митному контролю підлягають усі товари і транспортні засоби, що переміщуються через митний кордон України. Митний контроль передбачає проведення митними органами мінімуму митних процедур, необхідних для забезпечення додержання законодавства України з питань митної справи. Обсяг таких процедур та порядок їх застосування визначаються відповідно до цього МК України, інших нормативно-правових актів, а також міжнародних договорів України, укладених у встановленому законом порядку. Причому Закон передбачає й форми

¹ Шевчук, В. М. Методика розслідування контрабанди: проблеми теорії та практики [Текст] : монографія / Віктор Михайлович Шевчук. – Х. : Гриф, 2003. – С. 111.

² Там само.

митного контролю. Такий контроль здійснюється безпосередньо посадовими особами митних органів шляхом: 1) перевірки документів та відомостей, необхідних для такого контролю; 2) митного огляду (огляду та переогляду товарів і транспортних засобів, особистого огляду громадян); 3) обліку товарів і транспортних засобів, що переміщуються через митний кордон України; 4) усного опитування громадян та посадових осіб підприємств; 5) перевірки системи звітності та обліку товарів, що переміщуються через митний кордон України, а також своєчасності, достовірності, повноти нарахування та сплати податків і зборів, які відповідно до законів справляються при переміщенні товарів через митний кордон України; 6) огляду територій та приміщень складів тимчасового зберігання, митних ліцензійних складів, спеціальних митних зон, магазинів безмитної торгівлі й інших місць, де знаходяться або можуть знаходитися товари і транспортні засоби, що підлягають митному контролю, чи провадиться діяльність, контроль за якою покладено на митні органи законом; 7) використання інших форм, передбачених цим МК України та іншими законами України з питань митної справи (ст. 41 МК України).

Вивчення кримінальних справ про контрабанду наркотичних засобів показує, що переважну більшість таких фактів виявляють саме співробітники митних органів при проведенні митного контролю. Так, приводом до порушення кримінальної справи стало те, що 27 листопада 2004 р. о 21 год 15 хв співробітниками вантажопасажирського відділу «Харків» митного посту «Козача Лопань» Магістральної митниці на станції «Харків-Пасажирський» Південної залізниці при проведенні митного контролю вагона № 6 потяга № 10 сполученням «Донецьк — Москва» було проведено усне декларування пасажирів даного вагона громадянина Російської Федерації Д. Під час декларування Д. заявив співробітникам митниці, що окрім особистих речей і предметів особистої гігієни, він через митний кордон України нічого більше не переміщує. Однак при митному огляді чорної спортивної сумки, яка належала Д., між її днищем сумки та підкладкою, яка закривається на блискавку,

а також у пластмасовому бідоні зі сметаною, що належить Д., було виявлено приховані від митного контролю два поліетиленові пакети з речовиною рослинного походження сіро-зеленого кольору. За висновком експертизи наркотичних засобів ХНДІСЕ ім. Засл. проф. М. С.Бокаріуса № 10640 від 29 грудня 2004 р. виявлена та вилучена у Д. речовина рослинного походження являє собою небезпечний наркотичний засіб — канабіс загальною вагою 0,980 кг¹.

У виявленні ознак контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів суттєва роль належить митному огляду. Порядок проведення митного огляду передбачено МК України. Стаття 55 МК України регламентує порядок огляду та переогляду товарів і транспортних засобів. Зокрема, у цій нормі встановлено, що з метою перевірки законності переміщення через митний кордон України товарів і транспортних засобів митний орган має право на проведення огляду цих товарів і транспортних засобів. Крім цього, передбачено й порядок проведення переогляду товарів та транспортних засобів. У ст. 55 МК України встановлено, що переогляд товарів і транспортних засобів може бути здійснено за рішенням керівника митного органу або його заступника, якщо є підстави вважати, що зазначені товари і транспортні засоби переміщуються через митний кордон України з порушенням норм цього МК України та інших законів України з питань митної справи. У МК України визначається також порядок огляду та переогляду ручної поклажі і багажу (ст. 56), особистого огляду (ст. 57). Причому особистий огляд розглядається як виняткова форма митного контролю. Цей огляд проводиться за письмовою постановою керівника митного органу або особи, яка його здійснює, якщо є достатні підстави вважати, що громадянин, який прямує через митний кордон України чи перебуває в зоні митного контролю або в транзитній зоні міжнародного аеропорту, приховує предмети контрабанди чи товари, які є безпосередніми предметами порушення митних правил або заборонені для ввезення в Україну, вивезення з України чи транзиту через

¹ За матеріалами слідчого відділу УСБУ в Харківській обл. за 2004 р.

територію України. На митному посту особистий огляд може також проводитися за письмовою постановою керівника поста або особи, яка його заміщує, з обов'язковим повідомленням протягом доби керівника відповідного митного органу про підстави і результати такого огляду (ст. 57 МК України). Даною нормою також передбачено режим проведення особистого огляду. Він проводиться в ізольованому приміщенні, що відповідає встановленим санітарно-гігієнічним вимогам, посадовою особою митного органу однієї статі з громадянином, який проходить огляд, у присутності не менше як двох понятих тієї ж статі. Проводиться лише медичним працівником (ст. 57 МК України).

Слід погодитися, що у процесі митного огляду ознаки контрабанди можуть бути виявлені трьома способами: візуальним (органолептичним), технічним (інструментальним) та кінологічним¹.

Досить ефективним способом виявлення ознак контрабанди наркотичних засобів під час митного огляду є кінологічний, який передбачає використання службово-розшукових собак. Так, у ході проведення процедури митного декларування із заповненням письмової митної декларації гр-н І. заявив, що наркотичних засобів, вогнепальної зброї та інших, заборонених до переміщення предметів, при собі, а також у керованому ним автомобілі марки «ВАЗ-21103», реєстраційний номерний знак «Д 469 ТК 90 RUS», не переміщує. Однак о 21 год 20 хв під час проведення митного огляду зазначеного транспортного засобу службовий собака співробітників Магістральної митниці спрацював на заднє сидіння автомобіля, після чого в процесі поглибленого митного огляду було встановлено, що в бензобаку транспортного засобу приховано десять пластикових пляшок з речовиною рослинного походження. Згідно з висновком спеціаліста НДЕКЦ при УМВС України в Харківській області №3795 від 14.10.2006 р. виявлена речовина рослинного походження є

¹ Шевчук, В. М. Методика розслідування контрабанди: проблеми теорії та практики [Текст] : монографія / В. М. Шевчук. – Х. : Гриф, 2003. – С. 112.

особливо небезпечним наркотичним засобом — канабісом, загальна вага якого становить — 3049,2 г¹.

У криміналістичній літературі певна увага приділялася різним проблемам одорологічного методу, одорологічним слідам, застосуванню біодетекторів². Останнім часом на дисертаційному рівні розглядалися теоретичні, правові і методичні основи криміналістичної одорології³. Р. С. Белкін виокремлював такі аспекти проблеми: а) природничо-науковий та технічний; б) процесуальний; в) етичний; г) тактичний⁴. На його думку, тактичний аспект проблеми передбачає виокремлення тактичних прийомів проведення одорологічної вибірки. Зокрема, до таких тактичних прийомів можуть бути віднесені: 1) використання при виборці лише собак, спеціально дресированих для цих цілей; 2) застосування для вибірки лише уніфікованих предметів запахоносіїв, які не відрізняються один від одного за своїм зовнішнім виглядом, що гарантує вибірку виключно за запахом; 3) зведення ролі кінолога при виборці до мінімуму, а саме: давання собаці для занюхування об'єкта-запахоносія, що перевіряється, і надання команд собаці на вибірку і повернення у вихідне становище по її закінченню. Кінолог не повинен наближатися до об'єктів вибірки, собаку слід застосовувати без повідка; 4) неодноразове повторення вибірки зі зміною місць об'єктів, що пред'являються, і різними собаками; 5) виключення впливу на собаку під час вибірки сторонніх подразників шляхом створення належних умов, у тому числі організація спостереження за перебігом вибірки запрошених осіб таким чином, аби вони не впливали на поведінку собаки⁵.

¹ За матеріалами слідчого відділу УСБУ в Харківській області за 2006 р.

² Волкова, Н. В. Проблемы использования одорологии в следственной практике [Текст] / Н. В. Волкова // Актуальні проблеми криміналістики: матеріали наук.-практ. конф. – Донецьк : Донец. ін-т внутр. справ МВС України, 2001. – С. 165–167.

³ Басай, В. Д. Криміналістична одорологія (теоретичні, правові і методичні основи) [Текст] : монографія / В. Д. Басай. – Івано-Франківськ, 2003.

⁴ Белкін, Р. С. Курс криминалистики [Текст] : в 3 т. / Р. С. Белкін. – М. : Юристъ, 1997. – Т. 3 : Криминалистические средства, приемы и рекомендации. – С. 78–94.

⁵ Там само. – С. 93, 94.

Важливі функції у виявленні контрабанди наркотичних засобів виконує Державна прикордонна служба України. Згідно із Законом України «Про Державну прикордонну службу України» до її основних функцій віднесено здійснення в установленому порядку прикордонного контролю і пропуску через державний кордон України осіб, транспортних засобів, вантажів та іншого майна, а також виявлення і припинення випадків їх незаконного переміщення (ст. 2). Крім цього, до основних функцій Державної прикордонної служби України належать також ведення розвідувальної, інформаційно-аналітичної та оперативно-розшукової діяльності в інтересах забезпечення захисту Державного кордону України згідно із законами України «Про розвідувальні органи України» та «Про оперативно-розшукову діяльність» (ст. 2).

У багатьох випадках ознаки контрабанди наркотичних засобів виявляються спільними діями працівників митних органів зі співробітниками Державної прикордонної служби України. Так, гр-н А. 9 жовтня 2003 р. о 19 год 45 хв, рухаючись з України в Російську Федерацію в автомобілі марки АЗЛК-2140 через митний пункт пропуску «Гоптівка» Магістральної митниці, намагався незаконно перемістити через митний кордон України з РФ з приховуванням від митного контролю особливо небезпечний наркотичний засіб — канабіс загальною вагою 3106,0 г, а також гашиш (смола канабіса) загальною вагою 301,873 г. Зазначені наркотичні засоби було виявлено та вилучено за допомогою спільних дій інспекторів Магістральної митниці та військовослужбовців Харківського прикордонного загону під час огляду автомобіля А¹.

У сучасній криміналістичній літературі звертається увага й на можливість виявлення ознак контрабанди іншими органами (наприклад, органами Державної податкової адміністрації, Товариством захисту прав споживачів тощо)². Але, на нашу думку, таке виявлення ознак контрабанди стосується лише товарної контрабанди.

¹ За матеріалами слідчого відділу УСБУ в Харківській області за 2004 р.

² Шевчук, В. М. Методика розслідування контрабанди: проблеми теорії та практики [Текст] : монографія / В. М. Шевчук. – Х. : Гриф, 2003. – С. 111, 112.

§ 2. Організація і планування розслідування

Розслідування контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів передбачає здійснення організаційної діяльності. В криміналістичній літературі організація розслідування розглядається як комплекс необхідних заходів на різних етапах розслідування, які забезпечують діяльність органів щодо розкриття, розслідування і запобігання злочинам¹. О. М. Ларін визначає організацію розслідування як раціональний вибір, розстановку і додавання зусиль, знарядь та засобів, якими володіє слідчий, створення і використання оптимальних умов для досягнення цілей судочинства².

Організація розслідування є досить складним поняттям. У літературних джерелах мали місце різні підходи щодо концептуальних підходів до організації розслідування. На сучасному етапі теоретичним засадам планування та організації розслідування злочинів присвячено й дисертаційні дослідження³. Деякі автори розглядають організацію розслідування поряд з її плануванням, фактично як загальне та окреме. Так, М. П. Яблоков розглядає «планово-організаційне забезпечення криміналістичної діяльності». Він пише, що планування та організація нерозривно пов'язані з діяльністю щодо оптимізації процесу розслідування, слугує її завданням, що робить їх вельми близькими поняттями. Однак предмети їх інтересу не в усьому збігаються. Планування є основним методом організації розслідування, воно спрямоване на побудову самої моделі-схеми розслідування, яке розпочалося або продовжується, аж до його закінчення. Організація ж розслідування спрямована на забезпечення найбільш раціональної реалізації розробленого слідчим

¹ Шепітько, В. Ю. Криміналістика: словник термінів [Текст] / В. Ю. Шепітько. – К. : Ін Юре, 2004. – С. 171.

² Ларін, А. М. Расследование по уголовному делу. Планирование, организация [Текст] / А. М. Ларин. – М., 1970. – С. 59.

³ Хань, Г. А. Теоретичні засади планування та організації розслідування злочинів [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / Г. А. Хань. – Х., 2007.

плану розслідування¹. Такий підхід викликає певні заперечення. Не зрозуміло, чим викликана доцільність використання терміна «планово-організаційний», оскільки виходить, що створено певний симбіоз. Навпаки, існує необхідність у розмежуванні організації розслідування та планування. Наведені аргументи не надають чіткого уявлення про зміст цих категорій. Більше того, слід заперечити й проти використання такого терміну, як «криміналістична діяльність». Виникають питання про суб'єкта такої діяльності. Більш слушним є використання терміна «слідча діяльність, судова діяльність чи прокурорська діяльність».

Існує думка, що планування розслідування злочинів є її програмою організації, що становить творчу розумову діяльність із визначення шляхів і засобів розслідування, обставин, які підлягають установленню, а також системи і тактики слідчих дій та оперативно-розшукових заходів для найбільш ефективного досягнення цілей розслідування². Такий підхід демонструє взаємозв'язок планування та організації розслідування злочинів. Але він фактично встановлює знак рівності поміж плануванням та організацією розслідування. Викликає заперечення й те, що М. П. Яблоков ставить на один щабель творчу розумову діяльність і програму організації розслідування.

Інші вчені-криміналісти розглядають організацію розслідування як більш широке поняття, ніж його планування. В. О. Коновалова зазначає, що до принципів організації слідчої діяльності можуть бути віднесено: планування розслідування; поєднання оперативно-розшукових і слідчих дій; використання науково-технічних засобів; економію процесуальних засобів; комунікативність стосунків; специфіку вирішення розумових завдань³.

Заслужовують на увагу позиції тих учених, які розглядають певні рівні організації розслідування та визначають її можливі

¹ Яблоков, Н. П. Криминалистика [Текст] : учебник для вузов / Николай Павлович Яблоков. – М. : НОРМА-ИНФРА-М, 2000. – С. 58.

² Хань, Г. А. Теоретичні засади планування та організації розслідування злочинів [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Г. А. Хань. – Х., 2007. – С. 14.

³ Коновалова, В. Е. К вопросу о принципах научной организации следственной деятельности [Текст] / В. Е. Коновалова // Вопр. государства и права. – М., 1970. – С. 340.

прояви (напрямки). Р. С. Белкін підкреслював, що для правильного визначення поняття організації розслідування злочинів слід чітко розрізняти рівні цієї діяльності. На його думку, існують чотири рівні: 1) вищий рівень — специфічна форма діяльності всіх компетентних органів; 2) рівень організації розслідування, де розслідування виступає як основна функція слідчого апарату одного відомства; 3) рівень криміналістичної методики; 4) рівень організації розслідування — це організація проведення окремої слідчої дії або організаційно-технічного заходу в межах конкретного акту розслідування (тактичний рівень організації розслідування)¹.

У деяких літературних джерелах визначається зміст організації розслідування. Зокрема, І. Ф. Пантелєєв указує, що організувати розслідування означає: завчасно розробити узгоджений план заходів місцевих правоохоронних органів (слідчого апарату й оперативно-розшукових підрозділів МВС, прокуратури й ін.); за справами, які порушуються після успішно проведених оперативно-розшукових заходів, розробити за участю оперативного працівника і слідчого план реалізації матеріалів, одержаних у результаті цих заходів; налагодити належну взаємодію в процесі розслідування між слідчим, оперативними співробітниками, фахівцями та представниками громадськості; забезпечити кваліфіковане керівництво слідчою групою, створеною для роботи з кримінальної справи; проводити регулярні оперативні наради слідчої групи, на яких обговорюють результати і чергові завдання розслідування; налагодити систематичний обмін інформацією та звітністю про результати роботи слідчої групи і кожного слідчого; спланувати роботу слідчого з урахуванням усіх кримінальних справ, що одночасно знаходяться у нього в провадженні, скласти календарний план його роботи; забезпечити технічну озброєність і необхідні умови роботи слідчого; забезпечити своєчасне розроблення і чітке виконання планів розслідування, а також використання всіх

¹ Белкин, Р. С. Курс криминалистики [Текст] : в 3 т. / Р. С. Белкин. — М. : Юристъ, 1997. — Т. 2 : Частные криминалистические теории. — С. 449–451.

допоміжних засобів планування; здійснити інші організаційні заходи, необхідні для успішного розкриття злочину¹.

В. І. Комиссаров установлює таку структуру організації конкретного акту розслідування: одержання вихідної інформації, її перевірка і вирішення питання про порушення кримінальної справи; з'ясування цілей розслідування, предмета і меж доказування; висунення версій відповідного рівня; планування заходів та засобів їх перевірки; створення оптимальних умов для ефективної реалізації слідчих та інших дій; мобілізація учасників розслідування для якісного виконання ними своїх функцій; координація їх дій; організація провадження слідчих дій, тактичних комбінацій та операцій; заходи щодо узгодження взаємодії з органом дізнання й іншими органами, які беруть участь у розслідуванні злочинів; систематичний контроль за змістом, своєчасністю й ефективністю дій усіх учасників розслідування; організація і проведення завершального етапу розслідування². Інші вчені-криміналісти називають схожі елементи організації розслідування: розроблення плану заходів місцевих правоохоронних органів; налагодження взаємодії у процесі розслідування; створення та здійснення роботи слідчо-оперативних груп чи слідчих бригад; проведення оперативних нарад слідчо-оперативної групи; обмін інформацією між слідчим та оперативно-розшуковими працівниками; використання допомоги фахівців (обізнаних осіб); забезпечення належних умов праці слідчого тощо³.

¹ Пантелеев, И. Ф. Организация и планирование расследования [Текст] / И. Ф. Пантелеев // Криміналістика : учебник / А. К. Звирбуль, Б. Л. Зотов, С. Г. Любичев и др. ; под ред. И. Ф. Пантелеева, Н. А. Селиванова. – М. : Юрид. лит., 1984. – С. 254, 255.

² Комиссаров, В. И. Криміналістическая версия, организация и планирование расследования [Текст] / В. И. Комиссаров // Криміналістика : учебник / Л. В. Бертовский, Н. Р. Божкова, А. Ю. Бутырин и др. ; под ред. Е. П. Ищенко, В. И. Комиссарова. – М. : Юристъ, 2007. – С. 233.

³ Криміналістика [Текст] : учебник для вузов / И. Ф. Герасимов, Л. Я. Драпкин, Е. П. Ищенко и др. ; под ред. И. Ф. Герасимова, Л. Я. Драпкина. – М. : Высш. шк., 1994. – С. 229–231; Криміналістика [Текст] : підручник / В. М. Глібоко, А. Л. Дудніков, В. А. Журавель та ін. ; за ред. В. Ю. Шепітька. – 3-тє вид., перероб. і допов. – К. : Ін Юре, 2004. – С. 210.

Цікаві відомості отримані під час опитування слідчих прокуратури та СБ України (за даними співробітників Інституту вивчення проблем злочинності Академії правових наук України). Так, на думку слідчих, ефективність організації розслідування в цілому залежить від таких чинників: ретельного аналізу вихідної інформації — на це вказали 44,7 % респондентів; конкретизації предмета доказування та правильного визначення завдань розслідування — 49,7 %; аргументованого визначення шляхів та способів вирішення поставлених завдань — 25 %; мотивованого висунення версій та складання письмового плану розслідування — 38,8 %; ретельного контролю за виконанням плану розслідування — 22,5 %; своєчасного корегування плану розслідування — 30,6 %; організації здійснення слідчих дій та тактичних операцій — 48,8 %; належної координації дій учасників розслідування — 37,8 %; налагодженої системи взаємодії в процесі розслідування між слідчим та оперативно-розшуковими органами — 69,1 %; належного матеріально-технічного забезпечення процесу розслідування — 50,3 %¹.

Останнім часом у теорії криміналістики увагу звернено на дослідження організаційно-тактичних засобів та визначення шляхів підвищення їх ефективності. Так, В. Ю. Шепітько і В. А. Журавель звертаються до визначення сутності та змісту організаційно-тактичних засобів. Вони пишуть, що серед сучасних криміналістичних розробок особливе місце посідають організаційно-тактичні засоби. І це не випадково, оскільки досягнення мети кримінального судочинства неможливе без застосування оптимальної системи процесуальних дій, здійснення ретельної підготовки до їх провадження, обрання найбільш доцільних тактичних прийомів у ситуаціях, що склалися, тощо. Більше того, самі слідчі завжди конче зацікавлені в обранні таких організаційно-тактичних засобів.² В. П. Бахін і М. Є. Дирдін

¹ Шепітько, В. Ю. Шляхи підвищення ефективності організаційно-тактичних засобів здійснення досудового слідства (за матеріалами опитування слідчих) [Текст] / В. Ю. Шепітько, В. А. Журавель // Слідча практика України. — Х. : Східно-регіон. центр гуманіт.-освіт. ініціатив, 2008. — Вип. 6. — С. 19, 20.

² Там само. — С. 18.

розглядають організаційно-тактичні основи повторності в слідчій роботі. На їх думку, повторне виконання роботи в діяльності слідчого необхідно розподілити на дві основні категорії: при повторному провадженні розслідування щодо призупинених та зупинених кримінальних справ; при повторному провадженні слідчих дій у межах здійснюваного розслідування конкретних (повсякденних) кримінальних справ¹. В. П. Крамаренко досліджує організаційно-тактичні помилки у структурі слідчої дії та вирізняє їх види².

У криміналістичній літературі поряд із терміном «організація розслідування» використовується термін «наукова організація праці». М. І. Порубов вважає, що під науковою організацією праці (НОП) слідчого слід розуміти безперервний процес удосконалення його діяльності на основі досягнень науки і слідчої практики з метою підвищення ефективності праці за умови її найменших витрат і суворому дотриманні кримінально-процесуальних норм³. На думку М. І. Порубова, наукова організація праці — це безперервний процес удосконалення діяльності; науково організована праця — не самоціль, а лише важливий засіб досягнення високої продуктивності та ефективності праці при одночасній економії матеріальних засобів, людської енергії та часу⁴.

Організація розслідування злочинів та наукова організація праці не є тотожними поняттями. На це зверталася увага в літературних джерелах. Так, Р. С. Белкін слушно вказував, що деякі криміналісти ставлять знак рівності між цими поняттями та змішують їх. Головне зауваження полягає в тому, що понят-

¹ Бахин, В. П. Организационно-тактические основы повторности в следственной работе [Текст] / В. П. Бахин, М. Е. Дырдин // Воронежские криминалистические чтения : сб. науч. тр. ; под ред. О. Я. Баева. – Воронеж : Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 2008. – Вып. 10. – С. 55–60.

² Крамаренко, В. П. Организационно-тактические ошибки в структуре следственного действия [Текст] / В. П. Крамаренко // Теория та практика судової експертизи і криміналістики : зб. наук. пр. – Х. : Право, 2007. – Вип. 7. – С. 32–34.

³ Порубов, Н. И. Научная организация труда следователя [Текст] / Н. И. Порубов. – Минск : Выш. шк., 1970. – С. 46.

⁴ Там само. – С. 47.

тя «організації розслідування» і поняття «наукової організації праці» є поняттями різних рівнів¹.

Дискусійною проблемою в криміналістиці є проблема місця організації розслідування в системі криміналістичної науки. У цьому плані є досить різні підходи до розв'язання цієї проблеми. Так, деякі вчені розглядають питання організації розслідування в структурі криміналістичної тактики². В інших випадках організацію розслідування злочинів співвідносять з криміналістичною методикою. Р. С. Белкін проаналізував зв'язки організації розслідування злочинів і криміналістичної методики, виокремив основні позиції стосовно проблеми співвідношення питань організації та методики розслідування злочинів³. Заслужовує на увагу й підхід тих учених, які пропонують виносити «організацію розслідування» за межі як криміналістичної тактики, так і криміналістичної методики. Зокрема, М. П. Яблоков розглядає проблеми організації розслідування злочинів у розділі «Теорія і методологія криміналістики» і визначає «планово-організаційне забезпечення криміналістичної діяльності»⁴.

На нашу думку, зазначені позиції відображують різні аспекти організації розслідування злочинів (тактичний, методичний та ін.). Такі підходи певною мірою є слушними. Крім цього, організація розслідування може претендувати й на окрему наукову теорію.

Організація розслідування в криміналістичній методиці теж має важливе значення. Вона дозволяє встановити специфіку організації відносно окремих видів злочинів. У цьому плані фактично йдеться про такий рівень організації розслідування, який пов'язаний зі створенням комплексу заходів, спрямованих

¹ Белкин, Р. С. Курс криминалистики [Текст] : в 3 т. / Р. С. Белкин. – М. : Юристъ, 1997. – Т. 2 : Частные криминалистические теории. – С. 447–449.

² Криминалистика [Текст] : учебник / А. К. Звирбуль, Б. Л. Зотов, С. Г. Любичев и др. ; под ред. И. Ф. Пантелеева, Н. А. Селиванова. – М. : Юрид. лит., 1984. – С. 254–263; Криміналістика [Текст] : підруч. / В. М. Глібо, А. Л. Дудніков, В. А. Журавель та ін. ; за ред. В. Ю. Шепітька. – 3-тє вид., перероб. і допов. – К. : Ін Юре, 2004. – С. 209–220 та ін.

³ Белкин, Р. С. Курс криминалистики [Текст] : в 3 т. / Р. С. Белкин. – М. : Юристъ, 1997. – Т. 2 : Частные криминалистические теории. – С. 452–459.

⁴ Яблоков, Н. П. Криминалистика [Текст] : учебник для вузов / Н. П. Яблоков. – М. : НОРМА-ИНФРА-М, 2000. – С. 50–63.

на формування оптимальних умов для визначення і застосування найбільш ефективних та доцільних у даній конкретній слідчій ситуації рекомендацій криміналістичної методики¹.

У сучасних літературних джерелах зверталася увага на важливість організації спеціалізованих слідчих підрозділів. Так, Г. А. Хань обґрунтовує необхідність більш широкого використання принципу спеціалізації для організації спеціалізованих слідчих підрозділів і пропонує такі рекомендації: 1) запровадити диференційоване використання, залежно від оперативної обстановки змішаного зонально-лінійного способу організації діяльності правоохоронних органів для боротьби зі злочинністю (злочинами, що не становлять великої суспільної небезпечності); 2) створити у складі наявних підрозділів боротьби з окремими видами злочинів (боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, злочинами у сфері економіки, організованою злочинністю, тероризмом) слідчі підрозділи, які діють на постійній основі, що фактично трансформують ці підрозділи із категорії оперативних у спеціалізовані слідчо-оперативні; 3) у зв'язку з великою суспільною небезпечністю тяжких злочинів проти життя і здоров'я громадян і специфікою розслідування цієї категорії злочинів (наприклад, розслідування вбивств на замовлення) створити спеціалізовані слідчі підрозділи з розслідування цього виду злочинів; 4) у зв'язку з появою і в перспективі можливим поширенням злочинів у сфері комп'ютерної інформації, що мають значну специфіку, створити спеціалізовані слідчі підрозділи боротьби зі злочинами цієї категорії і своєчасно підготувати для них оперативних та слідчих співробітників; 5) у зв'язку з розвитком транснаціональної злочинності й урахуванням специфіки діяльності з розслідування цих злочинів створити спеціалізовані підрозділи, які б мали можливість ефективно взаємодіяти з правоохоронними органами інших держав². З цими пропозиціями слід погодитися. Особливо

¹ Белкин, Р. С. Криминалистическая энциклопедия [Текст] / Р. С. Белкин. – 2-е изд., доп. – М.: Мегатрон XXI, 2000. – С. 147.

² Хань, Г. А. Теоретичні засади планування та організації розслідування злочинів [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Г. А. Хань. – Х., 2007. – С. 11, 12.

це стосується розслідування контрабанди наркотичних засобів та інших злочинів, пов'язаних з їх незаконним обігом, що мають транснаціональний характер. Складність розслідування цих злочинів, потреба взаємодії з правоохоронними органами інших держав безперечно передбачають необхідність спеціалізації як оперативно-розшукових, так і слідчих підрозділів.

Специфіка організації розслідування контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів пов'язана з декількома позиціями:

1) наявністю особливостей взаємодії в розслідуванні даної категорії злочинів. Розслідування контрабанди наркотичних засобів передбачає широкий спектр взаємодій митних органів, органів Державної прикордонної служби, органів Служби безпеки України, органів Прокуратури України, оперативно-розшукових органів МВС України, експертних установ та відповідних відомчих служб тощо. Зокрема, МК України передбачає такі види взаємодії: а) взаємодію з іншими органами державної влади, органами місцевого самоврядування, а також із підприємствами та громадянами (статті 26, 29); б) взаємодію з іншими органами державної влади, що здійснюють контроль під час переміщення товарів через митний кордон України (санітарно-епідеміологічний, ветеринарний, фітосанітарний, радіологічний, екологічний контроль) (ст. 27); в) взаємодію з органами виконавчої влади та Національним банком України (ст. 28); г) взаємодію з митними й іншими органами іноземних держав, а також із міжнародними організаціями (ст. 39); г) взаємодію зі спеціалістами та експертами (ст. 65); д) взаємодію в оформленні міжнародних перевезень товарів (ст. 112); е) взаємодія в оформленні авіаперевезень (ст. 137) тощо;

2) доцільністю створення слідчо-оперативних груп та застосування бригадного методу розслідування. Слідчо-оперативна група є організаційною формою взаємодії слідчого з органом дізнання, експертами, спеціалістами¹;

3) необхідністю регулярного обміну інформацією відносно розкриття і розслідування даного виду злочинів та простежен-

¹ Шепітько, В. Ю. Криміналістика: словник термінів [Текст] / В. Ю. Шепітько. – К. : Ін Юре, 2004. – С. 222.

ня зв'язків з іншими злочинами під час незаконного обігу наркотичних засобів;

4) відпрацювання спільного планування розслідування цих злочинів, визначення участі кожного виконавця, здійснення координації спільної діяльності, спрямованої на розкриття і розслідування злочинів.

Слід зазначити, що складність категорії злочину впливає на особливості організації його розслідування. Узагальнення кримінальних справ, порушених за ст. 305 КК України, дозволило встановити, що в 11% випадків мала місце багатоепізодність (два епізоди — 3%; три — 7%; чотири і більше — 1%). Досудове розслідування за даною категорією справ проводилося таким чином: а) слідчим одноособово — 74%; слідчо-оперативною групою — 17%; слідчою бригадою — 3%; різними слідчими — 6%.

У системі організаційної діяльності слідчого важливе місце посідає планування розслідування. М. І. Порубов пише, що планування є організуючим і спрямовуючим початком в розслідуванні, засобом цілеспрямованого пошуку доказів¹. У криміналістичній літературі під плануванням розслідування розуміють визначення шляхів розкриття злочинів, окреслення обставин, що підлягають з'ясуванню, а також установа найдоцільніших строків проведення необхідних слідчих дій та оперативно-розшукових заходів. Причому до завдань планування досудового слідства відносять: 1) визначення правильних шляхів розкриття злочину; 2) забезпечення об'єктивності, повноти та всебічності розслідування; 3) своєчасне застосування науково-технічних засобів і тактичних прийомів криміналістики з урахуванням особливостей кожної справи; 4) забезпечення найбільш ефективного поєднання оперативно-розшукових заходів і слідчих дій при розслідуванні; 5) сприяння економії сил і засобів слідчого апарату, швидкість розслідування².

¹ Порубов, Н. И. Научная организация труда следователя [Текст] / Н. И. Порубов. — Минск : Выш. шк., 1970. — С. 210.

² Криміналістика [Текст]: підручник / В. М. Глібко, А. Л. Дудніков, В. А. Журавель та ін.; за ред. В. Ю. Шепітька. — 3-тє вид., перероб. і допов.

Проблеми планування розслідування контрабанди наркотичних засобів у криміналістичній літературі фактично залишилися поза увагою. Разом з цим вони мають суттєве значення, оскільки дозволяють правильно визначати напрямки розслідування, виконувати певні дії та заходи в логічній послідовності, встановлювати всі обставини предмета доказування по справі. Деякі вчені підкреслювали, що правильно організоване планування надає можливість провадити розслідування цілеспрямовано, дозволяє закінчити слідство у встановлені строки, дисциплінує слідчого, врешті-решт, сприяє вирішенню основного завдання наукової організації праці — отриманню максимуму ефекту при найменших витрачаннях часу, сил та засобів. Завдяки плануванню впорядковується процес розслідування злочину¹.

Наукові дослідження деяких фахівців дають змогу стверджувати, що проведенню досудового розслідування притаманне планування. Так, за даними опитування 320 слідчих, проведеного співробітниками Інституту вивчення проблем злочинності Академії правових наук України, встановлено, що переважна більшість слідчих (92,8 %) здійснює планування досудового розслідування за рахунок складання письмових планів. При цьому письмові плани головним чином складаються з метою: а) організації процесу розслідування в цілому — 91,2 %; б) здійснення окремої слідчої дії — 24,7 %; в) провадження тактичної операції — 14,4 %².

Результати анкетування слідчих СБ України, проведеного нами, показують, що більшість практичних працівників досудового слідства дійсно вважають за доцільне планувати розслідування кримінальних справ про контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (зазначили 95,6 % опитаних). Причому, таке планування вони

¹ Порубов, Н. И. Научная организация труда следователя [Текст] / Н. И. Порубов. — Минск : Выш. шк., 1970. — С. 211.

² Шепітько, В. Ю. Шляхи підвищення ефективності організаційно-тактичних засобів здійснення досудового слідства (за матеріалами опитування слідчих) [Текст] / В. Ю. Шепітько, В. А. Журавель // Слідча практика України. — Х. : Східно-регіон. центр гуман.-освіт. ініціатив, 2008. — Вип. 6. — С. 21.

здійснюють у різних формах: а) у формі розгорнутого письмового плану розслідування (83,2 %); б) у складанні переліку початкових слідчих дій (26 %); в) у складанні схем злочинних зв'язків (13,2 %); г) у складанні письмового плану окремої слідчої дії (6 %); ґ) у складанні сіткових графіків (4 %); д) у здійсненні планування в усній формі (3,6 %); інше (1,2 %).

У теорії криміналістики слушно зазначається, що методом організації розслідування виступає планування дій слідчого, а логічною основою планування слугують слідчі версії¹. Об'єктивна істина встановлюється шляхом побудови слідчих версій, різних за родом і значущістю². У цьому відношенні важливу функцію виконують типові версії. В. М. Левков наголошує на тому, що призначення типологічних (типових) версій — в озброєнні осіб, котрі здійснюють розслідування, орієнтирами високого рівня на його початковому етапі. Внаслідок того, що досвід виконує позитивну чи негативну функцію, яка визначається стереотипністю мислення, найдоцільніше в практичній діяльності використовувати системи типових версій, оскільки вони мають більший ступінь відтворення дійсності, тому що засновані на частоті окремих ознак елементів криміналістичної характеристики певного виду³.

Проведене нами наукове дослідження дозволяє запропонувати таку систему типових версій: 1) залежно від передбачуваної події, що відбулася: а) дійсно має місце контрабанда наркотичних засобів; б) має місце вчинення іншого злочину (наприклад, незаконне переправлення осіб через державний кордон); в) вчинено адміністративне правопорушення; г) надійшло неправдиве повідомлення (інформація) і протиправного діяння взагалі не було; 2) залежно від механізму вчинення злочину: а) переміщення наркотичних засобів відбувається поза

¹ Криміналістика [Текст] : учебник для вузов / Т. В. Аверьянова, Р. С. Белкин, Ю. Г. Корухов, Е. Р. Россинская ; под ред. Р. С. Белкина. — 2-е изд., перераб. и доп. — М. : НОРМА, 2003. — С. 474.

² Криміналістика [Текст] : підруч. / В. М. Глібко, А. Л. Дудніков, В. А. Журавель та ін. ; за ред. В. Ю. Шепітька. — С. 215.

³ Левков, В. М. Криміналістичні версії [Текст] : текст лекції / Віталій Миколайович Левков. — Х. : Юрид. ін-т, 1990. — С. 9.

митним контролем; б) переміщення наркотичних засобів відбувається шляхом приховування від митного контролю; в) переміщення відбувається за допомогою поєднання різних способів; 3) залежно від суб'єкта вчинення злочину: а) переміщення наркотичних засобів здійснюється для особистого вживання конкретною фізичною особою; б) переміщення наркотичних засобів здійснює перевізник за дорученням іншої особи; в) переміщення наркотичних засобів здійснюється за сприяння інших осіб; г) переміщення наркотичних засобів відбувається з чітким розподілом рольових функцій учасників; ґ) переміщення наркотичних засобів здійснює організована злочинна група чи злочинна організація; 4) залежно від способів приховування: а) переміщення наркотичних засобів відбувається з використанням тайників; б) переміщення наркотичних засобів відбувається без використання тайників; в) переміщення відбувається за допомогою використання власного тіла або його порожнин; г) переміщення відбувається внаслідок камуфлювання предмета контрабанди; 5) залежно від спрямування предмета контрабанди: а) контрабандне ввезення з-за кордону в Україну; б) контрабандне вивезення з України; в) контрабандний транзит через територію України; г) існування міжнародного каналу постачання наркотичних засобів; 6) залежно від повторюваності вчинення злочину: а) контрабанду наркотичних засобів учинено даною особою уперше; б) такі дії вчинено не вперше; в) особа багаторазово перетинала митний кордон, і хоча фактів незаконного переміщення через митний кордон не виявлено, вона могла вчиняти контрабанду наркотичних засобів; 7) залежно від можливої протидії виявленню контрабанди: а) переміщення наркотичних засобів здійснено за сприяння працівників правоохоронних органів (митників, співробітників МВС, СБУ, військовослужбовців прикордонної служби тощо); б) за підтримкою службових осіб владних структур; в) за сприяння осіб, що перевозять інший вантаж або представників транспортних організацій.

Планування розслідування пов'язане із визначенням обставин, що підлягають з'ясуванню. Формулювання типових

обставин, що підлягають з'ясуванню, виконує важливу організаційно-методичну функцію. До типових обставин, що підлягають з'ясуванню при розслідуванні контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, мають бути віднесені:

1) предмет злочинного посягання: який саме наркотичний засіб (психотропна речовина), їх аналог або прекурсор переміщувався через митний кордон; його найменування; кількість та вага; вартість;

2) спосіб учинення контрабанди наркотичних засобів: переміщення поза митним контролем; переміщення з приховуванням від митного контролю; комбіновані способи тощо;

3) спосіб приховування злочину: використання тайників, використання власного тіла або природних порожнин; використання особливостей багажу, камуфлювання предмета контрабанди й ін.;

4) канали переміщення контрабанди наркотичних засобів;

5) джерело отримання наркотиків чи психотропних речовин;

6) витрачання коштів від незаконного обігу наркотичних засобів, особливості розподілу кримінальних прибутків;

7) місце і час учинення контрабанди наркотичних засобів;

8) мотив учинення контрабанди наркотичних засобів;

9) особа контрабандиста: соціально-демографічні дані, судимості, у тому числі за аналогічні злочини, вживання наркотиків або психотропних речовин, хто запропонував учинити контрабанду тощо;

10) вчинення злочину групою осіб: характеристики злочинної групи — за попередньою змовою, організована група, злочинна організація; хто входить до її складу; розподіл ролей у групі, рольові функції учасників; наявність контактів з іншими злочинцями; зв'язки міжнародного характеру й ін.;

11) адресат наркотичних засобів, способи зв'язків із контрагентами;

12) період вчинення контрабанди наркотичних засобів, одноразовість чи систематичність учинення контрабанди наркотичних засобів;

13) особливості розрахунків за переміщення наркотичних засобів через митний кордон, їх порядок, винагорода контрабандиста за вчинені дії;

14) наявність корупційних зв'язків з працівниками митниць, Державної прикордонної служби, правоохоронних органів;

15) функції перевізників наркотичних засобів та іншого персоналу (водіїв автотранспорту, провідників залізничного транспорту, стюардес тощо), їх можливі кримінальні зв'язки зі злочинцем;

16) взаємозв'язки з іншими злочинами (у тому числі щодо незаконного обігу наркотичних засобів);

17) характер та розміри матеріальної чи іншої шкоди від злочину;

18) причини та умови, що сприяли вчиненню контрабанди наркотичних засобів.

У системі організації розслідування контрабанди наркотичних засобів суттєвого значення набуває виокремлення типових слідчих ситуацій. Визначення ситуації розслідування дає змогу правильно обрати напрямок розслідування і ті засоби, які будуть найбільш ефективними. На думку О. Н. Колесниченка та В. О. Коновалової, саме з типовими слідчими ситуаціями пов'язані методичні рекомендації про системи першочергових та інших слідчих дій. Чітка побудова таких ситуацій виконує функції навчання і вирішення завдань практичної діяльності¹. Т. С. Волчецька слушно зазначає, що слідча ситуація — це ступінь інформаційної обізнаності про злочин, а також стан процесу розслідування на будь-який визначений момент часу, оцінювання якого дозволяє слідчому прийняти найбільш доцільні по справі рішення².

¹ Колесниченко, А. Н. Криминалистическая характеристика преступлений [текст] : учеб. пособие / А. Н. Колесниченко, В. Е. Коновалова. — Х. : Юрид. ин-т, 1985. — С. 51, 52.

² Волчецкая, Т. С. Криминалистическая ситуалогия [Текст] : монография / Т. С. Волчецкая ; под ред. Н. П. Яблокова. — Калининград : Изд-во Калининград. ун-т, 1997. — С. 46.

Останнім часом у теорії криміналістики дослідження було звернено не тільки на класифікацію слідчих ситуацій¹, а й на їх типізацію і навіть ситуаційне моделювання². Важливим є те, що під типовою слідчою ситуацією, як зазначають деякі криміналісти, доцільно розуміти узагальнену, засновану на схожості криміналістичних характеристик учинення і розслідування злочинів обстановку, яка при заданих інформаційних та інших характерних для неї даних об'єктивно відображує стан, перебіг і умови розслідування³. Типізація слідчих ситуацій надає можливість «формалізувати» процес розслідування злочинів, обирати напрямок розслідування та оптимізувати його.

У криміналістичній літературі мали місце певні спроби щодо типізації слідчих ситуацій у справах про контрабанду. Так, В. М. Шевчук виокремлює три групи ситуацій залежно від обсягу та змісту даних, що послужили підставою для порушення кримінальної справи, та інформації про злочинця: 1) є ознаки — достатні дані про вчинення контрабанди, відома особа, яка її вчинила; 2) є ознаки вчиненої контрабанди, але особа, яка її вчинила, невідома; 3) є ознаки контрабанди і відомості про злочинця, але останній зник з місця події⁴. У межах груп цих ситуацій автор називає існування ще й конкретних ситуацій.

¹ Веліканов, С. В. Класифікація слідчих ситуацій в криміналістичній методиці [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / С. В. Веліканов. – Х., 2002. Драпкин, Л. Я. Основы криминалистической теории следственных ситуаций [Текст] : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 / Л. Я. Драпкин. – М., 1987.

² Волчецкая, Т. С. Криминалистическая ситуалогия [Текст] : монографія. – С. 48–114; Волчецкая, Т. С. Современные проблемы моделирования в криминалистике и следственной практике [Текст] : учеб. пособ. / Т. С. Волчецкая. – Калининград : изд-во Калининград. ун-та, 1997.

³ Гавло, В. К. Судебно-следственные ситуации: психолого-криминалистические аспекты [Текст] : монография / В. К. Гавло, В. Е. Клочко, Д. В. Ким ; под ред. В. К. Гавло. – Барнаул : Изд-во Алтайськ. ун-та, 2006. – С. 93.

⁴ Шевчук, В. М. Методика розслідування контрабанди: проблеми теорії та практики [Текст] : монографія / В. М. Шевчук. – Х. : Гриф, 2003. – С. 138; Шевчук, В. М. Типові слідчі ситуації та основні напрямки розслідування контрабанди [Текст] / В. М. Шевчук // Проблеми законності: респ. міжвід. наук. зб. ; відп. ред. В. Я. Тацій. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 1999. – С. 192–201.

Зокрема, до першої групи ситуацій він відносить: а) вихідні (початкові) дані — ознаки контрабанди отримано працівниками митниці при здійсненні митного контролю під час затримання злочинця з речовими доказами безпосередньо під час незаконного перетинання кордону; б) вихідні (початкові) дані про вчинення злочину отримано в результаті прикордонного контролю особовим складом прикордонних військ; в) інформацію про вчинення контрабанди отримано в результаті здійснення оперативно-розшукових заходів, коли кримінальну справу порушено за матеріалами СБ або МВС України; г) інформацію про ознаки вчинення контрабанди отримано в ході розслідування інших злочинів; ґ) початкові дані про підготовлювану або вчинену контрабанду отримано із заяв, повідомлень громадян, а також із інформації, що надійшла від інших правоохоронних органів¹. Зазначені ситуації мають певне практичне значення і найбільш загальний характер, оскільки не враховують вид контрабанди. Крім цього, не можна погодитися з В. М. Шевчуком у тому, що в межах групи ситуацій він виокремлює конкретні ситуації. Зазначені ситуації є не конкретними, а типовими.

Вивчення слідчої практики дає змогу запропонувати таку групу типових слідчих ситуацій, притаманних початковому етапу розслідування контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів: 1) виявлено предмет контрабанди, встановлено особу, яка його переміщувала, особа визнає свою причетність до вчиненого злочину; 2) виявлено предмет контрабанди, встановлено особу, яка його переміщувала, особа не визнає своєї причетності до вчиненого злочину або визнає її частково; 3) виявлено предмет контрабанди, а особу, яка його переміщувала, не встановлено; 4) є дані про спробу вчинити контрабанду наркотичних засобів, предмет контрабанди не виявлено, особа не визнає своєї причетності до вчиненого злочину.

¹ Шевчук, В. М. Методика розслідування контрабанди: проблеми теорії та практики [Текст] : монографія / В. М. Шевчук. — Х. : Гриф, 2003. — С. 139.

§ 3. Першочергові слідчі дії і тактичні операції

Розслідування контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів передбачає проведення комплексу слідчих дій, організаційних та оперативно-розшукових заходів. Визначення такого комплексу залежить від слідчої ситуації та обраного напрямку розслідування. Існує ситуаційна залежність проведення слідчих дій та інших заходів.

У теорії криміналістики певну увагу приділено тактиці проведення окремих слідчих дій у справах про контрабанду¹ або незаконний обіг наркотичних засобів². Однак на сьогодні залишаються недостатньо дослідженими особливості проведення слідчих дій при розслідуванні контрабанди наркотичних засобів, не визначено їх найбільш доцільні комплекси та тактичні операції. Тому дана проблематика потребує власного дослідження з урахуванням категорії злочину.

У криміналістичній літературі наведено різні першочергові слідчі дії, які є найбільш характерними при розслідуванні контрабанди. Так, автори підручника «Криміналістика» за редакцією Р. С.Белкіна до першочергових слідчих дій при розслідуванні контрабанди відносять: огляд виявлених тайників і предметів контрабанди, затримання і допит контрабандиста, обшуки³. В. М. Шевчук зазначає, що при розслідуванні контрабанди першочерговими слідчими діями є: слідчий огляд, допит підозрюваного і свідків, обшук, виїмка, освідування, призначення необхідних судових експертиз⁴.

¹ Шевчук, В. М. Методика розслідування контрабанди: проблеми теорії та практики [Текст] : монографія / В. М. Шевчук. – Х. : Гриф, 2003. – С. 163–212.

² Настільна книга слідчого [Текст] : наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів / М. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та ін. – К. : Ін Юре, 2003. – С. 492–500.

³ Криміналістика [Текст] : учебник для вузов / Т. В. Аверьянова, Р. С. Белкин, Ю. Г. Корухов, Е. Р. Россинская ; под ред. Р. С. Белкина. – С. 780, 781.

⁴ Шевчук В.М. Методика розслідування контрабанди: проблеми теорії та практики: монографія. – С. 163.

У літературних джерелах пропонувалися переліки слідчих дій відносно початкового етапу розслідування незаконного обігу наркотичних засобів.

Зокрема, слідчі дії та інші заходи було запропоновано стосовно двох типових слідчих ситуацій: 1) факт незаконного обігу наркотичних засобів виявлено, підозрюваного затримано з речовими доказами «на гарячому» або незабаром після вчинення злочину; 2) факт незаконного обігу наркотичних засобів виявлено, але конкретну особу, запідозрену в учиненні злочину, не встановлено. У першій ситуації характерним є проведення таких невідкладних слідчих дій: а) обшук особи, затримання підозрюваного; б) огляд місця затримання з метою з'ясування обстановки події, виявлення слідів злочину і речових доказів; огляд місцевості, де вирощувалася культура, що містить наркотичну речовину; огляд приміщень, де зберігалися наркотики, сировина для їх виготовлення; в) огляд вилучених наркотиків, пристроїв для їх вживання, одягу підозрюваного та ін.; огляд упакування наркотичних засобів або психотропних речовин для виявлення на ньому слідів рук; г) виїмка та слідчий огляд предметів, що стосуються злочину; ґ) медичне освідчування підозрюваного на предмет установлення слідів ін'єкцій та інших зовнішніх ознак вживання ним наркотиків (розширені зіниці, сліди від уколів шприца тощо); д) призначення судових експертиз (хіміко-фармацевтичної, експертизи наркотичних засобів, судово-медичної, наркологічної, психіатричної, криміналістичної та ін.); е) обшук за місцем проживання підозрюваного, місцем роботи, у гаражах, на дачах, у друзів і в інших місцях з метою вилучення наркотичних засобів, психотропних речовин та інших предметів зі слідами злочину; є) допит підозрюваного зі з'ясуванням анкетних даних (піддається перевірці), способу життя, зв'язків; ж) допити свідків, у тому числі родичів, знайомих, сусідів підозрюваного. У другій ситуації алгоритм спільних дій слідчого та органу дізнання може виглядати так: а) огляд місця події; б) допит свідків-очевидців, а у випадках, коли немає таких, дії повинні бути спрямовані на їх виявлення; в) застосування службово-розшукового собаки; ґ) перевірка результатів

оглядів та допитів за криміналістичними обліками; г) вивчення матеріалів архівних кримінальних справ (розкритих та нерозкритих) цієї категорії шляхом порівняльного аналізу способів учинення таких злочинів (розслідуваного і зазначеного в архівній справі); д) обшук за місцем проживання і роботи підозрюваних (їх співучасників) або в будь-якому іншому місці можливого зберігання з метою вилучення наркотичних засобів, сировини, пристроїв для зберігання, транспортування наркотиків і документів, що підтверджують їх злочинну діяльність; е) складання розшукових орієнтувань і композиційних портретів; є) призначення за результатами огляду судових експертиз; ж) вивчення відомостей, повідомлень, довідок про подібні злочини; з) постановка завдання про встановлення особи, що вчинила злочин, оперативним шляхом та ін.¹

Пропоновані переліки слідчих дій та інших заходів сформульовано стосовно різних видів злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів. Тому такі рекомендації мають досить широку амплітуду їх можливого використання.

Результати анкетування слідчих СБ України, проведеного нами, показують, що співробітники досудового слідства проводять слідчі дії таким чином: а) у певному комплексі — вказали 58 % опитаних; б) послідовно — 53,2 %; в) хаотично — 0,4 %; г) ізольовано — 0 %; г) інше — 2 %. На думку слідчих, найбільш доцільними першочерговими слідчими діями при розслідуванні контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів є: допит підозрюваного (62 %); допит свідків (55,2 %); огляд місця події (70 %); освідування (23,6 %); обшук особи (61,2 %); огляд документів (10 %); огляд транспортних засобів (33,2 %); огляд речових доказів (27,6 %); обшук транспортних засобів (31,2 %); призначення судових експертиз (45,6 %); інше (4 %).

Узагальнення кримінальних справ, порушених за ст. 305 КК України, дозволило встановити, що першочергові слідчі дії за даною категорією справ проводили: митники (66%); прикор-

¹ Настільна книга слідчого [Текст] : наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів / М. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та ін. — К. : Ін Юре, 2003. — С. 489, 490.

донники (7 %); працівники міліції (14 %); працівники СБУ (12 %); працівники прокуратури (1 %). На досудовому слідстві цими особами було проведено такі слідчі дії: огляд місця події (14 %); обшук особи (13 %); виїмка (8 %); освідування (1 %); відібрання зразків для порівняльного експертного дослідження (3 %); огляд транспортних засобів (2 %); огляд речових доказів (15 %); допит підозрюваного (16 %); допит свідків (16 %); зняття інформації з каналів зв'язку (0 %); очна ставка (2 %); огляд документів (8 %); інші слідчі дії (1 %).

Важливим завданням криміналістичної науки є розроблення і пропонування типових тактичних операцій. У сучасній криміналістичній теорії зроблено перші кроки у формуванні тактичних операцій щодо окремих видів злочинів¹. Теорія тактичних операцій є достатньо новою, такою, що тільки формується. В. А. Журавель пише, що поява в криміналістиці категорії «тактична операція» викликана в першу чергу потребами практики щодо необхідності комплексного провадження слідчих, оперативно-розшукових, ревізійних та інших дій з метою вирішення таких завдань, розв'язання яких іншими, не сукупними засобами просто неможливе. Саме ці чинники стимулювали науковців до розроблення концепції тактичних операцій і запровадження її положень у практику розслідування злочинів². В. Ю.Шепітько зазначає, що розроблення тактичних операцій має сприяти оптимізації розкриття і розслідування злочинів, передбачає встановлення взаємозв'язку і взаємозалежності між окремими слідчими діями, оперативними і організаційними заходами³.

Проблеми формування тактичних операцій в теорії криміналістики є дискусійними. Це пов'язано з різними підходами

¹ Здоровко, С. Ф. Тактичні операції при розслідуванні вбивств, що вчиняються організованими групами і злочинними організаціями [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / С. Ф. Здоровко. – Х., 2002. – С. 19.

² Журавель, В. А. Тактичні операції в системі криміналістичних засобів протидії злочинності [Текст] / В. А. Журавель // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики : зб. наук.-практ. матеріалів ; ред. кол.: М. Л. Цимбал, В. Ю. Шепітько, Л. М. Головченко та ін. – Х. : Право, 2006. – Вип. 6. – С. 31.

³ Шепітько, В. Ю. Криміналістика [Текст] : курс лекцій / В. Ю. Шепітько. – 3-е изд. – Х. : Одиссей, 2006. – С. 147.

до поняття тактичної операції, її видів, внутрішнього змісту, місця в системі криміналістики тощо¹. У цьому відношенні важливими є ті дослідженнями, в яких здійснено спробу визначити ознаки тактичної операції. Зокрема, В. М. Шевчук називає такі ознаки: 1) системність взаємозалежних й взаємоузгоджених слідчих дій, оперативно-розшукових та інших дій; 2) зумовленість цієї системи дій слідчою, а іноді й дослідчою ситуацією; 3) планомірність їх проведення і реалізації; 4) керівна роль слідчого (за винятком оперативно-тактичних операцій, де керівником може бути й посадова особа органів дізнання); 5) цілеспрямованість дій на вирішення окремих проміжних тактичних завдань². С.Ф.Здоровко до ознак тактичної операції пропонує відносити: 1) сполучення (комплекс, систему) однойменних чи різнойменних слідчих дій, а також (або) оперативно-розшукових, а іноді й організаційно-технічних заходів; 2) у кількісному відношенні це завжди дві й більше дії або два чи більше заходи; 3) дії, що входять до тактичної операції, повинні бути пов'язані, взаємозумовлені і взаємозалежні; 4) виконання дії припускає їх певну черговість (послідовність) або одночасність; 5) операція характеризується вибірковістю і спрямованістю на вирішення проміжного завдання розслідування; 6) операція відіграє рольову функцію щодо виду злочину; 7) система дій тактичної операції ситуаційно зумовлена, ефективна дія можлива лише в точно визначених слідчих ситуаціях; 8) елементи тактичної операції об'єднані єдиним задумом, мають єдину цільову спря-

¹ Докладніше про це див.: Белкин, Р. С. Курс криминалистики [Текст] : в 3 т. / Р. С. Белкин. – М. : Юристъ, 1997. – Т. 3: Криминалистические средства, приемы и рекомендации. – С. 202–235; Комаров, И. М. Криминалистические операции в досудебном производстве [Текст] : монография / И. М. Комаров. – Барнаул : Изд-во Алтайськ. ун-та, 2002. – 346 с.; Шиканов, В. И. Теоретические основы тактических операций в расследовании преступлений [Текст] / В. И. Шиканов. – Иркутск : Изд-во Иркут. ун-та, 1983. – 200 с. та ін.

² Шевчук, В. М. Формування тактичних операцій у криміналістиці: актуальні проблеми сьогодення [Текст] / В. М. Шевчук // Проблеми законності : респ. міжвідом. наук. зб. ; відп. ред. В. Я. Тацій. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 2004. – Вип. 70. – С. 85.

мованість; 9) операція припускає єдине керівництво з боку слідчого незалежно від сутності дій, що входять до неї; 10) дії провадяться за єдиним планом¹.

Сформульовані ознаки тактичної операції є суттєвими і мають бути врахованими при розробленні таких операцій відносно розслідування певних видів злочинів. Важливим є те, що при побудові типових тактичних операцій треба виходити з так званих проміжних завдань розслідування. На думку С. Ф. Здоровка, типізація завдань дозволить установити напрямок розслідування, окреслити коло проблем, що потребують свого розв'язання, встановити типові засоби їх вирішення². І. М. Комаров зазначає, що реалізація криміналістичних операцій необхідним чином зумовлюється змістом постановлених систем цілей (завдань). Очевидно, що їх зміст складають очікувані від реалізації криміналістичних операцій результати. Але його надають не будь-які, а суворо визначені суб'єктом доказування дії у чіткій послідовності³.

У криміналістичній літературі наголошувалося на тому, що між проміжним (локальним) завданням розслідування і тактичною операцією існує зв'язок. Причому він простежується у тому, що: 1) тактична операція розробляється стосовно до проміжного завдання розслідування; 2) реалізація тактичної операції здійснюється для вирішення проміжного завдання; 3) тактична операція буде ефективною тільки за наявності інформаційних даних у відповідній слідчій ситуації⁴.

Результати анкетування слідчих СБ України, проведеного нами, показують, що практичні працівники у своїй діяльності використовують такі тактичні операції: «Встановлення поста-

¹ Здоровко, С. Ф. Розслідування вбивств, вчинених організованими злочинними групами (типові тактичні операції) [Текст] / С. Ф. Здоровко. – Х. : Гриф, 2004. – С. 15.

² Здоровко, С. Ф. Тактичні операції при розслідуванні вбивств, що вчиняються організованими групами і злочинними організаціями [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / С. Ф. Здоровко. – Х., 2002. – С. 14.

³ Комаров, І. М. Криминалистические операции в досудебном производстве [Текст] : монография / И. М. Комаров. – Барнаул : Изд-во Алтайск. ун-та, 2002. – С. 80.

⁴ Шепітько, В. Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз) [Текст] : монографія / В. Ю. Шепітько. – Х. : Харків юрид., 2007. – С. 184, 185.

чальника наркотичних засобів» — назвали 45,6 % опитаних; «Затримання по «гарячих слідах» — 37,2 %; «Встановлення зв'язків між злочинцями» — 37,2 %; «Встановлення інших наркоперевізників» — 19,6 %; «Встановлення причетності до злочину» — 28 %; інше — 6 %.

Аналіз зазначених положень дає змогу дійти висновку про те, що розроблення та пропонування тактичних операцій стосовно розслідування контрабанди наркотичних засобів передбачають вичленовування проміжних (локальних) завдань розслідування. Вивчення слідчої практики дозволяє віднести до проміжних завдань розслідування контрабанди наркотичних засобів такі: 1) встановлення особи контрабандиста і осіб, причетних до злочину; 2) виявлення та встановлення достатності предмета контрабанди; 3) встановлення ознак організованого (транснаціонального) характеру контрабанди наркотичних засобів; 4) встановлення способу вчинення контрабанди наркотичних засобів; 5) встановлення обстановки вчинення контрабанди наркотичних засобів; 6) встановлення каналів переправлення наркотичних засобів; 7) встановлення корупційних зв'язків злочинців із працівниками митних та інших правоохоронних органів; 8) встановлення можливої протидії розслідуванню контрабанди наркотичних засобів.

Відносно проміжних завдань розслідування контрабанди наркотичних засобів мають бути запропоновані тактичні операції. Оскільки між проміжними завданнями розслідування і комплексами слідчих дій та інших заходів існує зв'язок, то до даної категорії злочинів можна запропонувати такі типові тактичні операції: 1) «Особа контрабандиста»; 2) «Предмет контрабанди наркотичних засобів»; 3) «Організований характер контрабанди наркотичних засобів»; 4) «Спосіб контрабанди наркотичних засобів»; 5) «Обстановка вчинення контрабанди наркотичних засобів»; 6) «Канали контрабанди наркотичних засобів»; 7) «Корумповані зв'язки контрабандистів»; 8) «Нейтралізація протидії розслідуванню контрабанди наркотичних засобів» (рис. 4).

Зазначені типові тактичні операції потребують відповідної інтерпретації та з'ясування їх внутрішнього змісту. Звичайно,

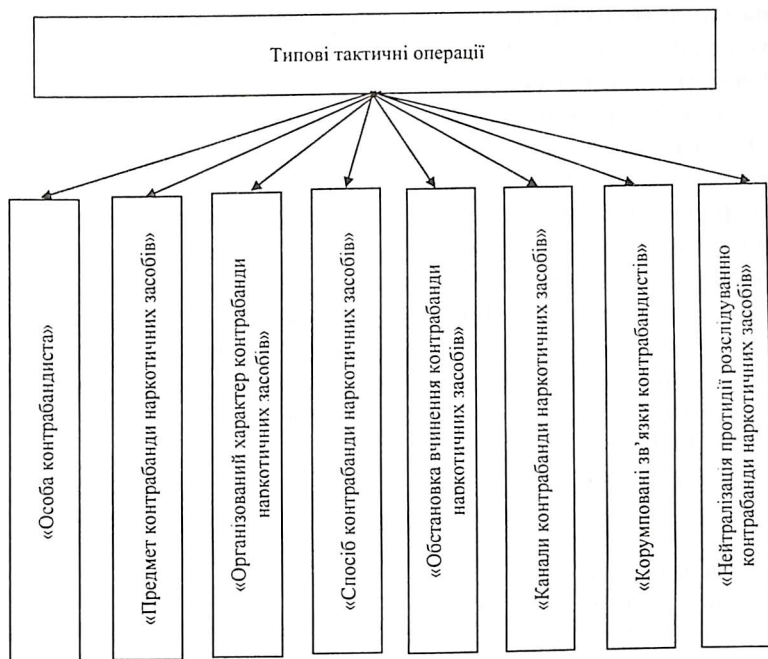

Рис. 4. Види типових тактичних операцій у розслідуванні контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів

що такі тактичні операції відрізнятимуться певним схематизмом. Їх наповнення реальним змістом залежить від конкретної ситуації розслідування.

У системі тактичних операцій важливого значення набуває операція «Особа контрабандиста». Така операція має застосовуватися в тих випадках, коли виявлено предмет контрабанди, але особа злочинця невідома. Типова тактична операція «Особа контрабандиста» охоплює такі дії та заходи: а) огляд місця виявлення контрабанди; б) огляд предмета контрабанди; в) огляд транспортного засобу; г) переслідування контрабандиста по «гарячих слідах»; ґ) використання службово-розшукового собаки; д) виявлення та опитування свідків; е) допит свідків; є) вивчення та аналіз митних документів; ж) виїмка документів; з) складан-

ня розшукових орієнтувань; и) затримання контрабандиста; і) освідкування підозрюваного; к) обшук за місцем проживання і роботи підозрюваного.

Певний практичний інтерес становить тактична операція «Предмет контрабанди наркотичних засобів». Її мета полягає в тому, щоб з'ясувати дійсність наркотичного засобу або психотропної речовини, встановити їх сутність, а також визначити розміри. Типова тактична операція «Предмет контрабанди наркотичних засобів» охоплює такі елементи: а) слідчий огляд наркотичного засобу або іншої речовини; б) отримання консультації у фахівця; в) призначення та проведення попереднього дослідження наркотичного засобу чи іншої речовини; г) призначення та проведення судової експертизи (судово-біологічної, судово-хімічної, судово-фармакологічної, експертизи наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів, експертизи отруйних та сильнодіючих речовин та ін.).

У процесі розслідування даної категорії злочинів може бути застосована тактична операція «Організований характер контрабанди наркотичних засобів». На думку В. М. Варцаби, тактична операція «Організований характер злочину» має діагностичну мету — віднесення злочину до такого, що вчиняється організованою злочинною групою. Це дозволить обрати напрямок розслідування, зумовить його організацію, тактику проведення окремих слідчих дій. Зміст цієї тактичної операції залежить від виду злочину і тому можливе певне коригування дій¹. У нашому випадку типова тактична операція може отримати такий вигляд: а) огляд місця події; б) огляд предмета контрабанди; в) виявлення і допит свідків (очевидців); г) зняття інформації з каналів зв'язку; г) проведення моніторингу телефонних розмов; д) одержання інформації від конфідентів; е) допит підозрюваних; є) встановлення оперативного спостереження.

Важливе значення має тактична операція «Спосіб контрабанди наркотичних засобів». Її мета полягає в тому, щоб з'ясувати спосіб переміщення наркотичних засобів через кор-

¹ Варцаба, В. М. Розслідування злочинів, що вчиняються організованими злочинними групами (тактико-психологічні основи) [Текст] : монографія / В. М. Варцаба; за ред. В. Ю. Шепітька. – Х. : Гриф, 2004. – С. 93.

дон. Типова тактична операція «Спосіб контрабанди наркотичних засобів» може мати такий вигляд: а) огляд місця події; б) огляд транспортного засобу; в) огляд тайників; г) огляд вилучених предметів (наркотичних засобів); ґ) огляд упакування наркотичних засобів; д) вивчення та огляд документів на перевезення товарів чи інших предметів; е) виявлення та допит свідків; є) опитування працівників митниці та прикордонників; ж) допит підозрюваного.

У процесі розслідування може бути застосована тактична операція «Обстановка вчинення контрабанди наркотичних засобів». Її метою є встановлення умов, у яких вчинялася контрабанда наркотичних засобів. Типова тактична операція може охоплювати: а) аналіз часу і місця вчинення контрабанди; б) проведення опитування митників та прикордонників; в) виявлення та опитування свідків; ґ) допит свідків; г) вивчення та аналіз інших матеріалів кримінальних справ про контрабанду наркотичних засобів у даному регіоні; д) допит підозрюваних.

Досить специфічною є тактична операція «Канали контрабанди наркотичних засобів». Мета такої операції — встановити маршрути руху наркотичних засобів. Йдеться про не обмеження одним виявленням епізодом, а встановлення цілого ланцюгу злочинних зв'язків та переправлення наркотичних засобів. Так, за участю восьми УВС і двох УВСТ Росії і МВС України було здійснено комплексну операцію з перекриття каналів контрабандного надходження наркотиків і зброї з-за кордону. Вилучено близько 100 кг наркотиків, 58 одиниць вогнепальної і холодної зброї, велику кількість боеприпасів, затримано незаконно ввезених товарів на кілька мільйонів доларів¹.

Типова тактична операція «Канали контрабанди наркотичних засобів» передбачає проведення таких слідчих дій, оперативно-розшукових та організаційно-технічних заходів: а) аналіз пересування товарів (транспорту), де виявлено наркотичні засоби; б) вивчення регіонів можливого виготовлення (вироблення)

¹ Біленчук, П. Д. Криміналістична тактика і методика розслідування окремих видів злочинів [Текст] : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / П. Д. Біленчук, А. П. Гель, Г. С. Семаков. – К. : МАУП, 2007. – С. 348.

наркотичних засобів; в) вивчення супровідних документів; г) допит підозрюваних; г) одержання інформації від правоохоронних органів інших держав; д) одержання інформації від Інтерполу (або Європолу); е) проведення спільних дій з правоохоронними органами інших держав; є) проведення слідчих дій на території інших держав; ж) підготування та здійснення певних запитів; з) використання можливостей оперативно-розшукових засобів.

У сучасних умовах значний інтерес становить тактична операція «Корупційні зв'язки контрабандистів». Її метою є виявлення корупційних відносин між митниками, іншими представниками правоохоронних органів або владних структур та злочинцями. Проведення цієї тактичної операції дає змогу виявити зв'язки злочинного угруповання з корумпованими посадовими особами, встановити, яку допомогу було надано, у чому вона полягала, чи мала систематичний характер¹. Типова тактична операція «Корупційні зв'язки контрабандистів» охоплює такі дії та заходи: а) виїмка митних та інших документів; б) слідчий огляд документів; в) зняття інформації з каналів зв'язку; г) обшук за місцем перебування корумпованої особи (обшук у службовому приміщенні); г) обшук особи, що вчинила корупційне діяння; д) допит службових осіб, які могли вчинити корупційне діяння; е) допит підозрюваного у контрабанді наркотичних засобів.

Також становить суттєвий інтерес тактична операція «Нейтралізація протидії розслідуванню контрабанди наркотичних засобів». Б. В. Щур пише, що існує певне співвідношення захисного механізму організованої злочинної діяльності та протидії розслідуванню. Захисний механізм являє собою потенційну можливість реагування на дії з боку правоохоронних органів. Причому таке реагування може бути різним залежно від сили дії оперативно-розшукових або слідчих органів. Протидія розслідуванню становить реальне спрацьовування захисних меха-

¹ Варцаба, В. М. Розслідування злочинів, що вчиняються організованими злочинними групами (тактико-психологічні основи) [Текст] : монографія / В. М. Варцаба; за ред. В. Ю. Шепітька. – Х. : Гриф, 2004. – С. 94.

нізмів¹. Мета розглядуваної тактичної операції полягає в тому, щоб здійснити такі дії, які сприятимуть нейтралізації протидії розслідуванню. Типова тактична операція «Нейтралізація протидії розслідуванню контрабанди наркотичних засобів» може охоплювати такі елементи: а) попередження певних осіб про нерозголошення даних досудового слідства; б) встановлення меж для ЗМІ у висвітленні особливостей розслідування; в) обмеження допуску до доказової інформації; г) обмеження осіб, які будуть присутні при проведенні слідчих дій; ґ) проведення оперативно-розшукових заходів з метою виявлення інформаторів; д) виявлення осіб, що протидіють розслідуванню; е) виявлення інших осіб, зацікавлених у результатах справи; є) надання заходів безпеки учасникам кримінального процесу.

Розгляд змісту типових тактичних операцій дозволяє виявити слідчі дії, які є достатньо важливими на початковому етапі розслідування. Причому проведення таких слідчих дій має свою специфіку.

При розслідуванні контрабанди наркотичних засобів суттєву роль відіграють слідчий огляд і такі його види, як огляд місця події (огляд місця виявлення наркотиків або психотропних речовин), огляд предмета контрабанди (огляд наркотичних засобів або інших речовин), огляд тайників, огляд предметів упакування наркотичних засобів, огляд транспортних засобів, огляд документів, освідчування тощо. У деяких літературних джерелах звернено увагу й на інші види слідчого огляду. Так, окремі дослідники називають огляд тварин як засобів переміщення контрабанди або огляд предметів і документів, викинутих перед затриманням або в момент затримання й ін.²

У криміналістичній літературі слушно зазначається, що огляд місця події про контрабанду має свої особливості, зумовлені низкою обставин: 1) предметом злочину (контрабанда є

¹ Щур, Б. В. Тактика нейтралізації протидії розслідування злочинів, вчинених організованими групами [Текст] : монографія / Б. В. Щур ; за ред. В. Ю. Шепітька. – Х. : Гриф, 2005. – С. 24, 25.

² Шевчук, В. М. Методика розслідування контрабанди: проблеми теорії та практики [Текст] : монографія / В. М. Шевчук. – Х. : Гриф, 2003. – С. 163.

ніби багатопредметним складом). Від виду предмета контрабанди, виявленого у підозрюваної особи, залежить і визначення тактики проведення слідчих дій; 2) способом переміщення контрабандного товару через митний кордон; 3) специфікою транспортного засобу, за допомогою якого переміщується контрабандний товар (залізничний транспорт, автомобільний, повітряний, водний)¹. Огляд місця події є первинною і невідкладною слідчою дією. Це пояснюється її сутністю. Згідно з кримінально-процесуальним законодавством (ст. 190 КПК України) слідчий провадить огляд з метою виявлення слідів злочину та інших речових доказів, з'ясування обстановки злочину, а також інших обставин, які мають значення для справи. Невідкладність огляду місця події пояснюється необхідністю оперативного отримання інформації з метою організації розшуку злочинця, а також проведення інших слідчих дій, спрямованих на розкриття злочину².

У криміналістичному плані важливого значення набуває огляд місця виявлення наркотичних засобів. Ідеться про певну ділянку території або приміщення, в якому виявлено наркотики. У цьому разі доцільно запрошувати до участі в огляді спеціаліста, який зможе належним чином продіагностувати виявлений предмет чи речовину. Так, у літературних джерелах звернено увагу на можливість проведення експрес-аналізів під час огляду місця події. Зокрема, В. М. Шевчук вказує, що у митній практиці досить ефективно використовуються технічні засоби пошуку і виявлення предметів контрабанди (оглядові металодетектори, ендоскопи, освітлювачі, щупи тощо), а також спеціальні набори хімічних реактивів для експрес-аналізу речовин, матеріалів, предметів («Політест», «Canabispray», «Herogol», «Expreu» та ін.)³. В інших спеціальних джерелах зазначається, що в розпорядженні спеціалістів для експрес-досліджень нар-

¹ Руководство для следователей [Текст] / О. Я. Баев, А. З. Ваксян, А. А. Ваксян и др. ; под ред. Н. А. Селиванова, В. А. Снеткова. – М. : ИНФРА-М, 1997. – С. 544.

² Криміналістика [Текст] : підруч. / В. М. Глібко, А. Л. Дудніков, В. А. Журавель та ін. ; за ред. В. Ю. Шепітька – С. 218.

³ Шевчук, В. М. Методика розслідування контрабанди: проблеми теорії та практики [Текст] : монографія / В. М. Шевчук. – Х. : Гриф, 2003. – С. 168.

котичних засобів: мають бути «Політест-2», «Нарко-2» або будь-який інший, що дозволить з великою точністю встановлювати природу наркотичної речовини. Так, у комплекті «Політест-2» є 15 тест-упакувань під індексом «Ф» і два — під індексом «Р». За їх допомогою встановлюються такі речовини: «Ф-1» — морфін, героїн, кодеїн, промедол, амфетаміни; «Ф-2» — барбітурати; «Ф-3» — героїн; «Ф-5» — амфетаміни; «Ф-6» — ефедрин, псевдоефедрин; «Ф-7» — лізергінова кислота, ЛСД; «Ф-8» — морфін, героїн, кодеїн, трамал, промедол, амізил; «Ф-9» — барбітурати; «Ф-10» — бупренорфін (розчин); «Ф-11» — апрофен, метадон, фенциклідін; «Ф-12» — бупренорфін (розчин); «Ф-13» — бензодіазепіни, метаквалон; «Ф-14» — амізін, трамал, апрофен, кокаїн, сибізон, мезапам; «Ф-15» — первітин (метамфетамін); «Ф-16» — амізил, метаквалон, фенциклідін, бензодіазепіни; «Р-2» — кокаїн, гашиш, марихуана; «Р-3» — опій, макова солома¹.

На важливість дослідження наркотичних речовин на достатньо ранніх етапах розслідування вже зверталася увага. Так, М.І. Костін пише, що аналіз судової практики показує, що суди, обґрунтовуючи вироки, використовують як докази «Протоколи про порушення митних правил і зважування рослинної речовини», хоча з точки зору теорії доказів ці документи не утворюють якогось виду судових доказів. Водночас, зважаючи на існуючу судову практику, суб'єктам доказування при обґрунтуванні відповідних процесуальних рішень доцільно рекомендувати звертати увагу на те, щоб простежувався логічний зв'язок між назвою і вагою виявлених наркотиковмісних речовин і тих, контрабанда яких інкримінується обвинуваченому. Причини вагової різниці наркотиків мають встановлюватися і відображатися у відповідних постановках².

¹ Настольная книга следователя. Тактические приемы проведения осмотра места происшествия и допросов при расследовании преступлений различной категории [Текст] : науч. метод. пособ. / А. И. Дворкин, В. П. Антонов, И. Ф. Алешина и др. ; под ред. А. И. Дворкина. – М. : Экзамен, 2006. – С. 278, 279.

² Костін, М. І. Контрабанда. Доказування обставин вчинення злочину на досудовому слідстві [Текст] : монографія / М. І. Костін. – К. : ДІА, 2003. – С. 86, 87.

У криміналістичній літературі певна увага приділялася особливостям проведення огляду наркотичних засобів. У таких джерелах підкреслюється специфіка виявлення, фіксації, попереднього дослідження та вилучення наркотиків, психотропних речовин та інших засобів. Зокрема, існують такі рекомендації: під час огляду наркотичних засобів установлюються і заносяться до протоколу якісні й кількісні характеристики наркотичної речовини, психотропного засобу (вид, склад, консистенція, кількість, колір, запах, обсяг, вага), а також пакувального матеріалу (спосіб упакування, перев'язувальний матеріал тощо), в якому вони знаходилися¹. При огляді наркотиків синтетичного та фармацевтичного походження в протоколі необхідно вказувати: їх вид, кількісно-якісні характеристики (склад, консистенція, колір, запах, розміри, обсяг, вага), наявність написів на ампулах, таблетках, рівень заповнення ампули рідиною, колір рідини та наявність осаду, спосіб упакування й пакувального матеріалу, цифрові позначення і назва заводу-виробника та ін.²

У системі слідчих дій при розслідуванні контрабанди наркотичних засобів суттєвим є проведення такого різновиду слідчого огляду, як освідування. У кримінально-процесуальному законодавстві (ст. 193 КПК України) встановлено, що освідування — це огляд тіла обвинуваченого, підозрюваного, потерпілого або свідка, що проводиться при необхідності виявити або засвідчити наявність у даних осіб особливих прикмет. Освідування — це невідкладна слідча дія, оскільки зволікання з її проведенням може призвести до втрати доказової інформації внаслідок дій особи, яка підлягає освідуванню, спрямованих на знищення слідів злочину, а іноді й особливих прикмет³. Специфічність даного виду слідчого огляду передбачає особ-

¹ Настільна книга слідчого [Текст] : наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів / М. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та ін. — 2-ге вид., перероб. і допов. — К. : Ін Юре, 2007. — С. 494, 495.

² Шевчук, В. М. Методика розслідування контрабанди: проблеми теорії та практики [Текст] : монографія / В. М. Шевчук. — Х. : Гриф, 2003. — С. 169.

³ Потерпілий від злочину (міждисциплінарне правове дослідження) [Текст] : монографія / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. С. Батиргарєєва та ін. ; за заг. ред. Ю. В. Бауліна, В. І. Борисова. — Х. : Кроссроуд, 2008. — С. 339.

ливу процедуру його проведення. Зокрема, якщо необхідно провести судово-медичне освідчування обвинуваченого, підозрюваного, потерпілого або свідка, то таке освідчування за вказівкою слідчого проводить судово-медичний експерт або лікар. Слідчий не має права бути присутнім при освідчуванні особи іншої статі, коли це пов'язане з необхідністю оголювати особу, що підлягає освідчуванню (ст. 193 КПК України).

При затриманні перевізника наркотичних засобів досить важливим є встановлення обставин, пов'язаних з уживанням цієї особою наркотиків, особливо тоді, коли особа заявляє про те, що перевозила наркотики для власних потреб. У цьому сенсі доцільним є проведення освідчування з метою виявлення ознак вживання наркотичних засобів. У довідковій літературі зазначається, що при проведенні освідчування встановлюються:

- 1) чи є на затриманому, його одязі сліди злочину: частки наркотичних засобів, лікарських препаратів, що містять наркотики, речі і предмети, що зберегли їх залишки, шприци, викривальні записи тощо;
- 2) чи є в цієї особи ознаки вживання наркотиків, психотропних речовин: сліди ін'єкцій у вигляді дрібних крапок, психотропних речовин: сліди ін'єкцій у вигляді дрібних крапок, а також виразки або наріви на кінцівках, передпліччях, плечах, між пальцями рук (наркомани рідко дотримуються правил асептики, як правило, не кип'ятять шприц), а також ознаки наркотичного сп'яніння¹. У спеціальній медичній літературі звернено увагу й на можливість наркотичного отруєння. При такому отруєнні спостерігається різке звуження зіниць. Смерть настає від паралічу дихального центру. Смертельна доза морфіну при гострому отруєнні — 0,3–0,5 г. Смертельна доза сухого опію приблизно в 10 разів більше, ніж морфіну².

При розслідуванні контрабанди наркотичних засобів важливе місце посідає така слідча дія, як допит. Допит — це процесуальна дія, яка являє собою регламентований кримінально-процесуальними нормами інформаційно-психологічний процес

¹ Настільна книга слідчого [Текст] : наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів / М. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та ін. — 2-ге вид., перероб. і допов. — К. : Ін Юре, 2007. — С. 498.

² Судебно-медична експертиза [Текст] : справочник для юристів. — М. : Юрид. лит., 1985. — С. 95, 96.

спілкування осіб, котрі беруть в ньому участь, спрямований на отримання інформації про відомі допитуваному факти, що мають значення для встановлення істини у справі¹. Допит можна уявити як процесуальну форму спілкування, змістом якої є отримання інформації, що має відношення до розслідуваної справи². По даній категорії справ доцільно виокремлювати особливості проведення і тактики таких видів допиту, як допит підозрюваного та допит свідків. Із криміналістичної точки зору можна виокремити й такі види допиту, як допит перевізника наркотичного засобу (або психотропної речовини), допит особи, яка надавала допомогу в переміщенні наркотичних засобів через митний кордон, допит організатора наркобізнесу тощо. Така диференціація передбачає визначення предмета допиту цих осіб.

Деякі вчені-криміналісти робили спроби щодо групування обставин, які необхідно з'ясовувати під час допиту підозрюваного. Так, існує пропозиція про те, що під час допиту належить з'ясувати такі обставини: 1) обставини затримання особи з наркотичними засобами; 2) чи вживає особа наркотичні засоби у немедичних цілях, а якщо так, то які, з якого періоду і як часто, чи перебуває на обліку у нарколога або психіатра, чи проходила курс лікування від наркоманії; 3) обставини вчинення злочину, пов'язаного з незаконним обігом наркотичних засобів. Коло питань, що стосуються даних обставин, залежить від того, яку саме злочинну операцію вчинив підозрюваний (обвинувачений)³.

¹ Криміналістика [Текст] : підруч. / В. М. Глібко, А. Л. Дудніков, В. А. Журавель та ін. ; за ред. В. Ю. Шепітька. – С. 256.

² Порубов, Н. И. Научные основы допроса на предварительном следствии [Текст] / Н. И. Порубов. – 3-е изд., перераб. – Минск : Выш. шк., 1978. – С. 14.

³ Серова, Е. Б. Методика расследования преступлений в сфере незаконного оборота наркотических средств и психотропных веществ [Текст] / Е. Б. Серова // Курс криминалистики : в 3 т. / И. А. Возгрин, М. С. Гурев, К. А. Корсаков и др. ; под ред. О. Н. Коршуновой, А. А. Степанова. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2004. – Т. 2. Криминалистическая методика: Методика расследования преступлений против личности, общественной безопасности и общественного порядка. – С. 543.

У криміналістичній літературі пропонувався перелік обставин, які необхідно з'ясовувати при допиті затриманого контрабандиста: 1) особу затриманого, його родинний та службовий стан, місце проживання, родинні та інші стосунки; 2) кому належать предмети контрабанди; якщо затриманий виконує лише функцію перевізника, то за чиїм дорученням, на яких умовах він погодився здійснити перевезення, кому належить транспортний засіб; чи є він співробітником володільця контрабанди, чи здійснював аналогічні перевезення; 3) ким зроблено та обладнано тайники у транспортному засобі, коли, чи використовувалися вони раніше для аналогічних цілей, чи є ще невиявлені місця для таємного перевезення контрабанди; 4) де, коли і від кого прийняв контрабандний вантаж, де, кому та за яких умов повинен був його передати за кордоном; що відомо допитуваному про відправлювачів і отримувачів вантажу, про сам вантаж; 5) хто і за яких обставин надав перевізнику підроблені документи інші засоби проходження митного контролю, хто проводив інструктаж про лінію поведінки у разі невдачі; 6) чи є домовленість зі співробітниками митниці про їх сприяння у безперешкодному перетинанні кордону, на яких засадах мало бути надане це сприяння, у чому полягало; чи здійснювалося таке сприяння раніше; 7) кому, крім володільця контрабанди, відомо про перевезення вантажу, яке відношення мають ці особи до діяльності володільця вантажу, до самого вантажу, що відомо перевізнику про співучасників володільця контрабанди, джерела його набуття¹. У тих випадках, коли в одязі або на тілі затриманого виявлено наркотичні або сильнодіючі речовини, слід з'ясувати, чи не є затриманий наркоманом, чи токсикоманом, якщо ні, то кому призначалися ці речовини, як передбачалося їх реалізовувати і через кого².

Пропонований перелік є найбільш загальним. Він фактично не враховує предмет контрабанди. Тому існує необхідність

¹ Криміналістика : учебник для вузов / Т. В. Аверьянова, Р. С. Белкин, Ю. Г. Корухов, Е. Р. Россинская ; под ред. Р. С. Белкина. – С. 780.

² Криміналістика [Текст] : учебник для вузов / Т. В. Аверьянова, Р. С. Белкин, Ю. Г. Корухов, Е. Р. Россинская ; под ред. Р. С. Белкина. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : НОРМА, 2003. – С. 781.

у розробленні предмета допиту підозрюваних або свідків щодо розслідування контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів.

Вивчення слідчої практики до предмета допиту перевізника наркотичних засобів (психотропних речовин) дозволяє¹ віднести: 1) коли і у зв'язку з чим Ви були затримані; 2) що перевозилося, у зв'язку з чим виникли проблеми; 3) при яких обставинах було виявлено предмет контрабанди; 4) з якою метою переміщувався цей предмет; 5) чи знали Ви про те, що саме переміщуєте; 6) хто надав це доручення; 7) чи знали, що здійснюєте саме перевезення наркотичних засобів (психотропних речовин); 8) чи переміщували раніше наркотичні засоби; 9) яку винагороду отримували за переміщення наркотиків; 10) хто надавав таку винагороду і в який спосіб; 11) для кого призначалися наркотичні засоби або психотропні речовини; 12) чи знаєте цих осіб і як давно; 13) які Ваші стосунки з особами, для яких призначалися наркотичні засоби; 14) хто виготовлював тайник у транспортному засобі; 15) як давно зроблено цей тайник; 16) чи вживаєте Ви наркотичні засоби (психотропні речовини) і як давно; 17) чому погодилися на перевезення наркотичних засобів; 18) хто запропонував таке перевезення і коли; 19) хто ще перевозить наркотичні засоби.

Предмет допиту організатора наркобізнесу охоплює з'ясування таких обставин: 1) у кого виник задум організації злочинного наркобізнесу; 2) яким чином передбачалося здійснювати таку діяльність; 3) хто є учасником злочинного нарко-

¹ У криміналістичній літературі мали місце спроби визначити предмет допиту затриманих при транспортуванні наркотиків. Зокрема, до таких обставин віднесені: як давно перевізник займається перевезенням наркотиків, хто втягнув його в цю діяльність; джерело вантажу і його місцезнаходження, характер перевезення вантажу, одержувач; як передбачалося подолати прикордонний і митний контроль; яка винагорода належала за перевезення, від кого і яким чином вона має бути отримана; чи здійснювалися раніше передання партій наркотиків; чи вживає наркотики перевізник; кому належить транспортний засіб, хто і як обладнав його схованками; паролі і засоби зв'язку з відправником і одержувачем (Настільна книга слідчого [Текст]: наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів / М. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та ін. – 2-ге вид., перероб. і допов. – К.: Ін Юре, 2007. – С. 497).

бізнесу; 4) яким чином розподілено рольові функції учасників; 5) які операції охоплював наркобізнес (виготовлення, вироблення, збут, реалізацію, контрабанду наркотичних засобів та ін.); 6) коли було створено злочинну групу для зайняття наркобізнесом; 7) чи входять у таку групу іноземні громадяни, з яких країн і хто саме; 8) які дії виконували іноземні громадяни; 9) з яких країн постачалися наркотичні засоби (психотропні речовини); 10) де вирощувалися наркотиковмісні рослини, де виготовлялися або вироблялися наркотики; 11) які канали контрабанди наркотичних засобів; 12) хто розподіляв доходи від наркобізнесу і в який спосіб; 13) чи мали місце конфлікти в злочинній групі, причини конфліктів; 14) чи мали місце корумповані зв'язки з митниками, працівниками правоохоронних органів; 15) хто відповідав за підтримання зв'язків з корумпованими працівниками правоохоронних органів; 16) яка тривалість існування злочинної групи (організації); 17) чи визначався порядок переправлення наркотичних засобів через митний кордон; 18) хто надавав допомогу в перетинанні державного кордону і в який спосіб; 19) які способи приховування предмета контрабанди використовувалися при перетинанні кордону; 20) чи використовувалися перевізники наркотичних засобів; 21) яку кількість наркотиків перевозив перевізник за один раз і яка його винагорода за це; 22) кому призначалися наркотичні засоби після перетинання кордону; 23) яка подальша доля наркотичних засобів.

На початковому етапі розслідування контрабанди наркотичних засобів важливу інформацію можуть надати свідки. Свідком є особа, котрій можуть бути відомі які-небудь обставини, що підлягають установленню по даній справі. Свідок як процесуальна фігура «породжений» самим фактом злочину і тому є незамінним¹. Згідно зі ст. 167 КПК України свідка можна допитувати про факти, що стосуються даної справи, а також про особу підозрюваного або обвинуваченого та потерпілого.

¹ Шепітько, В. Ю. Психологія судової діяльності [Текст] : навч. посіб. / В. Ю. Шепітько. – Х. : Право, 2006. – С. 48.

У літературних джерелах мали місце спроби визначити певні групи свідків при розслідуванні злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотиків: 1) очевидці затримання «на гарячому»; 2) особи, які повідомили про підпільну лабораторію; 3) технічний персонал установи, підприємства, що звернув увагу на специфічний запах у приміщенні, наявність незвичного сміття у виробничому приміщенні, коморах, складських приміщеннях; 4) особи, які виявили розкрадання названих об'єктів; 5) свідки вимагання, яким стало про нього відомо від потерпілого або винного; 6) працівники комунальних служб, які звернули увагу на підвищену витрату електроенергії, газу, специфічний характер вивезеного сміття і тари; 7) споживачі наркотиків і психотропних речовин, відвідувачі кубел та їх обслуговуючий персонал; 8) родичі, знайомі підозрюваних; 9) свідки, які є наркоманами; 10) співробітники прикордонної служби, митниці, оперативні працівники¹. Такий перелік є приблизний і запропонований щодо всіх видів злочинів при незаконному обігу наркотичних засобів. При розслідуванні контрабанди наркотичних засобів можна виокремити такі групи свідків: 1) особи, у присутності яких відбулося затримання контрабандиста; 2) співробітники транспортних підприємств, послугами яких користувався контрабандист (провідники вагонів залізничного транспорту, начальники потягів, стюардеси й ін.); 3) співробітники прикордонної служби, митниці або оперативні працівники; 4) члени родини, колеги, знайомі контрабандиста.

Предмет допиту свідка (особи, у присутності якої відбулося затримання контрабандиста) може охоплювати такі обставини: 1) які стосунки між затриманим та свідком; 2) коли познайомилися; 3) про що розмовляли у ході спільного пересування; 4) чи не виявляла затримана особа якихось особливостей у поведінці; 5) з ким спілкувався підозрюваний; 6) про що вони вели бесіди; 7) чи не мав затриманий спільників; 8) чи не пропонував затриманий приховати які-небудь речі;

¹ Настільна книга слідчого [Текст] : наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів / М. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та ін. – 2-ге вид., перероб. і допов. – К. : Ін Юре, 2007. – С. 497, 498.

9) чи не надавали допомогу затриманому в цьому; 10) чи не пропонував затриманий приховати свої речі кому-небудь іншому; 11) як повадився затриманий під час руху транспорту; 12) чи не було конфліктів, яка їх причина, з ким конфліктував; 13) чи вживали під час руху транспорту алкогольні напої, наркотичні засоби або психотропні речовини, хто саме їх уживав; 14) чи палив затриманий цигарки, які саме, чи не палили Ви разом тощо.

Розслідування контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів передбачає використання спеціальних знань. Такі знання можуть використовуватися в різних формах: отримання консультацій від спеціаліста, запрошення спеціаліста до участі у слідчих діях, проведення експрес-досліджень наркотичних засобів (психотропних речовин), проведення попередніх досліджень наркотичних засобів, призначення та проведення судових експертиз. Слід визнати слушним висловлювання Є. О. Підусова про те, що перед правоохоронними органами все частіше постають завдання щодо об'єктивізації доказування на підставі використання спеціальних знань. У зв'язку з цим у доказуванні по кримінальних справах про злочини, пов'язані з незаконним обігом наркотиків, значно зростає роль інституту експертизи¹.

У криміналістичній теорії вже понад 20 років ставиться питання про необхідність дозволу на проведення судових експертиз у разі необхідності з'ясування сутності речовини (наркотичний засіб, психотропна або отруйна речовина тощо) до порушення кримінальної справи. Так, Р. С. Белкін зазначав, що спроби підмінити експертизу деякими «попередніми дослідженнями», хоча б чимось обґрунтувати рішення про порушення кримінальної справи не тільки не розв'язує проблему, а навпаки, можуть суттєво ускладнити її розв'язання, потягнути

¹ Підусов, Е. А. Оценка заключения эксперта следователем и судом при расследовании преступлений о незаконном обороте наркотиков [Текст] / Е. А. Підусов // Воронежские криминалистические чтения : сб. науч. тр. ; под ред. О. Я. Баева. – Воронеж : Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 2008. – Вып. 10. – С. 242, 243.

за собою прямі порушення законності¹. О. Р. Россинська підкреслює, що внаслідок попередніх досліджень об'єкти можуть змінити свій первинний стан і навіть частково або повністю втратитися. На практиці, звичайно, якщо при провадженні попереднього дослідження об'єкт знищується, у подальшому експерт, який виконує судову експертизу, все одно спирається на результати цього дослідження, оскільки об'єкт відсутній. Фактично при цьому він оцінює попереднє дослідження і якщо вважає його виконаним методично правильно, а результати його обґрунтованими, то й підтверджує це у висновках. Таким чином, експерт підміняє собою слідчого, що навряд чи можна вважати припустимим із процесуальної точки зору².

Дану позицію поділяють також і деякі інші вчені-криміналісти. Так, Т. В. Толстухіна звернулася до проблеми призначення судової експертизи в стадії порушення кримінальної справи. На її думку, зміна кримінально-процесуального законодавства в частині можливості призначення експертизи в стадії порушення кримінальної справи дозволить уникнути спроб підмінити експертизу різного роду «дослідженнями» й іншими негативними явищами, пов'язаними з призначенням і проведенням експертизи³.

За нашим переконанням, існує нагальна потреба у законодавчих змінах порядку призначення судових експертиз щодо порушення кримінальної справи при розслідуванні контрабанди наркотичних засобів. Це пов'язано із тим, що без установлення сутності речовини, її виду, кількості неможливо встановити подію злочину чи іншого правопорушення. У пункті 1 постанови Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня

¹ Белкин, Р. С. Курс криминалистики [Текст] : 3 т. / Р. С. Белкин. – М. : Юристъ, 1997. – Т. 3 : Криминалистические средства, приемы и рекомендации. – С. 105.

² Россинская, Е. Р. Судебная экспертиза в гражданском, арбитражном административном и уголовном процессе [Текст] / Е. Р. Россинская. – М. : НОРМА, 2005. – С. 211, 212.

³ Толстухина, Т. В. Назначение экспертизы в стадии возбуждения уголовного дела [Текст] / Т. В. Толстухина // Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации – проблемы практической реализации : материалы Всерос. науч.-практ. конф. – Краснодар : Изд-во Кубанск. гос. ун-та, 2002. – С. 170, 171.

2002 р. № 4 «Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів» зазначено, що оскільки для встановлення виду, назви і властивостей наркотичного засобу, психотропної речовини, аналога такого засобу, речовини або прекурсору, їх походження, способу виготовлення чи перероблення, а також належності наркомістких рослин необхідні спеціальні знання, у справах даної категорії обов'язково має бути висновок експертизи з цих питань¹. Тобто виходить, що відбувається подвійна робота з одних і тих самих обставин. Спочатку провадиться попереднє дослідження, яке не має процесуального значення, а потім призначається та провадиться судова експертиза. О. Р. Россинська зазначає, що в багатьох випадках без попереднього дослідження взагалі неможливо обійтися, але оскільки його результати не мають доказового значення, дослідження потім повторюється в межах судової експертизи, тобто фактично виконується подвійна робота. За даними ЕКЦ ГУМВС м. Москви близько 80 % вибухових і наркотичних речовин досліджуються двічі: спочатку при провадженні попереднього дослідження з оформленням довідки, а потім під час судової експертизи².

У криміналістичній літературі визначалися певні комплекси судових експертиз, які призначаються при розслідуванні контрабанди та незаконного обігу наркотичних засобів. Так, у сучасних літературних джерелах відносно розслідування контрабанди запропоновано призначати та проводити такі види експертиз: 1) криміналістичні; 2) матеріалів і речовин, що визначають природу наркотичних, сильнодіючих та отруйних речовин; 3) мистецтвознавчу; 4) товарознавчу³. В іншій довід-

¹ Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 р. № 4 [Текст] // Постанови Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах (1973–2004): офіц. вид. ; за заг. ред. В. Т. Маляренка. – К. : Ін Юре, 2004. – С. 32.

² Россинская, Е. Р. Судебная экспертиза в гражданском, арбитражном, административном и уголовном процессе [Текст] / Елена Рафаиловна Россинская. – М. : НОРМА, 2005. – С. 211.

³ Криминалистика [Текст] : учебник для вузов / Т. В. Аверьянова, Р. С. Белкин, Ю. Г. Корухов, Е. Р. Россинская ; под ред. Р. С. Белкина. – С. 782.

ковій роботі вказується, що експертизи у справах про контрабанду призначаються залежно від предмета контрабанди. Слідча практика свідчить про те, що найчастіше призначаються: товарознавча експертиза (для оцінювання вартості контрабандного товару), хімічна, наркологічна, трасологічна, дактилоскопічна, судово-психіатрична, почеркознавча, судово-медична, балістична¹.

Розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів (психотропних речовин), передбачає призначення та проведення комплексу судових експертиз. Зокрема, у літературних джерелах визначався такий блок: 1) експертиза наркотичних засобів; 2) судово-фармакологічна; 3) агротехнічна; 4) судово-ботанічна; 5) хіміко-технологічна; 6) медико-наркологічна; 7) судово-психіатрична експертиза². Звичайно, що такий комплекс є достатньо орієнтовним і можуть бути призначені й інші експертизи. Крім цього, даний перелік розраховано на різні види злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів.

Під час анкетування слідчих СБ України було поставлено за мету встановити ті судові експертизи, які, на думку опитаних, необхідно призначати при розслідуванні контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. Було отримано такі дані: експертиза наркотичних засобів та сильнодіючих речовин (судово-хімічна експертиза) — зазначили 92 % респондентів; судово-наркологічна — 65,6 %; судово-біологічна — 30 %; судово-психіатрична — 24 %; судово-медична — 19 %; судово-психологічна — 3,2 %; інша — 6 %.

Зазначені дані лише певним чином кореспондуються з отриманими результатами узагальнення кримінальних справ, порушених за ст. 305 КК України (контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів).

¹ Руководство для следователей [Текст] / О. Я. Баев, А. З. Ваксян, А. А. Ваксян и др. ; под ред. Н. А. Селиванова, В. А. Снеткова. — С. 547.

² Настільна книга слідчого [Текст] : наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів / М. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та ін. — 2-ге вид., перероб. і допов. — К. : Ін Юре, 2007. — С. 498–500.

Зокрема, було отримані такі відомості щодо призначених та проведених судових експертиз: експертиза наркотичних засобів та сильнодіючих речовин (судово-хімічна експертиза) — 40 %; судово-наркологічна — 36 %; судово-психіатрична — 5 %; судово-біологічна — 1 %; судово-медична — 1 %; криміналістичні експертизи — 12 %; інші — 4 %.

Вивчення матеріалів кримінальних справ про контрабанду наркотичних засобів та досвіду слідчої діяльності дало змогу визначити типовий комплекс судових експертиз при розслідуванні даної категорії злочинів. У цьому плані всі експертизи можуть бути поділені на три блоки: 1) судові експертизи для визначення предмета контрабанди: а) експертиза наркотичних засобів та сильнодіючих речовин (судово-хімічна експертиза); б) судово-біологічна експертиза (судово-ботанічна експертиза та судово-біологічна ольфакторна експертиза); в) судово-агротехнічна експертиза; г) судово-фармакологічна експертиза; 2) судові експертизи, пов'язані з дослідженням особи підозрюваного: а) судово-наркологічна експертиза; б) судово-психіатрична експертиза; в) судово-психологічна експертиза; 3) судові експертизи, пов'язані з дослідженням інших речових доказів: а) криміналістичні експертизи (трасологічна, дактилоскопічна, технічна експертиза документів, почеркознавча та ін.); б) експертиза металів та сплавів; в) ґрунтознавча; г) комп'ютерної техніки та програмних продуктів; г) товарознавча тощо (рис. 5).

Найбільший інтерес у розслідуванні даної категорії злочинів становить блок, призначений для визначення предмета контрабанди. Так, у Науково-методичних рекомендаціях з питань підготовки та призначення судових експертиз експертизу наркотичних засобів та сильнодіючих речовин визначено як основний підвид експертизи волокон і волокнистих матеріалів або різновид експертизи матеріалів і речовин. Орієнтовний перелік вирішуваних питань такий: чи є на предметі-носії (зазначається, на якому саме) сліди наркотичних засобів (сильнодіючих речовин); якщо є, то яких саме; чи є даний засіб наркотичним (чи є дана речовина сильнодіючою) і яким (якою) саме;

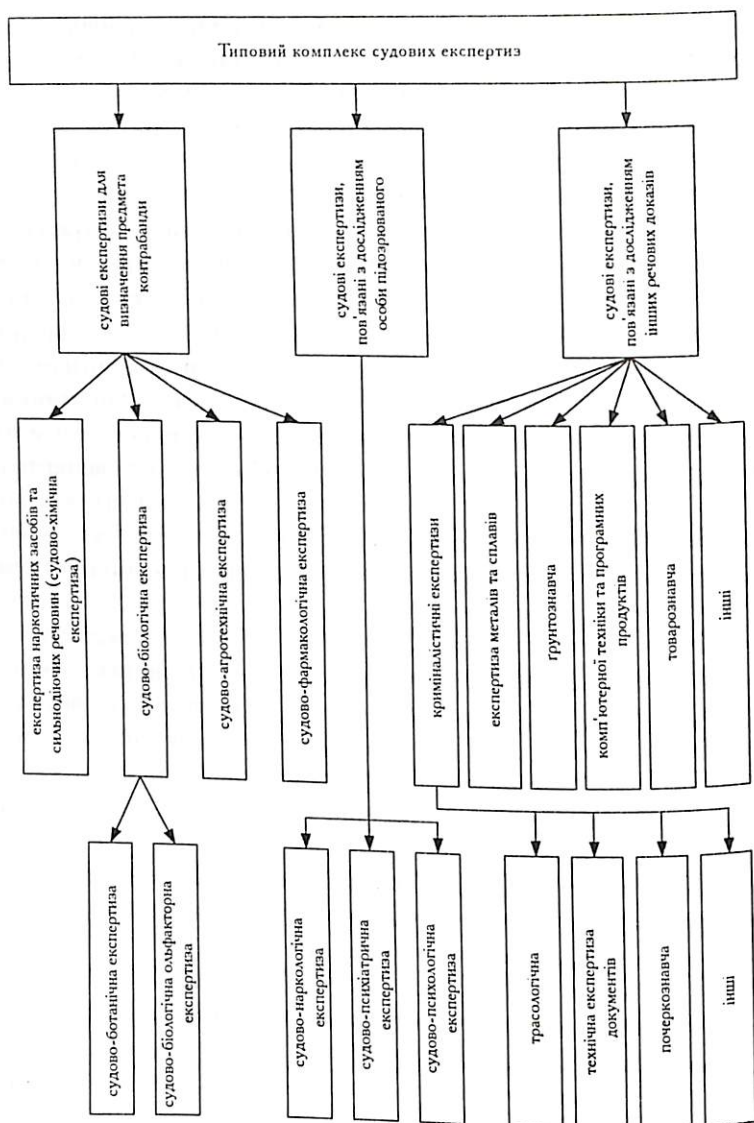

Рис. 5. Типовий комплекс судових експертиз при розслідуванні контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів

чи мають дані наркотичні засоби (сильнодіючі речовини) спільну родову (групову) належність¹?

У першу чергу, необхідно підкреслити особливості даного виду експертного дослідження та його виникнення. В криміналістичній літературі слушно зазначається, що в межах розробленої О. Р. Шляховим та іншими дослідниками у другій половині 70-х років минулого століття класифікації судових експертиз «за тривимірною підставою»: предмет — об'єкт — метод виник новий вид експертизи — криміналістична експертиза матеріалів, речовин і виробів (КЕМРВ), об'єктами якої стали наркотичні засоби, психотропні, сильнодіючі та отруйні речовини, нафтопродукти, волокнисті, лакофарбові і полімерні матеріали та багато інших об'єктів, які до цього досліджувалися в рамках хімічної експертизи, а сама хімічна експертиза зникла з класифікації². Тому існують певні сумніви щодо віднесення таких судових експертиз до класу криміналістичних.

Розглядувана судова експертиза (експертиза наркотичних засобів та сильнодіючих речовин) по-різному іменується у тих чи інших літературних джерелах. Зокрема, у словнику-довіднику для працівників правоохоронних органів ця експертиза має назву «Експертиза наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів». Причому й питання на її вирішення поставлене більш широко. До орієнтовного переліку вирішуваних питань віднесено: яка природа поданої на дослідження речовини і чи є вона наркотичним засобом, психотропною речовиною або прекурсором, яка її вага; якщо надана на дослідження речовина належить до наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів, то до якої групи вона належить; який зміст наркотичних або психотропно активних компонентів у речовині, наданій на дослідження; чи є сліди наркотичних засобів або

¹ Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз: затверджено наказом Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 р. № 53/5 [Текст] // Судово-експертна діяльність. Довідник для суддів. — К. : Ін Юре, 2001. — С. 123.

² Кравченко, Л. І. Предметна належність спеціальних знань у дослідженні героїну [Текст] / Л. І. Кравченко // Вісн. Акад. адвокатури України. — К. : Вид. центр Акад. адвокатури України, 2008. — Вип. 12. — С. 129.

психотропних речовин на наданих на дослідження об'єктах; якщо так, то на яких саме; чи містять надані на дослідження тютюнові вироби наркотичні засоби; якщо так, то які саме; чи є в залишках викуреного тютюнового виробу або попелу наркотичні засоби; якщо так, то які саме; чи виготовлено надані на дослідження наркотичні засоби, психотропні речовини або прекурсори за єдиною технологією; чи мають надані на дослідження наркотичні засоби загальну родову (групову) належність за використаною для їх одержання сировиною; чи не складали єдиної маси подані на дослідження зразки наркотичних засобів або психотропних речовин; який технологічний процес використано для одержання наданих на дослідження наркотичних засобів та психотропних речовин; чи може бути використана як сировина для кустарного виробництва наркотичних засобів надана на дослідження рослинна маса (рослини); чи є надана на дослідження рослинна маса відходами від кустарного виробництва наркотичних засобів; чи може бути використана надана на дослідження речовина для виготовлення наркотичних засобів та психотропних речовин¹?

У «Настільній книзі слідчого» ця експертиза отримала назву «Експертиза наркотичних засобів», хоча перелік вирішуваних питань пропонується достатньо схожий².

В «Енциклопедії судової експертизи» розглядувану експертизу визначено як експертизу наркотичних засобів, сильнодіючих та отруйних речовин, котра встановлює фактичні дані, що свідчать про наявність чи відсутність зв'язку з розслідуваною подією (незаконне виготовлення, розкрадання, придбання, збут) наркотичних засобів, сильнодіючих та отруйних речовин, відповідно до потреб судової та слідчої практики і можливостей теорії та методики цього роду експертиз. Установлення цих обставин пов'язано з визначенням: природи речовини (у тому

¹ Наркотичні засоби, психотропні речовини та прекурсори [Текст] : словник-довідник для працівників правоохоронних органів ; уклад. Г. П. Петюнін, А. М. Полях, В. Ю. Шепітько. – Х. : Право, 2006. – С. 61, 62.

² Настільна книга слідчого [Текст] : наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів / М. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та ін. – 2-ге вид., перероб. і допов. – К. : Ін Юре, 2007. – С. 499.

числі в мікрокількостях на предметах носіях), тобто віднесення її до конкретного виду наркотичної, сильнодіючої та отруйної речовини; спільності порівнюваних обсягів, мас наркотичних, сильнодіючих та отруйних речовин за їх природою, використовуваною сировиною, технологією виготовлення та іншим (загальна родова або групова належність); тотожності конкретних мас наркотичних, сильнодіючих та отруйних речовин; джерела походження наркотичних, сильнодіючих та отруйних речовин (підприємство, кустарна майстерня, місце вирощування й ін.); способу, технології та інших характеристик кустарного виробництва наркотичних речовин¹.

Важливими завданнями експертизи наркотичних засобів є: 1) виявлення слідів наркотичних засобів та психотропних речовин на різних предметах-носіях (крім органів і тканин тіла людей та тварин); 2) віднесення речовини до числа наркотичних та психотропних із зазначенням її роду та маси; 3) встановлення загальної групової належності однорідних наркотичних засобів і психотропних речовин за ознаками сировини, умов зберігання та ін.; 4) встановлення загального джерела походження наркотичного засобу і психотропних речовин за місцем та способом їх виготовлення або виробництва; 5) визначення способу, технології та інших характеристик кустарного виробництва наркотичних засобів; 6) ототожнення конкретних мас наркотичних засобів і психотропних речовин за їх окремими частинами².

Існують певні труднощі й при проведенні експертизи наркотичних засобів і сильнодіючих речовин. Так, Н. М. Косміна пише, що аналіз слідчої практики і питань, які ставлять на вирішення експертизи наркотичних засобів, показує, що на сьогодні залишаються невирішеними вельми важливі питання, пов'язані з віднесенням кількості наркотичних засобів до невеликих або великих розмірів. Це стосується в першу чергу таких наркотичних засобів, як екстракт макової соломи (кон-

¹ *Энциклопедия судебной экспертизы [Текст] ; под ред. Т. В. Аверьяновой, Е. Р. Россинской. – М. : Юристъ, 1999. – С. 243.*

² *Словарь специальных терминов судебной экспертизы [Текст] / авт.-сост. Михайленко Г. В. и др. ; под общ. ред. А. С. Рубиса. – Минск : Тесей, 2007. – Ч. 1. – С. 307, 308.*

центрат макової соломи), ацетилований опій, екстракт канабісу. На думку дослідниці, оцінка кількості наркотичного засобу і відповідно ступеня впливу на організм людини за масою сухого залишку є вельми приблизною. Як свідчить практика, не існує прямої залежності між масою сухого залишку і кількістю наркотично активних компонентів¹.

В інших наукових дослідженнях теж звертається увага на труднощі при проведенні цього виду судових експертиз. Зокрема, Л. І. Кравченко підкреслює, що потрібно виходити з поняття експертизи та її співвідношення з тією галуззю знань, залучення яких є необхідним для вирішення спеціальних експертних завдань. У випадку наркотичних засобів та психотропних речовин, у тому числі героїну, такою галуззю знань є хімія і тому назріла необхідність у відродженні судово-хімічної експертизи. Це дасть можливість більш чітко формулювати експертні задачі і, відповідно, висновки, що зробить зрозумілим їх тлумачення всіма суб'єктами кримінального процесу².

При розслідуванні контрабанди наркотичних засобів може призначатися судово-біологічна експертиза у двох її підвидах: судово-ботанічна та судово-біологічна експертиза запахових слідів людини (судово-біологічна ольфакторна експертиза). Основними цілями судово-ботанічної експертизи є встановлення природи рослинних об'єктів, їх родової, групової (таксономічної) належності, джерела походження³. Судово-ботанічна експертиза дає можливість вирішити такі питання: 1) чи є досліджувана рослина (частини рослини) наркотиковмісною, а якщо так, то до якого виду вона належить; 2) чи аналогічні досліджувані рослини зразкам рослин, вилучених із місця посіву;

¹ Космина, Н. Н. О количественном определении наркотических средств [Текст] / Н. Н. Космина // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики : зб. наук.-практ. матеріалів / ред. кол. : М. Л. Цимбал, В. Ю. Шепітько, Л. М. Головченко та ін. – Х. : Право, 2006. – С. 273–276.

² Кравченко, Л. І. Предметна належність спеціальних знань у дослідженні героїну [Текст] / Л. І. Кравченко // Вісн. Акад. адвокатури України, 2008. – Вип. 12. – С. 131.

³ Энциклопедия судебной экспертизы [Текст] / под ред. Т. В. Аверьяновой, Е. Р. Россинской. – М. : Юрист, 1999. – С. 43.

3) де знаходиться зона зростання досліджуваної рослини¹. На вирішення судово-ботанічної експертизи можуть бути поставлені й інші питання: чи є дані об'єкти частинами одного цілого; чи могли за певний строк статися ті чи інші зміни в розвитку рослинного об'єкта; який вік рослини, її частин; яка таксономічна належність рослини; чи складали раніше дані зразки наркотичних засобів одну масу та ін.²

У деяких випадках при розслідуванні контрабанди наркотичних засобів може призначатися судово-агротехнічна експертиза. Головним завданням судово-агротехнічної експертизи (інколи її називають агробіологічною експертизою) є виявлення причин загибелі, псування або погіршення якості продукції сільського господарства при її вирощуванні, зберіганні або транспортуванні³. Але деякі важливі питання можуть бути з'ясовано й при розслідуванні даної категорії злочинів. Зокрема, на вирішенні агротехнічної експертизи можуть бути поставлені такі питання: чи могла зазначена сільськогосподарська культура бути зібрана з даного поля або ділянки; чи є надана на дослідження культура культурою врожаю цього року; який очікуваний урожай певної культури; чи мають посіви наркотиковмісних культур дикий або культурний характер тощо.

¹ Настільна книга слідчого [Текст] : наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів / М. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та ін. – 2-ге вид., перероб. і допов. – К. : Ін Юре, 2007. – С. 499.

² Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертів: затверджено наказом Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 р. № 53/5 [Текст] // Судово-експертна діяльність. Довідник для суддів. – К. : Ін Юре, 2001. – С. 127.

³ Про судово-агротехнічну експертизу більш детально див.: Россинская, Е. Р. Судебная экспертиза в гражданском, арбитражном административном и уголовном процессе [Текст] / Елена Рафаиловна Россинская. – М. : НОРМА, 2005. – С. 556–559.

1. Аверьянова, Т. В. Понятие, основные признаки и стратегия борьбы с транснациональной преступностью [Текст] / Т. В. Аверьянова, Р. С. Белкин // Современные проблемы борьбы с транснациональной преступностью : материалы междунар. науч.-практ. конф. – Краснодар : Изд-во Кубан. гос. ун-та, 2000. – С. 222–225.
2. Аленин, Ю. П. Выявление и расследование очагов преступлений: теория и практика [Текст] : монография / Ю. П. Аленин. – Одесса : Юрид. ин-т ОГУ, 1996. – 267 с.
3. Аналітичний огляд сучасної ситуації з незаконним обігом наркотичних засобів у світі: основні тенденції, деякі висновки та пропозиції [Текст]. – К. : Нац. центр. Бюро Інтерполу, 1995.
4. Андреев, И. С. Курс криминалистики [Текст] / И. С. Андреев, Г. И. Грамович, Н. И. Порубов ; под ред. Н. И. Порубова. – Минск : Выш. шк., 2000. – 335 с.
5. Архів Бориспольського міського суду Київської області за 2002 р. [Текст]. – Справа № 1-172/ 02.
6. Астафьев, Ю. В. Оценка и проверка результатов оперативно-розыскной деятельности в уголовно-процессуальном познании [Текст] / Ю. В. Астафьев // Воронежские криминалистические чтения: сб. науч. тр. ; под ред. О. Я. Баева. – Воронеж : Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 2008. – Вып. 10. – С. 20–28.
7. Бандурка, С. А. Наркомафия: уголовно-правовые средства борьбы [Текст] : учеб. пособие / С. А. Бандурка, С. В. Слинько. – Х. : Арсис, 2001. – 320 с.
8. Басай, В. Д. Криміналістична одорологія (теоретичні, правові і методичні основи) [Текст] : монографія / В. Д. Басай. – Івано-Франківськ, 2003. – 502 с.
9. Бахин, В. П. Организационно-тактические основы повторности в следственной работе [Текст] / В. П. Бахин, М. Е. Дырдин // Воронежские криминалистические чтения: сб. науч. тр. ; под ред. О. Я. Баева. – Воронеж : Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 2008. – Вып. 10. – С. 55–60.
10. Баяхчев, В. Г. Расследование преступлений, связанных с изготовлением синтетических средств организованными группами [Текст] / В. Г. Баяхчев, И. И. Курылев, А. П. Калинин – М. : ВНИИ МВД РФ, 1995. – 48 с.

11. Белкин, Р. С. Криминалистика и проблемы сегодняшнего дня. Злободневные вопросы российской криминалистики [Текст] / Рафаил Самуилович Белкин. – М. : НОРМА, 2001. – 240 с.
12. Белкин, Р. С. Криминалистическая энциклопедия [Текст] / Р. С. Белкин. – 2-е изд., доп. – М.: Мегатрон XXI, 2000. – 334 с.
13. Белкин, Р. С. Курс криминалистики [Текст] : в 3 т. / Р. С. Белкин. – М. : Юристь, 1997. – Т. 1 : Общая теория криминалистики. – 408 с.
14. Белкин, Р. С. Курс криминалистики [Текст] : в 3 т. / Р. С. Белкин. – М. : Юристь, 1997. – Т. 2: Частные криминалистические теории. – 464 с.
15. Белкин, Р. С. Курс криминалистики [Текст] : в 3 т. / Р. С. Белкин. – М. : Юристь, 1997. – Т. 3 : Криминалистические средства, приемы и рекомендации. – 480 с.
16. Белкин, Р. С. Курс криминалистики [Текст] : учеб. пособие / Р. С. Белкин. – 3-е изд., доп. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2001. – 837 с.
17. Беницький, О. М. Окремі питання протидії транспортуванню наркотичних засобів в Україну нелегальними мігрантами [Текст] / О.М. Беницький, Є.М. Дем'яненко // Міжнародне співробітництво у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів і психотропних речовин: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2007. – С. 168–171.
18. Біленчук, П. Д. Криміналістична тактика і методика розслідування окремих видів злочинів [Текст] : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / П. Д. Біленчук, А. П. Гель, Г. С. Семаков – К. : МАУП, 2007. – 512 с.
19. Білецька, Л. М. Провадження в кримінальних справах про контрабанду в суді першої інстанції [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Л. М. Білецька. – Х., 2008. – 19 с.
20. Бірюков, Г. М. Стратегічні й тактичні основи протидії наркобізнесу в Україні [Текст] / Г. М. Бірюков // Міжнародне співробітництво у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів і психотропних речовин: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. – Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2007. – С. 16–21.
21. Боков, С. Н. О стереотипном портрете преступника [Текст] / С.Н. Боков // Воронежские криминалистические чтения ; под ред. О. Я. Баева. – Воронеж: Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 2001. – Вып. 2. – С. 203–213.

22. Бурданова, В. С. Криминалистическая характеристика преступлений, связанных с наркотическими средствами [Текст] / В. С. Бурданова // Актуальные проблемы уголовного процесса и криминалистики на современном этапе. – Одесса : Одес. ун-т, 1993. – С. 103–108.
23. Валерко, В. На ринку наркотиків в Україні – нові надходження [Текст] / В. Валерко // Галицькі контракти. – 1996. – № 21. – С. 58.
24. Варцаба, В. М. Розслідування злочинів, що вчиняються організованими злочинними групами (тактико-психологічні основи) [Текст] : монографія / В. М. Варцаба; за ред. В. Ю. Шепітька. – Х. : Гриф, 2004. – 111 с.
25. Веліканов, С. В. Класифікація слідчих ситуацій в криміналістичній методиці [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / С. В. Веліканов. – Х., 2002. – 20 с.
26. Вербенський, М. Г. Тенденції незаконного обігу наркотичних засобів в Україні та вплив на них транснаціонального наркобізнесу [Текст] / М. Г. Вербенський // Міжнародне співробітництво у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів і психотропних речовин: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2007. – С. 3–16.
27. Виноградова, О. І. Міжнародне співробітництво України у галузі боротьби зі злочинністю (кримінально-процесуальний аспект) [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / О. І. Виноградова. – Х., 2000. – 22 с.
28. Вишня, В. Б. Контроль оборота наркотиків і хімічних речовин [Текст] / В. Б. Вишня, В. А. Мирошніченко // Міжнародне співробітництво у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів і психотропних речовин: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2007. – С. 356–361.
29. Відом. Верхов. Ради України. – 1999. – № 36. – Ст. 317.
30. Волкова, Н. В. Проблемы использования одорологии в следственной практике [Текст] / Н. В. Волкова // Актуальні проблеми криміналістики: матеріали наук.-практ. конф. – Донецьк : Донец. ін-т внутр. справ МВС України, 2001. – С. 165–167.
31. Волчецкая, Т. С. Изучение феномена транснациональной организованной преступной деятельности [Текст] / Т. С. Волчецкая // Проблемы борьбы с транснациональной организованной

- преступностью. по материалам междунар. конф. : сб. науч. тр. ; под ред. Т. С. Волчецкой. – Калининград : Изд-во Калининград. гос. ун-та, 2002. – С. 5–8.
32. Волчецкая, Т.С. Криминалистическая ситуалогия [Текст] : монография / Т. С. Волчецкая ; под ред. Н.П. Яблокова. – Калининград : Изд-во Калининград. ун-та, 1997. – 218 с.
 33. Волчецкая, Т. С. Современные проблемы моделирования в криминалистике и следственной практике [Текст] : учеб. пособие / Т. С. Волчецкая. – Изд-во Калининград : Калининград. гос. ун-та, 1997. – 95 с.
 34. Гавло, В. К. Судебно-следственные ситуации: психолого-криминалистические аспекты [текст] : монография / В. К. Гавло, В. Е. Ключко, Д. В. Ким ; под ред. В. К. Гавло. – Барнаул : Изд-во Алтайск. ун-та, 2006. – 226 с.
 35. Герасимов, И. Ф. Проблемы общей теории раскрытия преступлений [Текст] / И.Ф. Герасимов // Актуальные проблемы советской криминалистики. – М., 1980. – С. 28–31.
 36. Герасимов, И. Ф. Этапы раскрытия преступления [Текст] / И. Ф. Герасимов // Следственные ситуации и раскрытие преступлений. – Свердловск, 1975. – С. 10.
 37. Глобализация наркобизнеса: угрозы для России и других стран с переходной экономикой [Текст] / А. Н. Глинкин, А. А. Лавут, В. И. Булавин и др. – М., 1999. – 139 с.
 38. Гурев, М. С. Убийства на «разборках» (методика расследования) [Текст] / М. С. Гурев. – СПб. : Питер, 2001. – 288 с.
 39. Гусейніков, Ю. В. Наркобізнес як загроза державній безпеці України [Текст] / Ю.В. Гусейніков // Міжнародне співробітництво у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів і психотропних речовин : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2007. – С. 39–43.
 40. Густов, Г. А. Основы криминалистической теории расследования [Текст] / Г. А. Густов // Курс криминалистики : в 3 т. ; под ред. О. Н. Коршуновой и А. А. Степанова. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2004. – Т. 1: Общетеоретические вопросы. Криминалистическая техника. Криминалистическая тактика. – С. 112–147.
 41. Драпкин, Л. Я. Основы криминалистической теории следственных ситуаций [Текст] : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 / Л. Я. Драпкин. – М., 1987. – 46 с.

42. Дулов, А. В. Системный подход – методологическая основа криминалистики [Текст] / А. В. Дулов // Актуальні проблеми криміналістики: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. – Х. : Гриф, 2003. – С. 8–11.
43. Журавель, В. А. Окрема криміналістична методика розслідування злочинів: форма, структура, зміст [Текст] / В. А. Журавель // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики: зб. наук. праць. – Х. : Право, 2007. – Вип. 7. – С. 17–24.
44. Журавель, В. А. Сучасні концепції формування окремих криміналістичних методик розслідування злочинів [Текст] / В. А. Журавель // Вісн. Акад. правов. наук України. – Х. : Право, 2007. – № 2(49). – С. 177–186.
45. Журавель, В. А. Тактичні операції в системі криміналістичних засобів протидії злочинності [Текст] / В. А. Журавель // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики : зб. наук.-практ. матеріалів / ред. кол. : М. Л. Цимбал, В. Ю. Шепітько, Л. М. Головченко та ін. – Х. : Право, 2006. – Вип. 6. – С. 30–36.
46. За матеріалами слідчого відділу УСБУ в Харківській області за 2003 р.
47. За матеріалами слідчого відділу УСБУ в Харківській області за 2004 р.
48. За матеріалами слідчого відділу УСБУ в Херсонській області за 2005 р.
49. За матеріалами слідчого відділу УСБУ в Харківській області за 2006 р.
50. Заболотна, А. В. Актуальні проблеми боротьби з наркоманією [Текст] / А. В. Заболотна // Вісн. Луганськ. ін-ту внутр. справ МВС України. – 1998. – Вип. 4. – С. 195.
51. Загумьоннова, Л. М. Щодо питання міжнародного співробітництва у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів [Текст] / Л. М. Загумьоннова // Міжнародне співробітництво у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів і психотропних речовин: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. – Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2007. – С. 147–50.
52. Здоровко, С. Ф. Розслідування вбивств, вчинених організованими злочинними групами (типові тактичні операції) [Текст] / С. Ф. Здоровко. – Х. : Гриф, 2004. – 176 с.

53. Здоровко, С. Ф. Тактичні операції при розслідуванні вбивств, що вчиняються організованими групами і злочинними організаціями [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / С. Ф. Здоровко. – Х., 2002. – 19 с.
54. Зеленецкий, В. С. Возбуждение уголовного дела [Текст] / В. С. Зеленецкий. – Х. : КримАрт, 1998. – 340 с.
55. Зеленский, В. Д. О некоторых вопросах уголовно-процессуального закона, влияющих на организацию расследования [Текст] / В. Д. Зеленский // Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации – проблемы практической реализации: материалы Всерос. науч.-практ. конф. – Краснодар : Изд-во Кубанск. гос. ун-та, 2002. – С. 107.
56. Зуйков, Г. Г. Установление способа совершения преступления [Текст] / Г. Г. Зуйков. – М., 1970. – 45 с.
57. Иванов, Л. Н. Полисистемные исследования личности в уголовном судопроизводстве [Текст] / Л. Н. Иванов. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 2006. – 356 с.
58. Капітанчук, Л. Ю. Роль та місце органів охорони державного кордону України у протидії незаконному обігу наркотичних засобів [Текст] / Л.Ю. Капітанчук // Міжнародне співробітництво у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів і психотропних речовин : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2007. – С. 47–50.
59. Карасева, Е. В. Расследование отдельных видов преступлений в сфере экономики и международное сотрудничество по уголовным делам [Текст] / Е. В. Карасева. – М. : Моск. Психол.-социал. ин-т, 2005. – 224 с.
60. Кіцул, А. П. Деякі проблеми сучасної практики боротьби з незаконним обігом наркотиків [Текст] / А. П. Кіцул // Проблеми боротьби з корупцією, організованою злочинністю та контрабандою. – К. : Проблеми людини, 1999. – Т. 18. – С. 366–368.
61. Колесниченко, А. Н. Криминалистическая характеристика преступлений [текст] : учеб. пособие / А. Н. Колесниченко, В. Е. Коновалова. – Х. : Юрид. ин-т, 1985. – 93 с.
62. Комаров, И. М. Криминалистические операции в досудебном производстве [Текст] : монография / И. М. Комаров. – Барнаул : Изд-во Алтайск. ун-та, 2002. – 346 с.

63. Коновалов, С. И. Теоретико-методологические проблемы криминалистики [Текст] / С. И. Коновалов. – Ростов-н/Д, 2001. – 200 с.
64. Коновалова, В. Е. Допрос: тактика и психология [Текст] : учеб. пособие / В. Е. Коновалова. – Х. : Консум, 1999. – 157 с.
65. Коновалова, В. Е. К вопросу о принципах научной организации следственной деятельности [Текст] / В. Е. Коновалова // Вопр. государства и права. – М., 1970. – С. 340.
66. Коновалова, В. О. Юридична психологія [текст] : акад. курс : підруч. / В. О. Коновалова, В. Ю. Шепітько. – К. : Ін Юре, 2004. – 424 с.
67. Короткий, В. Г. Досвід роботи Дніпропетровської митниці щодо боротьби з незаконним переміщенням наркотиків [Текст] / В.Г. Короткий // Міжнародне співробітництво у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів і психотропних речовин: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2007. – С. 172–175.
68. Космина, Н. Н. О количественном определении наркотических средств [Текст] / Н. Н. Космина // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики : зб. наук.-практ. матеріалів / ред. кол. : М. Л. Цимбал, В. Ю. Шепітько, Л. М. Головченко та ін. – Х. : Право, 2006. – С. 273–276.
69. Костін, М. І. Контрабанда. Доказування обставин вчинення злочину на досудовому слідстві [Текст] : монографія / М. І. Костін. – К. : ДІА, 2003. – 185 с.
70. Кравченко, Л. І. Предметна належність спеціальних знань у дослідженні героїну [Текст] / Л. І. Кравченко // Вісн. Акад. адвокатури України, 2008. – Вип. 12. – С. 127–132.
71. Крамаренко, В. П. Организационно-тактические ошибки в структуре следственного действия [Текст] / В. П. Крамаренко // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики : зб. наук. пр. – Х. : Право, 2007. – Вип. 7. – С. 32–34.
72. Криминалистика [Текст] : учебник / А. К. Звирбуль, Б. Л. Зотов, С. Г. Любичев и др. ; под ред. И. Ф. Пантелеева, Н. А. Селиванова. – М. : Юрид. лит., 1984. – 543 с.
73. Криминалистика [Текст] : учебник / Л. В. Бертовский, Н. Р. Божкова, А. Ю. Бутырин и др. ; под ред. Е. П. Ищенко, В. И. Комиссарова. – М. : Юристъ, 2007. – 509 с.

74. Криміналістика [Текст] : учеб. для вузов / Т. В. Аверьянова, Р. С. Белкин, Ю. Г. Корухов, Е. Р. Россинская; под ред. Р. С. Белкина. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : НОРМА, 2003. – 992 с.
75. Криміналістика [текст] : учеб. для вузов / И. Ф. Герасимов, Л. Я. Драпкин, Е. П. Ищенко и др. ; под ред. И. Ф. Герасимова, Л. Я. Драпкина. – М. : Высш. шк., 1994. – 528 с.
76. Криміналістика [Текст] : учеб. для вузов / Т. В. Аверьянова, Р. С. Белкин, Ю. Г. Корухов, Е. Р. Россинская ; под ред. Р. С. Белкина. – М. : НОРМА-ИНФРА-М, 1999. – 990 с.
77. Криміналістика [Текст] : підруч. / В. М. Глібоко, А. Л. Дудніков, В. А. Журавель та ін. ; за ред. В. Ю. Шепітька. – 3-тє вид., перероб. і допов. – К. : Ін Юре, 2004. – 728 с.
78. Криміналістика [Текст] : підруч. / В. М. Глібоко, А. Л. Дудніков, В. А. Журавель та ін. ; за ред. В. Ю.Шепітька. – К. : Ін Юре, 2001. – 684 с.
79. Криміналістика [Текст] : підруч. / В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. ; за ред. В. Ю. Шепітька. – 4-тє вид., перероб. і доп. – Х. : Право, 2008. – 464 с.
80. Кримінальний кодекс України [Текст] : наук.-практ. коментар / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін. ; за заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – 3-тє вид., перероб. та допов. – Х. : Одиссей, 2006. – 1184 с.
81. Кричун, Ю. А. Діяльність України і міжнародних організацій у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів [Текст] / Ю. А. Кричун, К. С. Фомічов // Міжнародне співробітництво у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів і психотропних речовин : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2007. – С. 92–97.
82. Кудрявцев, В. Н. Объективная сторона преступления [Текст] / В. Н. Кудрявцев. – М. : Госюриздат, 1960. – 240 с.
83. Кузьмічов, В. С. Криміналістичний аналіз розслідування злочинів [Текст] : монографія / В. С. Кузьмічов. – К. : НАВСУ–НВТ «Правник», 2000. – 450 с.
84. Курс криміналістики [Текст] : в 3 т. / С. Н. Аммосов, В. С. Бурданова, А. Н. Басалаев и др. ; под ред. О. Н. Коршуновой и А. А. Степанова. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2004. – Т. 1. Общетеоретические вопросы. Криминалистическая техника. Криминалистическая тактика. – 683 с.

85. Курс криміналістики [Текст] : в 3 т. / И. А. Возгрин, М. С. Гурев, К. А. Корсаков и др. ; под ред. О. Н. Коршуновой и А. А. Степанова. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2004. – Т. 2. Криминалистическая методика: Методика расследования преступлений против личности, общественной безопасности и общественного порядка. – 639 с.
86. Ларин, А. М. Расследование по уголовному делу. Планирование, организация [Текст] / А. М. Ларин. – М., 1970. – 224 с.
87. Левков, В. М. Криміналістичні версії [Текст] : текст лекції / В. М. Левков. – Х. : Юрид. ін-т, 1990. – 24 с.
88. Лобер, О. О. Контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів [Текст] / О. О. Лобер // Боротьба з контрабандою: проблеми та шляхи їх вирішення. Аналітичні розробки, пропозиції наукових та практичних працівників. – К. : НДІ «Проблеми людини» ; Державна митна служба України, 1998. – Т. 10. – С. 400–406.
89. Лук'янчиков, Є. Д. Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів: монографія [Текст] / Є. Д. Лук'янчиков. – К. : Нац. акад. внутр. справ України, 2005. – 360 с.
90. Ляхін, С. М. Актуальні питання та проблеми боротьби з контрабандою наркотиків на українсько-словацькому кордоні [Текст] / С. М. Ляхін // Боротьба з контрабандою: проблеми та шляхи їх вирішення. Аналітичні розробки, пропозиції наукових та практичних працівників. – К. : НДІ «Проблеми людини»; Державна митна служба України, 1998. – Т. 10. – С. 418–424.
91. Матусовский, Г. А. Экономические преступления: криминалистический анализ [Текст] / Г. А. Матусовский. – Х. : Консум, 1999. – 478 с.
92. Международный терроризм: борьба за геополитическое господство [Текст] : монография / А. В. Возжеников, М. А. Выборнов, К. И. Поляков и др. ; под общ. ред. А. В. Возженикова. – М. : РАГС, 2005. – 528 с.
93. Меркушин, В. В. Борьба с транснациональной организованной преступностью [Текст] / В. В. Меркушин. – Минск : Амалфея, 2003. – 208 с.
94. Момотенко, А. Б. Питання боротьби з контрабандою наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів [Текст] / А. Б. Момотенко // Боротьба з контрабандою: проблеми та шляхи їх вирішення. Аналітичні розробки, пропозиції науко-

- вих та практичних працівників. – К. : НДІ «Проблеми людини»; Державна митна служба України, 1998. – Т. 10. – С. 406–414.
95. Наркозлочинність: кримінологічна характеристика та запобігання [текст] : наук.-практ. посібник / А. А. Бова, В. І. Женунтій, А. П. Закалюк та ін. ; за ред. А. П. Закалюка. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 296 с.
96. Наркоманія у подростков [Текст] / В. С. Битенский, Б. Г. Херсонский, С. В. Дворяк, В. А. Глушков. – К. : Здоров'я, 1989. – 216 с.
97. Наркотичні засоби, психотропні речовини та прекурсори [Текст] : словник-довідник для працівників правоохоронних органів / уклад. Г. П. Петюнін, А. М. Полях, В. Ю. Шепітько. – Х. : Право, 2006. – 96 с.
98. Настільна книга слідчого [Текст] : наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів / М. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та ін. – 2-ге вид., перероб. і допов. – К. : Ін Юре, 2007. – 728 с.
99. Настільна книга слідчого [Текст] : наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів / М. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та ін. – К. : Ін Юре, 2003. – 720 с.
100. Настольная книга следователя. Тактические приемы проведения осмотра места происшествия и допросов при расследовании преступлений различной категории [Текст] : науч. метод. пособ. / А. И. Дворкин, В. П. Антонов, И. Ф. Алешина и др. ; под ред. А. И. Дворкина. – М. : Экзамен, 2006. – 637 с.
101. Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз: затверджено наказом Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 р. № 53/5 [Текст] // Судово-експертна діяльність. Довідник для суддів. – К. : Ін Юре, 2001. – С. 100–142.
102. Николайчук, И. А. Соккрытие преступлений как форма противодействия расследованию [Текст] : монография / И. А. Николайчук; под ред. Р. С. Белкина. – М. : Мегатрон XXI, 2000. – 233 с.
103. Образцов, В. А. Криминалістика [Текст] : курс лекцій / В. А. Образцов. – М., 1996. – 448 с.
104. Овчинский, В. С. ХХІ век против мафии. Криминальная глобализация и Конвенция ООН против транснациональной организованной преступности [Текст] / В. С. Овчинский. – М. : ИНФРА-М, 2001. – 148 с.

105. Одерій, О. В. Розслідування злочинів щодо незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів [Текст] : наук.-практ. посіб. / О. В. Одерій, В. М. Лисенко. – Х. : Золоті сторінки, 2004. – 164 с.
106. Організований наркобізнес (поняття, форми, підстави кримінальної відповідальності) [Текст] / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, Л. В. Дорош та ін. ; за заг. ред. Ю. В. Бауліна, Л. В. Дорош. – Х. : Право, 2005. – 256 с.
107. Организованная преступность [Текст] : курс лекций / К. В. Питулько, М. С. Гурев, Н. А. Данилова и др. – СПб. : Питер, 2002. – 368 с.
108. Основы борьбы с организованной преступностью [Текст] : монография / А. И. Коннов, В. И. Куликов, А. С. Овчинский и др. ; под ред. В. С. Овчинского, В. Е. Эминова, П. Н. Яблокова. – М. : ИНФРА-М, 1996. – 400 с.
109. Основы оперативно-розыскной деятельности [Текст] : учебник / К. В. Сурков, Ю. Ф. Кваша, С. В. Степашин и др. ; под ред. В. Б. Рушайло. – 2-е изд., испр. и доп. – СПб. : Лань, 2000. – 720 с.
110. Панов, Н. И. Уголовно-правовое значение способа совершения преступления [Текст] / Н. И. Панов. – Х. : Харьк. юрид. ин-т, 1984. – 110 с.
111. Пантелеев, И. Ф. Организация и планирование расследования [Текст] / И. Ф. Пантелеев // Криминалистика : учеб. / А. К. Звирбуль, Б. Л. Зотов, С. Г. Любичев и др. ; под ред. И. Ф. Пантелеева, Н. А. Селиванова. – М. : Юрид. лит., 1984. – С. 254–263.
112. Пидусов, Е. А. Оценка заключения эксперта следователем и судом при расследовании преступлений о незаконном обороте наркотиков [Текст] / Е. А. Пидусов // Воронежские криминалистические чтения : сб. науч. труд. ; под ред. О. Я. Баева. – Воронеж : Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 2008. – Вып. 10. – С. 242–251.
113. Пинаев, А. А. Курс лекций по Общей части уголовного права [Текст] / А. А. Пинаев. – Х. : Харьков юрид., 2001. – Кн. 1: О преступлении. – 290 с.
114. Планетарная проблема [Текст] // Кримінал і детектив. – 1997. – № 3. – С. 12.
115. Полях, А. М. Предмет злочинного посягання в системі криміналістичної характеристики контрабанди наркотичних засобів,

психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів [Текст] / А. М. Полях // Проблеми законності : респ. міжвідом. наук. зб. ; відп. ред. В. Я. Тацій. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 2008. – Вип. 94. – С. 219–224.

116. Полях, А. М. Проблеми призначення судових експертиз при розслідуванні контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів [Текст] / А. М. Полях // Актуальні питання судової експертизи та криміналістики : зб. матер. засідання «круглого столу», присв. 85-річчю створення ХНДІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса. – Х., 2008. – С. 119–123.
117. Полях, А. М. Проблеми формування криміналістичної характеристики контрабанди наркотичних засобів [Текст] / А. М. Полях // Актуальні проблеми криміналістики : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. – Х. : Гриф, 2003. – С. 138–140.
118. Порубов, Н. И. Научная организация труда следователя [Текст] / Н. И. Порубов. – Минск : Выш. шк., 1970. – 262 с.
119. Порубов, Н. И. Научные основы допроса на предварительном следствии [Текст] / Н. И. Порубов. – 3-е изд., перераб. – Минск : Выш. шк., 1978. – 176 с.
120. Потерпілий від злочину (міждисциплінарне правове дослідження) [Текст] : монографія / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. С. Батиргареева та ін. ; за заг. ред. Ю. В. Бауліна, В. І. Борисова. – Х. : Кроссрод, 2008. – 364 с.
121. Практика розгляду судами справ про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів [Текст] // Вісн. Верхов. Суду України: офіційне наук.-практ. видання. – К., 2008. – № 10 (98). – С. 18–21.
122. Про внесення змін до переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів : постанова Кабінету Міністрів України від 12 грудня 2002 р. № 1890 [Текст] // Офіц. вісн. України. – 2002. – № 51. – Ст. 2316.
123. Про затвердження переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів : постанова Кабінету Міністрів України від 06.05.2000 р. № 770 [Текст] // Офіц. вісн. України. – 2000. – № 19. – Ст. 789.
124. Провозьон, О. А. Митні органи та їх правоохоронна діяльність на сучасному етапі (проблемні питання) [Текст] / О. А. Провозьон // Боротьба з контрабандою: проблеми та шляхи їх вирішення. Аналітичні розробки, пропозиції наукових та прак-

- тичних працівників. – К. : НДІ «Проблеми людини», 1998. – Т. 10. – С. 254–259.
125. Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів: Закон України від 15.02.1995 р. № 60/95-ВР [Текст] // Відом. Верхов. Ради України. – 1995. – № 10. – Ст. 60.
126. Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 р. № 4 [Текст] // Постанови Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах (1973–2004). офіц. видання ; за заг. ред. В. Т. Маляренка. – К. : Ін Юре, 2004. – С. 194–203.
127. Про судову практику у справах про контрабанду та порушення митних правил : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 3 червня 2005 р. № 8 [Текст] // 36. постанов Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах : 1973–2006 рр. – 3-тє вид. зі змінами та доп. – Х. : Одиссей, 2007. – С. 230–238.
128. Распространенные наркотические средства [Текст] : учеб. пособ. / В. Г. Савенко, А. Н. Сергеев, С. С. Полуэктов и др. – М. : ЭКЦ МВД России, 1992. – 80 с.
129. Россинская, Е. Р. Судебная экспертиза в гражданском, арбитражном административном и уголовном процессе [Текст] / Елена Рафаиловна Россинская. – М. : НОРМА, 2005. – 656 с.
130. Рудой, В. Д. Особенности организации выявления, раскрытия и расследования наркопреступлений на транспортных магистралях Украины [Текст] / В. Д. Рудой // Міжнародне співробітництво у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів і психотропних речовин : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2007. – С. 393–396.
131. Руководство для следователей [Текст] / О. Я. Баев, А. З. Ваксян, А. А. Ваксян и др. ; под ред. Н. А. Селиванова, В. А. Снеткова. – М. : ИНФРА-М, 1997. – 732 с.
132. Салтевський, М. В. Криміналістика [Текст] : підруч. : у 2 ч. / М. В. Салтевський. – Х. : Консум, 2001. – Ч. 2. – 528 с.
133. Сапальов, В. П. Місце спеціальних підрозділів по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю СБ України у протидії

- транснаціональному наркобізнесу [Текст] / В. П. Сапальов, П. Т. Дорошенко // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика) : наук.-практ. журнал. – К. : Міжвідом. наук.-дослід. центр з проблем боротьби з організованою злочинністю, 2007. – № 15. – С. 122–128.
134. Серватко, Т. Проблеми боротьби з організованою злочинністю в Польщі та в Україні [текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Т. Серватко. – К., 2002. – 19 с.
135. Серова, Е. Б. Методика расследования преступлений в сфере незаконного оборота наркотических средств и психотропных веществ [Текст] / Е.Б. Серова // Курс криминалистики : в 3 т. / И. А. Возгрин, М. С. Гурев, К. А. Корсаков и др.; под ред. О. Н. Коршуновой, А. А. Степанова. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2004. – Т. 2. Криминалистическая методика : Методика расследования преступлений против личности, общественной безопасности и общественного порядка. – С. 522–546.
136. Скулиш, Є. Д. Окремі аспекти протидії транснаціональному наркобізнесу [Текст] / Є. Д. Скулиш // Міжнародне співробітництво у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів і психотропних речовин : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2007. – С. 350–355.
137. Следственные действия (процессуальная характеристика, тактические и психологические особенности) [Текст] : учеб. пособие. / А. К. Гаврилов, Ф. В. Глазырин, С. П. Ефимичев и др. – Волгоград : ВСШ МВД СССР, 1984. – 238 с.
138. Словарь по уголовному праву ; отв. ред. А. В. Наумов. – М.: БЕК, 1997. – 702 с.
139. Словарь специальных терминов судебной экспертизы [Текст] ; авт.-сост. Михайленко Г. В. и др. ; под общ. ред. А. С. Рубиса. – Минск : Тесей, 2007. – Ч. 1. – 420 с.
140. Смирнова, І. В. Деякі аспекти удосконалення та оптимізації національної системи протидії організованому наркобізнесу і наркоманії [Текст] / І. В. Смирнова // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика): наук.-практ. журнал. – К., 2007. – № 15. – С. 27–38.
141. Советская криминалистика. Методика расследования отдельных видов преступлений [Текст] / В. К. Лисиченко, В. И. Гончаренко, М. В. Салтевский и др. ; под ред. В. К. Лисиченко. – К. : Вища шк., 1988. – 405 с.

142. Сорока, А. З. Щодо криміналістичних аспектів участі іноземних громадян у злочинах, пов'язаних із порушенням державного кордону та незаконним обігом наркотичних речовин [Текст] / А. З. Сорока // Міжнародне співробітництво у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів і психотропних речовин: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2007. – С. 338–340.
143. Стрижак, В. А. Предмет безпосереднього посягання у справах щодо незаконного обігу прекурсорів [Текст] / В. А. Стрижак // Актуальні проблеми криміналістики : матеріали міжвуз. наук.-практ. конф. – Донецьк : Донец. ін-т внутр. справ МВС України, 2001. – С. 34–39.
144. Судебно-медицинская экспертиза [Текст] : справочник для юристов ; авт.-сост. И. В. Виноградов и др. – М. : Юрид. лит., 1985. – 320 с.
145. Сучков, Ю. И. Преступления в сфере внешнеэкономической деятельности Российской Федерации [Текст] / Ю. И. Сучков. – М. : Экономика, 2005. – 422 с.
146. Тимошенко, В. Контрабанда наркотиков в Украине как составная транснационального наркобизнеса [Текст] / В. Тимошенко // Служба безопасности. – 1998. – № 9. – С. 10, 11.
147. Тимошенко, В. А. Наркобизнес: національна та міжнародна протидія новим викликам [Текст] : монографія / В. А. Тимошенко. – К., 2006. – 456 с.
148. Тіщенко, В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів [Текст] : монографія / В. В. Тіщенко. – Одеса : Фенікс, 2007. – 260 с.
149. Толстухина, Т. В. Назначение экспертизы в стадии возбуждения уголовного дела [Текст] / Т. В. Толстухина // Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации – проблемы практической реализации : материалы Всерос. науч.-практ. конф. – Краснодар : Изд-во Кубанск. гос. ун-та, 2002. – С. 170, 171.
150. Транснациональный наркобизнес: новая глобальная угроза [Текст] / В. И. Булавин, А. Н. Глинкин, А. А. Лавут и др. – М. : Рос. полит. энцикл., 2002. – 264 с.
151. Уряд. кур'єр. – 2002. – № 74. – 18 квіт.
152. Факты и комментарии. – 2002. – 19 квіт.

153. Хамдамов, А. А. Проблемы взаимодействия правоохранительных органов стран центральноазиатского региона в борьбе с наркотрафиком [Текст] / А.А. Хамдамов, Т.Р. Саитбаев // Міжнародне співробітництво у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів і психотропних речовин : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2007. – С. 114–117.
154. Хань, Г. А. Теоретичні засади планування та організації розслідування злочинів [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Г. А. Хань. – Х., 2007. – 20 с.
155. Шевчук, В. М. Криміналістичні проблеми дослідження та систематизації способів вчинення контрабанди [Текст] / В. М. Шевчук // Митна справа : наук.-аналіт. журн. з питань митної справи. – 2002. – № 4. – С. 38–49.
156. Шевчук, В. М. Методика розслідування контрабанди: проблеми теорії та практики [Текст] : монографія / В. М. Шевчук. – Х. : Гриф, 2003. – 280 с.
157. Шевчук, В. М. Проблеми вдосконалення діяльності митних органів по виявленню і розслідуванню контрабанди [Текст] / В. М. Шевчук // Боротьба з контрабандою: проблеми та шляхи їх вирішення. Аналітичні розробки, пропозиції наукових та практичних працівників. – К. : НДІ «Проблеми людини» ; Державна митна служба України, 1998. – Т. 10. – С. 259–270.
158. Шевчук, В. М. Современные тенденции противодействия контрабанде наркотических средств в Украине (криминалистический анализ) [Текст] / В. М. Шевчук // Зб. наук. праць Харків. центру по вивченню організованої злочинності спільно з Американським Університетом у Вашингтоні. – Х. : Східно-регіон. центр гуманіт.-освіт. ініціатив, 2004. – Вип. 9. – С. 233.
159. Шевчук, В. М. Типові слідчі ситуації та основні напрямки розслідування контрабанди [Текст] / В. М. Шевчук // Проблеми законності : респ. міжвід. наук. зб. / відп. ред. В. Я. Тацій. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 1999. – С. 192–201.
160. Шевчук, В. М. Формування тактичних операцій у криміналістиці: актуальні проблеми сьогодення [Текст] / В. М. Шевчук // Проблеми законності : респ. міжвідом. наук. зб. / відп. ред. В. Я. Тацій. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 2004. – Вип. 70. – С. 83–89.

161. Шепітько, В. Ю. Криміналістика [Текст] : курс лекцій / В. Ю. Шепітько. – 3-е изд. – Х. : Одиссей, 2006. – 368 с.
162. Шепітько, В. Ю. Криміналістика. Енциклопедичний словник (українсько-російський і російсько-український) [Текст] / В. Ю. Шепітько; за ред. В.Я. Тація. – Х. : Право, 2001. – 560 с.
163. Шепітько, В. Ю. Криміналістика: словник термінів [Текст] / В. Ю. Шепітько. – К. : Ін Юре, 2004. – 264 с.
164. Шепітько, В. Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз) [Текст] : монографія / В. Ю. Шепітько. – Х. : Харків юрид., 2007. – 432 с.
165. Шепітько, В. Ю. Психологія судової діяльності [Текст] : навч. посібник / В. Ю. Шепітько. – Х. : Право, 2006. – 160 с.
166. Шепітько, В. Ю. Шляхи підвищення ефективності організаційно-тактичних засобів здійснення досудового слідства (за матеріалами опитування слідчих) [Текст] / В. Ю. Шепітько, В. А. Журавель // Слідча практика України. – Х. : Східно-регіон. центр гуманіт.-освіт. ініціатив, 2008. – Вип. 6. – С. 18–24.
167. Шерстюк, В. М. Судово-експертна діяльність (організаційно-правові та морально-психологічні засади) [Текст] : монографія / В. М. Шерстюк ; за ред. В. Ю. Шепітька. – Сімферополь : ДІАЙПІ, 2008. – 196 с.
168. Шиканов, В. И. Теоретические основы тактических операций в расследовании преступлений [Текст] / В. И. Шиканов. – Иркутск : Изд-во Иркут. ун-та, 1983. – 200 с.
169. Щербань, В. А. Організація боротьби з контрабандою наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів [Текст] / В. А. Щербань // Боротьба з контрабандою: проблеми та шляхи їх вирішення. Аналітичні розробки, пропозиції наукових та практичних працівників. – К. : НДІ «Проблеми людини»; Державна митна служба України, 1998. – Т. 10. – С. 390–397.
170. Щур, Б. В. Тактика нейтралізації протидії розслідуванню злочинів, вчинених організованими групами [Текст] : монографія / Б. В. Щур; за ред. В. Ю. Шепітька. – Х. : Гриф, 2005. – 176 с.
171. Щур, Б. В. Тактика усунення протидії розслідуванню злочинів, що вчиняються організованими групами [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Б. В. Щур. – Х., 2005. – 20 с.

172. Энциклопедия судебной экспертизы [Текст] / под ред. Т. В. Аверьяновой, Е. Р. Россинской. – М. : Юристъ, 1999. – 552 с.
173. Яблоков, Н. П. Криминалистика [Текст] : учеб. для вузов / Н. П. Яблоков. – М. : НОРМА-ИНФРА-М, 2000. – 384 с.
174. Яблоков, Н. П. Криминалистика [текст] : учебник для вузов и юрид. фак. / Н. П. Яблоков. – М. : ЛексЭст, 2003. – 376 с.

ПЕРЕДМОВА	3
РОЗДІЛ 1. КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА КОНТРАБАНДИ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН, ЇХ АНАЛОГІВ АБО ПРЕКУРСОРІВ	5
§ 1. Проблеми формування криміналістичної характеристики контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів	5
§ 2. Предмет контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів	17
§ 3. Способи контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів	32
§ 4. Обстановка вчинення злочину. Місце і час вчинення контрабанди	54
§ 5. Особа злочинця	65
РОЗДІЛ 2. ПОЧАТКОВИЙ ЕТАП РОЗСЛІДУВАННЯ	77
§ 1. Особливості виявлення ознак контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів	77
§ 2. Організація і планування розслідування	91
§ 3. Першочергові слідчі дії і тактичні операції	108
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	140

Полях Анатолій Михайлович

**КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА
ТА ОСНОВИ РОЗСЛІДУВАННЯ КОНТРАБАНДИ
НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН,
ЇХ АНАЛОГІВ АБО ПРЕКУРСОРІВ**

Монографія

За редакцією проф. *В. Ю. Шенітька*Редактор *К. К. Гулий*Коректор *Т. Ф. Зуб*Комп'ютерна верстка і дизайн *В. М. Зеленька*

Підписано до друку з оригінал-макета 24.12.2009.
Формат 84×108 $\frac{1}{32}$. Папір офсетний. Гарнітура Times.
Ум. друк. арк. 8,4. Обл.-вид. арк. 7,8. Вид. № 467.
Тираж 300 прим.

Видавництво «Право» Академії правових наук України
Україна, 61002, м. Харків, вул. Чернишевська, 80

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції — серія ДК № 559 від 09.08.2001 р.

Виготовлено у друкарні СПДФО Білетченко
(057) 758-35-98

ISBN 978-966-458-158-2

9 789664 581582